

Türkiye'de Balkanlar

Balkanlar'ı Tanıyalım

Derleyen
ULAŞ SUNATA

İÇİNDEKİLER

YAZARLAR.....	4
Balkanlar'ı Tanıyalım Kısımına Sunuş	
ULAŞ SUNATA.....	9

HALKLAR

Boşnaklar	
SELİN ÖZSOY.....	12
Pomaklar	
ELİF ŞENYURT.....	20
Arnavutlar	
UMUT SERDAROĞLU.....	29
Makedonlar	
ECE YAREN TABBİKHA.....	38
Yörükler	
ZEYNEP SENA TEPE.....	50
Romanlar	
UMUT SERDAROĞLU.....	57

Torbeşler ve Goralılar

SELİN ÖZSOY - ECE YAREN TABBİKHA - ELİF ŞENYURT 69

YERLEŞİMLER

Bulgaristan

MELİKE AVCU 80

Kosova

ÇAĞRI ŞAHİN 96

Yunanistan

ŞEVVAL ÇOKLAR 102

Adalar

SELİN ÖZSOY - MELİKE AVCU 113

Bosna-Hersek

GİZEM NUR EZME 123

YAZARLAR

Derleyen

ULAŞ SUNATA Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde İstatistik lisansı ve Sosyoloji yüksek lisansını tamamladı. Sosyoloji alanında doktora yeterliliğini aldıktan sonra Almanya'nın Göç Araştırmaları ve Kültürlerarası Çalışmalar Enstitüsü'nden (IMIS) davet aldı. DAAD ve Hans-Böckler Vakfı burslarını kazanarak sosyoloji doktora çalışmasını Osnabrück Üniversitesi'nde tamamladı. Halen Bahçeşehir Üniversitesi'nde sosyoloji profesörüdür. 2014 yılında göçün ve kentin sürekli artan önemini değerlendirerek, disiplinlerarasılığı ve takım çalışmasını daha güçlendirmek adına Bahçeşehir Üniversitesi Göç ve Kent Çalışmaları Merkezi'ni (BAUMUS) kurdu. "Türkiye'deki Diasporalar" başlıklı kapsamlı bir proje yürüttü. Son yıllarda Çerkes diasporası, Suriyeli mülteciler ve Balkan göçmenleri konularında araştırmalar yaptı. "Pandemi Sonrası Göçmenlik Deneyimleri, Ev-İş Dinamikleri ve Hane İçi İlişkiler: Göçmen Ev İşçileri Örneği" isimli TÜBİTAK projesini ve "Migration, Diversity & Governance" başlıklı AB projesini yürütüyor.

Tanıyalım Yazarları

ÇAĞRI ŞAHİN 1998 yılında İstanbul'da doğdu. 2012 senesinde girdiği Notre Dame de Sion Fransız Lisesi'nden 2017 senesinde mezun oldu ve aynı sene Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde lisans eğitimine başladı. Hukuk eğitimi devam ederken 2019 senesinde Sosyoloji bölümünde çift ana dal programına başladı. 2021 senesinde Bahçeşehir Üniversitesi Göç ve Kent Çalışmaları Merkezi'nde asistan olarak görev almaya başladı ve Hukuk bölümünden onur, Sosyoloji bölümünden yüksek onur derecesi ile mezun olduğu 2022 senesine kadar da bu rolde deneyim kazanmaya devam etti.

ECE YAREN TABBİKHA Lisans eğitimini 2021 yılında Bahçeşehir Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde yüksek onur derecesi ile tamamlamıştır. Şu anda İstanbul Üniversitesi Göç Çalışmaları tezli yüksek lisans bölümünde eğitimine devam etmektedir. 2019-2021 yılları arasında Bahçeşehir Üniversitesi Göç ve Kent Çalışmaları Merkezi'nde (BAUMUS) asistan olarak görev almış, merkez bünyesindeki göç ve kent alanına yönelik akademik çalışmalara katkı sağlamıştır. Şu anda Prof. Dr. Ulaş Sunata'nın yürütücüsü olduğu "Pandemi Sonrası Göçmenlik Deneyimleri, Ev-İş Dinamikleri ve Hane İçi İlişkiler: Göçmen Ev İşçileri Örneği" isimli TÜBİTAK 1001 projesinde yüksek lisans araştırmacısı olarak yer almaktadır. Çalışma ilgi alanları göç, kent ve yemek sosyolojisidir.

ELİF ŞENYURT Bahçeşehir Üniversitesi Sosyoloji lisans ve Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler yandal programlarından 2021 yılında yüksek onur derecesiyle mezun olmuştur. 2019 ve 2021 yılları arasında Bahçeşehir Üniversitesi Göç ve Kent Araştırmaları Merkezi'nde asistan olarak görev almıştır. Lisansüstü eğitimine İstanbul Üniversitesi Yerel Yönetimler, Kent ve Çevre Çalışmaları tezli yüksek lisans programında devam etmektedir. Bununla birlikte Bahçeşehir Üniversitesi'nin yürütmekte olduğu "Pandemi Sonrası Göçmenlik Deneyimleri, Ev-İş Dinamikleri ve Hane İçi İlişkiler: Göçmen Ev İşçileri Örneği" isimli TÜBİTAK 1001 araştırma projesinde bursiyer araştırmacı olarak görev almaktadır. Yeşil Düşünce Derneği'nde 3. dönem gönüllüsü olarak çalışmalara destek vermektedir. Kent ve göç sosyolojisi, çevre çalışmaları ilgi alanlarıdır.

GİZEM NUR EZME 1992 yılında doğdu ve çocukluğunu Bilecik'te, Balkan göçmeni bir ailenin çocuğu olarak geçirdi. 2015 yılında İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünden mezun oldu. Lisans eğitimi sırasında aldığı derslerle birlikte göç çalışmalarına artan ilgisi, akademik alanda ve iş hayatındaki tercihlerinde belirleyici oldu. 2017 yılından itibaren insani yardım alanında, Türkiye'deki sığınmacı ve mültecilerle çalışmalar yürütüyor. 2021 yılında ise Bahçeşehir Üniversitesi Göç Çalışmaları yüksek lisans programına başladı ve göç alanındaki çalışmalarına halen devam etmekte. Bahçeşehir Üniversitesi bünyesinde Prof. Dr. Ulaş Sunata tarafından yürütülmekte olan "Pandemi Sonrası Göçmenlik Deneyimleri, Ev-İş Dinamikleri ve Hane İçi İlişkiler: Göçmen Ev İşçileri Örneği" adlı projede yüksek lisans öğrenci bursiyeri olarak yer almaktadır.

MELİKE AVCU 1999 yılında İstanbul'da doğdu. 2018 yılında lise eğitimi sürecinde gerçekleştirdiği projeler dolayısıyla kabul aldığı Bahçeşehir Üniversitesi Sosyoloji lisans programından 2022 yılında yüksek onur öğrencisi olarak mezun oldu. Aynı üniversitenin Psikoloji programında çift ana dal eğitimini sürdürmektedir. 2018-2021 yılları arasında Bahçeşehir Üniversitesi Sosyoloji bölümünde asistan olarak yer aldı ve çeşitli saha projelerinde deneyim kazandı. Hemen ardından 2021 yılında Bahçeşehir Üniversitesi Göç ve Kent Çalışmaları Merkezi'nde başladığı asistanlık pozisyonuna halen devam etmekte. Bu süreçte ilgi alanları olan kent ve göç sosyolojisi, politik ekoloji konularında çeşitli araştırmalarını bildiri olarak sundu ve aynı eksende çalışmalarını sürdürmekte.

SELİN ÖZSOY 2013 yılında girdiği Şişli Terakki Lisesi'nden Uluslararası Bakalorya (IB) Diploması ile 2017 senesinde mezun olmuştur. Aynı yıl tam burslu şekilde girdiği Bahçeşehir Üniversitesi Sosyoloji lisans eğitimini 2021 yılında derece ile tamamlamıştır. 2019 yılında Psikoloji Bölümü ile çift ana dal programına başlamıştır ve aynı sene Bahçeşehir Üniversitesi Göç ve Kent Çalışmaları Merkezi'nde (BAUMUS) asistanlık görevini üstlenmiştir. Yaklaşık 3 yıl boyunca merkez bünyesinde akademik araştırma ve raporlama, proje yazımı, makale çevirileri, konferans organizasyonları vb. görevlerini sürdürmüştür. 2021 Kasım itibarıyla "Pandemi Sonrası Göçmenlik Deneyimleri, Ev-İş Dinamikleri ve Hane İçi ilişkiler: Göçmen Ev İşçileri Örneği" baş-

lıkl TÜBİTAK 1001 projesinde çalışmaktadır. Aynı zamanda, Prof. Dr. Ulaş Sunata ile beraber göç ve kadın konularını ele aldıkları makaleleri *International Migration* dergisinde yayınlanmıştır.

ŞEVVAL ÇOKLAR 1996'da İstanbul'da doğdu. İstanbul Bilgi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünden mezun oldu ve Anadolu Üniversitesi Sosyoloji öğrencisidir. Özel sektörde bir süre çalıştıktan sonra akademiye ilerlemeye karar verdi. Yüksek lisansına Bahçeşehir Üniversitesi Göç Çalışmaları'nda devam ediyor. Bahçeşehir Üniversitesi Göç ve Kent Çalışmaları Merkezi'nde (BAUMUS) asistan olarak görev almakta. İngilizce ve Fransızca biliyor. Devletlerin göç politikaları ve entegrasyon, Amerika'daki Türk Diasporası, Türkiye Yahudileri ve Amerika'nın Ortadoğu Siyaseti gibi konularda çalışmayı seviyor. Özel olarak etnomüzikoloji ile ilgileniyor. Akademik hayatına devam etmekte. Ayrıca toplumsal cinsiyet ve insan hakları eğitimi almış, toplumsal cinsiyet eğitim programı yürüten bir kurumda görev yapmıştır. Yaklaşık 2 senedir farklı platformlarda araştırma yazıları yazıyor.

UMUT SERDAROĞLU 1994 yılında, Kocaeli'nin İzmit ilçesinde doğdu. Üniversite hayatına İstanbul'da, Bahçeşehir Üniversitesi Uluslararası Finans bölümünde başladı. İki yılın ardından, Uluslararası Finans'ın kattıklarının gelecekte yapmak istedikleriyle uyuşmadığını fark etmesiyle aynı okulun Sosyoloji bölümüne geçiş yaptı. Sosyoloji'deki üçüncü yılında göç alanına yönelme kararı aldı. 2018 yılında "Hareketlilik", "Göç", "Mülteci" ve "Zenofobi" (Yabancı korkusu) başlıklarıyla UNESCO ve Aladdin Project'in düzenlediği ISU'ya (Uluslararası Yaz Okulu) katılarak bu alanda çalışmalarına ağırlık vermeye başladı. Sosyoloji eğitimi devam ederken aynı zamanda Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bölümü ile yan dal yaptı. Lisans eğitimini tamamlamasının ardından, yüksek lisans eğitimine Bahçeşehir Üniversitesi'nde devam etme kararı alarak Göç Çalışmaları bölümüne başladı. Yüksek lisans eğitimi sırasında ise "Mülteci", "Diaspora", "Entegrasyon politikaları" ve "Dezenformasyon" başlıkları üzerine yoğunlaşarak çalışmalar gerçekleştirdi. Bu sırada belirli bir dönem, Bahçeşehir Üniversitesi Göç ve Kent Çalışmaları Merkezi'nde (BAUMUS) asistanlık yaptı. Halihazırda yüksek lisans eğitimini sürdürürken aynı zamanda *BirGün* gazetesinde gazeteci/editör olarak çalışmaya devam ediyor.

ZEYNEP SENA TEPE 2018 yılında Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyoloji bölümünden mezun oldu. Lisans eğitimini aldığı süreçte göç alanına ilgisi olduğunu keşfetmesiyle beraber, alandaki yerini sadece teorik bilgi ile kısıtlamak yerine, pratiğe de dökmek amacıyla Bahçeşehir Üniversitesi Göç ve Kent Çalışmaları Merkezi (BAUMUS) ekibine dahil oldu. Yine Bahçeşehir Üniversitesi, Göç Çalışmaları yüksek lisans programında tez aşamasındadır. 2019 yılından bu yana, göç alanında kâr amacı gütmeyen bir sivil toplum kuruluşunda hem Geçici Koruma hem de Uluslararası Koruma çalışarak sahada aktif olarak görev alıyor. Bununla beraber TÜBİTAK tarafından desteklenen, Bahçeşehir Üniversitesi bünyesinde Prof. Dr. Ulaş Sunata tarafından yürütülmekte olan “Pandemi Sonrası Göçmenlik Deneyimleri, Ev-İş Dinamikleri ve Hane İçi İlişkiler: Göçmen Ev İşçileri Örneği” başlıklı araştırma projesinde yüksek lisans öğrencisi bursiyeri olarak yer alıyor.

Balkanlar'ı Tanıyalım Kısımına Sunuş

ULAŞ SUNATA

Türkiye'de Balkanlar kitabında yer alan kritik araştırma bulguları ve değerlendirmelere ek olarak ilgili halkları ve kritik yerleşimleri alanyazındaki mevcut bilgilerle tanıtmamın anlamlı olacağını düşündüm. Nitekim farklı halkların birlikte yaşama deneyimini ortaya koyan ve bu anlamda mekânlara tarih yazan bir coğrafyadır Balkanlar. Osmanlı millet sistemine tabi İmparatorluk içindeki birçok coğrafya gibi Balkan coğrafyasında da farklı halkların birlikte yaşadığı bir toplumsal yapı vardı. Hıristiyan, Müslüman ve Yahudi dinî kimliklerinin yanında Pomak, Boşnak, Türk, Sırp, Bulgar, Arnavut, Rum, Hırvat, Makedon gibi çok geniş bir etnik yelpazenin olduğu görülmektedir. Hâlâ çok-etnikli yapıya sahip Balkanlar'dan göç etmek zorunda kalanlar ağırlıklı Müslüman olan halklardır. Göç akışlarına dahil olan Balkan halklarını kapsayıcı bir şekilde tanımladığımızda öncelikle Türkler, Arnavutlar, Boşnaklar ve Pomaklar gelir. Balkan coğrafyasına gerçekleşen farklı göçlerle birlikte bu halklara Romanlar, Yörükler, Çerkesler ve Tatarları da eklemek gerekir. Nitekim genel göçebe halk olarak Romanlar ve konar-göçer olarak tanımlanan Yörükler ile Kırım'dan gelerek bir süre Balkanlar'a yerleşen Tatarlar ve Kafkasya'dan önce Balkanlar'a iskân edilen Çerkesler de çalışmaya dahil olan Balkan halkla-

rı arasındadır. Halkların yanı sıra “Türkiye’de Balkanlar” denildiğinde akla gelen Balkanlar’dan bazı kilit öneme sahip yerleşimleri de mercek altına almayı tercih ettim. Böylelikle tümünü olmasa da, bu yazılarla Türkiye’ye göçler bağlamında Balkanlar’daki ilgili halk ve yerleşimlere dair bütünü görme amacına bir nebze olsun yaklaşmayı umdum. Bu kısımdaki yazılar bir el kitabı ve rehber niteliği taşır ve Türkiye’de Balkanlar kitabını okurken de destekleyici olacağı düşünülerek sunulmuştur. Bu tanıtım yazıları hem öğrenmeye, anlamaya hem de kritik etmeye açık genç araştırmacılardan.

28 Eylül 2022, İstanbul

HALKLAR

Boşnaklar

SELİN ÖZSOY

Boşnaklar olarak adlandırılan halk Slav kökenlidir ve anavatanları Bosna-Hersek'tir.¹ Tarihsel olarak bakıldığında, Bosna'da yaşamış olan en eski halk literatürde "İlirler" olarak geçer. Ardından asırlar boyu süren göçler ile kronolojik olarak Gotlar, Hunlar ve Alanlar; 600'lü yıllarda ise Avarlar ve Slavlar bölgeye yerleşirler.² Bosna-Türkiye ilişkilerinin tarihsel arka planına bakıldığında ise, ilk etkileşimlerin Osmanlı döneminde başladığı görülür. Bosna'ya ilk Osmanlı kuşatmaları 1300'lü yılların sonunda başlamış ve 1400'lü yılların ikinci yarısına kadar devam etmiştir.³ Literatürde, Bosnalıların İslâmiyet ile karşılaşmalarının da bu dönemlerde gerçekleştiği ve Hıristiyanlığın Bogomil mezhebine mensup olan Bosnalıların İslâmiyet'in kendi mezheplerine benzeyişinden dolayı Müslüman olmayı seç-

- 1 Ömer Aksoy, "Bosna Hersek ve Boşnak Folkloru ile İlgili Türkiye'de Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 5/10, (s. 111-129), 2015; Muammer Demirel, "Türkiye'deki Bosna Göçmenleri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12/2, (s. 285-306), 2008; Turhan Çetin ve Seda Önger, "Tarihsel Süreçte Boşnakların Türkiye'ye Göçlerinin Sosyal ve Kültürel Özellikleri", I. Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi (04-05 Mayıs 2015), Saraybosna.
- 2 Amra Dedeic-Kırbaç, "Tarih ve gelenek bağlamında Türkiye'de Boşnaklar", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 9/1, (s. 696-711), 2012.
- 3 Muammer Demirel, a.g.e.

tikleri ifadesi geçer.⁴ Dolayısıyla, günümüzde Boşnaklar şeklinde ifade ettiğimiz halk, Osmanlı'nın 1463 yılında Bosna'yı fetretmesiyle İslâm dinini kabul ederek Müslüman olmuş Bosnalıları tasvir eder.⁵ Böylece Müslüman Bosnalılar, nam-ı diğer Boşnaklar, çok uluslu ve çok kültürlü Osmanlı'nın bir parçası haline gelirler. Müslümanlık üzerinden kurulan din birliğiyle Osmanlı kimliğinin altında yer alan Boşnaklar, 19. yüzyıl süresince etkisini gösteren azınlık ayaklanmalarının bir parçası olmamışlardır.⁶

Türkiye-Bosna ilişkisinin geçmişi, tarihte dönüm noktaları olarak adlandırılabilir olacak olaylar ve sonucundaki göç dalgaları üzerinden incelenebilir. Bosna-Hersek'ten günümüz Türkiye coğrafyasına olan bu göç dalgaları geniş bir çerçevede 1860-1970 yılları arasında ele alınabilir. Dedeic-Kırbaç⁷ çalışmasında Osmanlı döneminde gerçekleşen göçleri beş dalga halinde inceler: (i) 1878 Avusturya-Macaristan işgali sonrası, (ii) 1882 Avusturya'nın Boşnaklara getirdiği askerlik mecburiyeti ve sonrasında yaşanan isyanlar sonucu, (iii) 1900 "Dzabic Hareketi" olarak adlandırılan isyanın sonucu, (iv) 1908 Avusturya-Macaristan'ın Bosna'yı resmen egemenliği altına alması sonucu ve (v) 1918 toprak reformları ve katliamlar sebebiyle.

Bosna-Osmanlı ilişkileri kapsamında özellikle 1870'li yıllar yukarıda belirtilen ayaklanmalar doğrultusunda önemli mihenk taşlarının ilkinin oluşturur. 1876 yılında çıkan Sırp isyanı Osmanlı-Rus Savaşı'na evrilir ve Osmanlı'nın bu savaşı kaybetmesi Balkanlar'daki topraklarının büyük bir kısmını da kaybetmesiyle sonuçlanır.⁸ 1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması ile Bosna-Hersek Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bir parçası haline getirilir ve 1918 yılına kadar bu yönetim altın-

4 Muammer Demirel, *a.g.e.*; Ömer Aksoy, *a.g.e.*; Turhan Çetin ve Seda Önger, *a.g.e.*

5 Fahriye Emgili, "Bosna-Hersek'ten Türkiye'ye Göç (1878-1934)", doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2011; Turhan Çetin ve Seda Önger, *a.g.e.*

6 Muammer Demirel, *a.g.e.*

7 Amra Dedeic-Kırbaç, *a.g.e.*

8 Muammer Demirel, *a.g.e.*

da kalır.⁹ Ancak, 1878 ile başlayan bu süreçte Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Boşnakların çeşitli bölgelerdeki direnişyle karşılaşır.¹⁰ Temelde Hıristiyanlık ve Müslümanlık üzerinden doğan bu çatışmalar, Boşnakların “öteki” haline gelmesi ve kültürlerini koruma çabaları ile şekillenir. Bu işgal sonrasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Boşnakları “zulüm ve şiddet uygulayarak” göç etmeye zorlar.¹¹ 1878-1918 yılları arasında 300 bin kadar Boşnak’ın Osmanlı sınırlarına göç ettiği belirtilir.¹² Bu göçlerin sebepleri tartışmalı olsa da genel anlamda dinî ve kültürel baskı ve zulümden kaçış olarak yorumlanır.¹³ Bazı kaynakların aktardığına göre, Boşnakların karşılaştıkları baskı “işkence” olarak tanımlanabilecek düzeydedir.¹⁴ Bu yoğun göç dalgalarının sonucunda ise Boşnaklar birtakım şehirlere, köylere ve boş arazilere yerleştirilir ve Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde Boşnak köyleri kurulur. Bu yeni kurulan köylere Boşnak isimleri verilir. 1878 itibarıyla Osmanlı’ya göç eden Boşnaklar yoğun olarak İzmir, Eskişehir, Bursa, Ankara, İstanbul, Karamürsel, İnegöl, Biga, Afyonkarahisar, İzmit ve Adapazarı’na yerleştirilirler.¹⁵ Osmanlı tarafından bu göçlerin nasıl karşılandığı da önemli bir husustur. Osmanlı’nın hem din birliği üzerinden hareketle Boşnakların Müslümanlık ile Türklük kimliklerini denk gördüğü; hem de Boşnakların ekonomiye işgücü olarak katkı sağlayabileceği düşünüldüğünden onları kabul ettiği söylenir.¹⁶

---

9 Fahriye Engili, “Yugoslavya Döneminde Boşnak Göçleri (1919-1929)”, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, 6, (s. 5-34), 2020; Muammer Demirel, *a.g.e.*; Amra Dedeic-Kırbaç, *a.g.e.*

10 Muammer Demirel, *a.g.e.*

11 Muammer Demirel, *a.g.e.*

12 Amra Dedeic-Kırbaç, “Boşnakların Türkiye’ye Göçleri”, *Akademik Bakış*, 35, (s. 1-19), 2013.

13 Amra Dedeic-Kırbaç, 2013, *a.g.e.*

14 Bandzovic 2006: 68-90; Imamovic 1998: 456 aktaran Amra Dedeic-Kırbaç, 2013, *a.g.e.*

15 Amra Dedeic-Kırbaç, 2013, *a.g.e.*

16 Muammer Demirel, *a.g.e.* Bu yıllarda Osmanlı’ya gelen yoğun Müslüman göç kitlesinin gereksinimlerini karşılayabilmek adına II. Abdülhamid tarafından “İdare-i Umumiyye-i Muhâcirin Komisyonu” ve ek olarak “Umum Muhâcirin

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu yönetiminde olan Bosna-Hersek, Birinci Dünya Savaşı'nın sonucu olarak imzalanan Versay Antlaşması ile 1918 senesinde Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın bir parçası haline gelir. Slav halklarını bir araya getirme amacıyla oluşturulan bu yeni devlet; Boşnakları, Karadağlıları ve Makedonları içermeyen bir başlık altında toplar.¹⁷ Daha sonra yeni isimleri ile sırasıyla Yugoslavya Krallığı ve sonrasında Yugoslavya Federal Sosyalist Cumhuriyeti'nin bir parçası haline gelen Müslüman Bosna nüfusu, en başından itibaren bu 400 yıllık süreçte kendi kimliklerini her daim Boşnaklar olarak tanımlarlar.¹⁸ 1918-1929 döneminde yaşanan göçler, Yugoslavya dönemi göçleri olarak adlandırılabilir.¹⁹ Rothschild'in aktardığı sayısal verilere göre, Yugoslavya Krallığı etnik ve kültürel açıdan karma bir yapıdaydı ve halkların nüfus dağılımına bakıldığında %43 ile Sırp lar önde gelirken, ardından sırasıyla %23 Hırvatlar, %8,5 Slovenler, %6 Boşnaklar, %5 Makedonlar, %3,6 Arnavutlar gelir, adı geçenlerin dışında Almanlar, Macarlar, Ulahlar, Yahudiler, Çingeneler de vardır.²⁰ Bu veri ışığında, Boşnakların azınlık konumlarının devam ettiği söylenebilir; ancak buna rağmen böylesi bir yüzdeye sahip Müslüman bir nüfusun varlığı bölgede gerilim oluşmasına sebebiyet veriyordu.²¹ Boşnakların bu dönem göçlerinin siyasi, maddi ve kültürel-dini sebeplerin birleşimi sonucunda gerçekleştiği söylenebilir. Ancak bir kaynakta geçen ifadeye göre, bu iki savaş arasında kalan dönemdeki Boşnak göçlerinin en temel sebebi "etnik temizleme için kullanılan katliamlardı".²² Tıpkı önceki dönem göçleri gibi, dinî inanç yine kritik bir role sahip olmuş-

---

Komisyonu" kurulur. Ayrıca, göçmenlerin yerleştirildikleri illere de "İskân-i Muhacirin Memurlukları" da tahsis edilir ve çeşitli bölgelere yerleştirilen göçmenlerin masraflarının büyük bir bölümü hükümetçe karşılanır ve iş bulma konusunda da destek sağlanır.

17 Fahriye Emgili, 2020, *a.g.e.*

18 Fahriye Emgili, 2020, *a.g.e.*

19 Fahriye Emgili, 2020, *a.g.e.*

20 Joseph Rothschild, 1974, aktaran Fahriye Emgili, 2020, *a.g.e.*

21 Fahriye Emgili, 2020, *a.g.e.*

22 Fahriye Emgili, 2020, *a.g.e.*

tur. Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı döneminde (1918-1929) yürütülen İslâm karşıtı politikalar üzerinden başlatılan yaptırımlar Boşnakları göçe zorlar ve bu göçmenlerin en temel sığınma yeri Türkiye olmuştur. Günümüzde de o dönem göçmenlerinin aileleri yoğun olarak İstanbul, Ankara, İzmir, Sakarya, Adana, Sivas, Kütahya, Karamürsel ve Bursa şehirlerinde yaşamaktalar.²³

İki savaş arasında kalan dönemi takiben, İkinci Dünya Savaşı süresince de Boşnak göçleri yaşanmıştır. Bandzovic'in ifadelerinden yola çıkarak, Boşnakların savaş döneminde bir yandan Sırp-ların “Büyük Sırbistan” kurma ideali; bir yandan da Hırvatların “etnik büyük Hırvatistan” ideali arasında sıkıştığı ve bu amaçlar doğrultusunda zulüm görüp göçe zorlandıkları anlaşılır.²⁴ Savaş sonrası süreçte de yine göçler devam eder ve bu göçleri de İkinci Dünya Savaşı sonrası göçleri olarak ele almak mümkündür. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti kurulduktan sonra 1946 Anayasası'nda dinî özgürlüğe dair ibareler yer alsa da uygulamada gerçekleşmediği ve gelen çeşitli yasaklar sonucu bazı Boşnakların bölgeden Türkiye'ye göç ettiği görülür.²⁵ Bazı kalan Boşnaklar arasında bu İslâm karşıtı yaptırımlara karşı gelmek amacıyla Genç Müslümanlar ('Mladi Muslimani') adı verilen bir direniş topluluğu ortaya çıktığı, ancak verdikleri mücadelenin sonuçlarının ağır olduğu da belirtilir.²⁶ 1974 senesinde Boşnaklara millî kimliklerini Müslüman olarak tanımlama hakkı verilir, ancak Boşnak dilinin resmîyette tanınmadığı, eğitim-öğretiminin yapılmadığı ve genel anlamda Boşnakların kültürel pratiklerinin kısıtlandığı görülebilir.²⁷ Şunu söylemek mümkündür ki; ileriki yıllardaki Yugoslav politikasındaki olumlu yöndeki değişimler sonucu göçler, 1970'ler itibarıyla sona ermeye başlar.²⁸ Günümüzde bölgedeki Boşnaklar 1992 yılında kurulan Bosna-Hersek Cumhuriyeti içerisinde yaşamlarını sürdürürler.

---

23 Fahriye Emgili, 2020, *a.g.e.*

24 Safet Bandzovic, 2006: 443-466, aktaran Amra-Dedic-Kırbaç, 2013, *a.g.e.*

25 Amra-Dedic-Kırbaç, 2013, *a.g.e.*

26 Amra-Dedic-Kırbaç, 2013, *a.g.e.*

27 Amra-Dedic-Kırbaç, 2013, *a.g.e.*

28 Safet Bandzovic, 2006: 478-574, aktaran Amra-Dedic-Kırbaç, 2013, *a.g.e.*

Boşnak kültürü

Türkiye’de çeşitli il ve köylerde yaşayan Boşnakların kendi kültürlerini devam ettirdikleri söylenir. Boşnakların kültürel pratiklerine dair yapılan saha çalışmalarından bilgi edinmek mümkündür. Genellikle Boşnak nüfusunun yaygın olduğu köyler bazında yapılan bu çalışmalardan biri Türkiye’de yoğun bir Boşnak nüfusa sahip olan Kırklareli ilinde gerçekleşen saha çalışmasıdır.²⁹ Sözlü kültür bağlamında, Boşnak edebiyatında önemli bir yere sahip olan halk türküsü “*Sevdalinka*” ile sıklıkla karşılaşıldığı belirtilir. Aktarılan bilgilere göre, Boşnak kültürüne has olan Sevdalinkalar, bir makam eşliğinde ve çoğunlukla şargı veya tambur gibi enstrümanlar ile söylenir. Sevdalıklarında aşk hikâyeleri anlatılır ve biçimsel olarak bazı yönleriyle mâni ve türkülere benzediği ifade edilir. Çalışma kapsamında karşılaşılan Sevdalinka örneklerinde, ana tema olan aşkın “karanfil, gül, sümbül gibi çiçek tasvirleriyle süslenerek anlatıldığı” ifadesi de geçer. Halkların etkileşimleri sonucu Boşnak Edebiyatı ile Türk Halk Edebiyatı arasında benzerliklerin yer aldığı ancak Boşnak edebiyatının Sevdalinka gibi türler ile özerkliğini koruyor oluşu önemli bir noktadır.³⁰ Çalışmanın bazı diğer bulgularına bakıldığında, yeni doğan bebeklerin sağ kulağına ezan okunması, doğumdan sonraki 40 güne önem verilmesi, Ramazan ayında birçok kimsenin oruç tutması gibi pratikler üzerinden Boşnak kültürünün Türk-İslâm kültürü ile iç içe olduğu görülebilir. Çalışmanın en önemli bulgularından biri ise çoğu geleneğin “Eskiden yapılırdı” şeklinde ifade edilmiştir. Dolayısıyla günümüzde kültürüne sıkıca bağlı olan bir halkın bile değerlerini kaybetmeye başladığı aşikârdır. Bir diğer göze çarpan bulgu ise halklar arası etkileşimin gücüdür. Boşnaklar Müslümanlığı Türklük yolu ile benimsememişlerdir, yi-

29 Esra Sızan, “Kırklareli’de Boşnak Halk Kültürü”, yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi, 2016. Özellikle en çok Boşnak nüfusa sahip Balaban, Hamdibey, Gökyaka, Balkaya, Aksicim ilçelerinde çalışılmıştır. Sözlü tarih çalışması sürecinde kaynak grup özellikle kültüre daha hâkim olan 80 yaş ve üzeri kimselerden oluşmuştur.

30 Esra Sızan, *a.g.e.*

ne de halklar arası kültürel aktarımlar sayesinde İslâmiyet'te olmayıp Türk kültüründe olan helva kavurmak gibi gelenekleri de benimsedikleri görülmüştür.

Bir başka örnekte ise, Adana bölgesindeki Boşnak halkının özellikleri ve kültürleri incelenmiştir.³¹ Çalışmanın içeriğine bakıldığında Boşnak halk kültüründe geçiş dönemleri, bayram, tören ve kutlamalar, çeşitli inanışlar, halk mutfağı ve tıptan meteorolojiye farklı alanlarda halk bilgisine dair birçok bilgi görülebilir. Bu çalışma kapsamında da Boşnakların kültürlerine bağlı oluşlarının altı çizilir. Her sene Mayıs ayında düzenlenen *Pita Şenliği* doğrultusunda Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde yaşayan Boşnakların bir araya geldiği ve şenlik katılımcılarına Boşnak kültürünün en bilinen unsurlarından olan *Boşnak böreği* ve ayran ikram edildiği belirtilir. Bu gibi uygulamalar sayesinde Boşnakların bir arada kalma ve kültürlerini aktarma gayesinin sürmekte olduğu açıkça görülebilir. Araştırmanın önemli bulgularından bir tanesi de köyden kente yaşanan yoğun göçün Boşnak kültürünün devamını olumsuz etkilediği ve aynı şekilde kimliklerine ve kültürlerine oldukça bağlı olan Boşnakların da göç ettikleri bölgelerdeki yerel kültüre uyum sağlamada zorlandıklarıdır.

Benzer şekilde, Boşnak kimlik ve kültürü üzerine yapılan bir başka çalışma ise Hacettepe Üniversitesi akademisyenlerinden Tacoğlu, Arıkan ve Sağır tarafından Ankara Fevziye köyü örneği üzerinden ele alınmıştır.³² Göçmen kimliği tanımlaması, dilin rolü ve etkisi ve manevi kültür unsurlarına odaklanan çalışmada, özellikle dil ve kültür arasındaki bağ vurgulanır. Hint-

---

31 Yusuf Karagöz, "Adana Boşnakları Halk Bilimi Araştırması", yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi, 2019. Yine bu çalışmada da sahada edinilen bulgular gözleme ve mülakata dayalıdır ve Adana ilinin Ceyhan ilçesi Hamitbeybucağı köyü, İmamoğlu ilçesi Ufacıkören köyü ve Sarıçam ilçesi Ünlüce köyü, Çukurova Merkez, Yüreğir, Seyhan ilçelerindeki mahallelerde gerçekleştirilmiştir.

32 Tuğça Poyraz Tacoğlu, Gülay Arıkan ve Âdem Sağır, "Boşnak Göçmenlerde Göç ve Kültürel Kimlik İlişkisi: Fevziye Köyü Örneği", *Turkish Studies*, 7/1, s. 1941-1965, 2012. Çalışmanın amacı Ankara Fevziye köyü üzerinden Boşnak kimliğine dair öğeleri anlamaya ve bir araya getirmeye yöneliktir. Çalışmanın örneklemini toplam 50 kişi ile çalışma evreni olan 162 kişiyi temsil edecek şekilde düzenlenmiştir.

Avrupa dil grubundan güney Slav dili olarak tanımlanan Boşnakça, bazı kaynaklarca Sırpça-Hırvatça dillerinin bir birleşimi olarak tanımlanır ve farkının Osmanlı döneminde eklenmiş birtakım terimlerin varlığı olduğu öne sürülür.³³ Çalışmada belirtilen bir başka önemli bulgu ise, Boşnakçanın yaşlılar arasında yaygın bir şekilde konuşulmasına karşın gençler tarafından pek bilinmiyor oluşudur. Özetlemek gerekirse, üç ana sonuca ulaşılır: (i) Boşnaklar arasında Osmanlı kültürüne ait hissetmenin çoğunlukla yaşlı nüfusta görüldüğü, (ii) ilk aşamada kapalı bir toplum yapısı sayesinde kültür ve dillerini korumuş olan Boşnakların ilerleyen yıllarda dışa açılmaları ve evlilikler yoluyla kültürel kimliklerinin büyük ölçüde kaybolması ve (iii) Boşnak kültürünü ayakta tutan en önemli unsurun kuşaktan kuşağa aktarılan sözlü tarih oluşudur.

---

33 Belma Kurtişoğlu, 2008, aktaran Tuğça Poyraz Tacoğlu, Gülay Arıkan ve Âdem Sağır, *a.g.e.*

Pomaklar

ELİF ŞENYURT

Pomakların kökenine yönelik literatürde farklı görüşler yer almaktadır. Dahası, bu görüşler birbirleriyle çatışmakta olup Pomak halkı üzerine tartışmalı bir alan yaratmaktadır. Balkanlar'daki toplumların tarih yazımında Pomakların farklı yönlerinin vurgulanarak tanımlanıyor olması, konu hakkında derinlemesine bir inceleme yapılması gerektiğini ortaya koyuyor. Literatürde ilk olarak Pomak kelimesinin kökenine yönelik yapılan incelemeler göze çarpıyor. Zira kelimenin kökeni konusunda dahi öne sürülen savlar çeşitlidir. Bu bağlamda, Pomak ismine yönelik ilk etimolojik çalışmayı gerçekleştiren Felix Kanitz'in görüşü yaygın olarak kullanılmaktadır. Kanitz'e göre Pomak sözcüğünün kökü, Slavca *pomaçi* (yardım etmek) fiilinden gelmekte olup bu fiilin *pomağaçi* (yardımcılar) olarak kullanılmasının sebebi ise Pomakların Türk ordusuna yardım ettiği bilgisine dayanır.¹ Öte yandan, İşirkov Pomakların zorla Müslümanlaştırdıklarını öne sürmekte, bu doğrultuda Pomak sözcüğünün kökeninin Bulgarcada *mıça* (eziyet etmek) fiilinden türemiş olan *Pomiçem* (işkence gören) kelimesinden geldiğini belirtir.² İvan Lekov

1 Esra Poyraz, "Pomakçadaki Türkçe Unsurlar", *Tehlikedeki Diller Dergisi*, 2019, 9/15, s. 167-183.

2 Poyraz, *a.g.e.*

ise Pomak kelimesinin *Poturnak* (Türkleşmiş olmak) teriminden geldiğini öne sürer.³

Pomak kelimesi hakkında öne sürülen farklı etimolojik tanımlamalardan anlaşılacağı üzere, Pomak halkının menşei konusu da bu tartışmaların literatürdeki devamı niteliğindedir. Farklı etnik grupların ve dinî inançların birleşim noktalarından biri olan Balkanlar'ın dört ülkesinde yaşayan Pomaklar, bölgedeki aktörlerin tarihsel süreçte rekabet alanı içinde yer aldılar.⁴ Öyle ki; Pomak halkını Bulgaristan'ın Bulgar, Yunanistan'ın Yunanlı ve Türkiye'nin de Türk olarak kabul ettiği bilinmektedir.⁵ Öte yandan, sayısı çok olmamakla birlikte bazı kaynaklarda Pomaklar ile Balkanlar'da yaşayan başka halklar arasında bir ayırım yapılmadığı ve isimlerinin birlikte anıldığı görülür. Nitekim Makedonya'daki Torbeşlerin Pomaklar, Goralılar ve Poturlar olarak da adlandırıldıkları bilinmektedir; ancak Pomakların, Torbeşlerin ve Goralıların genel olarak kendilerini birbirlerinden farklı gördüklerini de belirtmek gerekir.⁶ Bununla birlikte, Pomaklara yönelik görece daha kapsayıcı bir tanımlama ortaya koyan Hollandalı bilim insanı Fred de Jong'un söylemine de değinmek yerinde olacaktır. Fred de Jong Pomakları, kökeni kesin belli olmayan ve genellikle bir Bulgar diyalekti konuşarak Türkçeyi ikinci dil olarak kullanan Türkleşmiş bir Müslüman halk olarak tanımlamaktadır.⁷ Bu ifadenin, başka yaklaşımlara göre Pomak halkını birçok yönüyle betimlemesinden dolayı olacak ki, yaygın olarak kabul gördüğünü de belirtmekte fayda var. Öte yandan, Kanitz Pomakların Slav ırkından geldiğini öne sürmekte, ancak bir başka yaygın görüşe göre Pomakların Türk soyundan

---

3 Poyraz, *a.g.e.*

4 Kader Özlem, "Bulgaristan Pomaklarının Kimliğinin Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü ve Bulgaristan'ın Pomak Politikaları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 2020, 125/246, s. 168.

5 Özlem, *a.g.e.*

6 Erhan Türbedar, "Balkanlar'da Müslüman Topluluklar ve Türkiye", *Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği*, 2005, 21, s. 336.

7 Fred de Jong, "The Muslim Minority in Western Thrace", *Muslim Minorities in the Eighties*, der. Georgina Ashworth, Quartermaine House Ltd., 1980, s. 95.

olduğu kabul edilir.⁸ Bu bağlamda Pomakların gelenek, görenekleri ve yaşayış tarzları incelendiğinde Slav ırkı ile ilişkisi desteklenmekte ancak Türk olduklarına dair belirgin bir kaynak bulunmadığı belirtilir.⁹ Bu sebeple, Pomakların Türk soyundan olduğunu kabul görenlerin iki toplumun ortak inancı olan Müslümanlığı esas alarak bu görüşü ortaya koyduklarını söylemek mümkündür. Balkanlar söz konusu olduğunda etnik kimlik belirlemede en önemli unsurun din olduğunu, ardından ırk veya dil gibi belirleyicilerin geldiği görülür.¹⁰ Toplumun çoğunluğunun farklı dine mensup olduğu Balkan ülkelerinde Pomakların kendilerini Türk saymaları ve bu doğrultuda Türkçe öğrenme gayretleri de aslen din unsurundan kaynaklanır.¹¹ Pomakların köken tartışması, Türk tarih yazımında 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yer almakta ve Pomakların kökeninin, Kuman (Kıpçak) Türkleri olarak kabul edildiği görülür.¹² Türk tarih yazımındaki Pomakların köken tartışması incelendiğinde ise bir diğer yaygın kabul, Pomakların anadil olarak Pomakça konuşan Müslüman bir topluluk olduğudur.¹³ Poulton (1997) Yunanistan'daki Pomakların Türk kimliği ile neredeyse tamamen bütünleştiklerini de not etmektedir.¹⁴

Göç ve nüfus

Pomak halkının göç akışları ise başlıca 6 döneme ayrılarak ele alınır: (i) 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı itibariyle, (ii) Balkan

8 Remzi Bulut, "Bulgaristan ve Pomak Müslümanları", *Ayrıntı Dergisi*, 2018, 6/65.

9 A.g.m.

10 Mehmet Pınar, "Tek Parti Döneminde Pomaklar", *Tarih Okulu Dergisi*, 2016, 9/25, s. 803-835.

11 Baskın Oran, "Balkan Türkleri Üzerine İncelemeler Bulgaristan, Makedonya, Kosova", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1993, 48/01, s. 121-147.

12 Kader Özlem, *a.g.e.*, s. 173.

13 Emel Deniz, "Türkiye'de Pomak Göçleri", yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul, 2019.

14 Erhan Türbedar, *a.g.e.*, s. 2.

Savaşları sonrasında, (iii) Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonraki süreçte Lozan Mübadelesi ile gerçekleşen göçler, (iv) 1923-1933 Serbest Göçler Dönemi, (v) 1934 sonrası iskânlı göçler ve (vi) 1950'li yıllarda yapılan göçler.¹⁵ Pomakların kimlik tanımındaki din faktörünün önemine değinilir. Bu doğrultuda, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı ve sonrasında yaşanan gelişmelerde din unsurunun Pomakların kendi kimliklerini belirlemesinde daha da belirgin bir önem kazandığı görülmektedir.¹⁶ Pomakların kendi kimliklerini dinî inançlarına bağlı olarak belirleme eğilimleri, bahsedilen dönem boyunca Pomakların başta –aynı dini inanca mensup olmaları dolayısıyla yakınlık kurdukları– Türkiye'ye doğru gerçekleştirdikleri göç akışlarının belirleyici unsuru olmuştur. Balkanlar'dan Türkiye'ye gelen Pomak göçünün kaynağının başlıca Bulgaristan olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda literatürdeki çalışmalar incelendiğinde Bulgaristan'ın Pomaklara yönelik politikalarına değinmek gerekir. Bulgaristan'ın kendi içerisinde geçirdiği siyasal dönüşümler sonucunda Pomak halkının göçleri 1944 öncesine kadar din ve milliyetçilik içeren bir rejimin politikaları sonucunda gerçekleştiği aktarıılırken, 1944 sonrasındaki göç hareketleri ise aşırı milliyetçilik ve komünist ideoloji harmanlı bir devlet politikasının sonucunda gerçekleşen göçler olduğu aktarılır.¹⁷

Günümüzde Pomakların çoğunlukla Bulgaristan, Türkiye ve Yunanistan sınırlarında yaşadıkları bilirse de nüfuslarına dair kesin bir bilgiye erişilemediğinden bu konu hakkında yıllara ve araştırmacılara göre farklı sonuçlar ortaya çıkmaktadır.¹⁸ Balkanlar'da yaşayan Pomakların, bölgedeki devletlerin rekabet alanlarına dahil edilmiş olduklarına değinilmiştir. Balkanlar'daki Pomak nüfusun büyük çoğunluğunun bulunduğu Bulgaristan ise bu rekabet alanının merkezi konumundadır.¹⁹ Bununla birlikte, Bulgaristan'da da Pomakların nüfusuna dair net

---

15 Emel Deniz, *a.g.e.*, s. 5.

16 Kader Özlem, *a.g.e.*, s. 174.

17 Emel Deniz, *a.g.e.*, s. 7.

18 Esra Poyraz, *a.g.m.*, s. 168.

19 Kader Özlem, *a.g.e.*, s. 178.

bir bilginin olmaması, Sofya yönetimindeki politikalarının bir yansıması olarak değerlendirilir. Zira Bulgaristan'da gerçekleşen nüfus sayımlarında, Pomak halkına ait hanelerin "Pomaklar" adı altında isimlendirilmedikleri bilinmektedir.²⁰

Pomakların konuşmakta olduğu dili, Türk Dil Kurumu Bulgarca olarak adlandırır, ancak Pomakların büyük bir kısmı kullanmakta oldukları bu dile Bulgarca değil, "Pomakça" demektedir.²¹ Pomakların farklı yerlerde yaşamalarına bağlı olarak Pomakça olarak adlandırdıkları bu dilin farklı ağız özellikleri vardır.²² Bu doğrultuda, Pomakça bazı araştırmacılara göre 3, bazılarına göre de 5 ağızdan oluşmaktadır.²³ Genel hatlarıyla dil yapısı incelendiğinde Pomakçanın Slav gramer kurallarına sahip olduğu ve içerisinde çok sayıda Slav kökenli sözcük barındırdığı söylenebilir.²⁴ Bu bilgiden hareketle, bazı kaynaklar Pomakçayı Güney Slavcanın ağızlarından biri olarak kabul etmekte ve yine bu görüşten yola çıkarak Bulgarlar, Pomakları "Müslüman Bulgarlar" olarak adlandırmaktadırlar.²⁵ Öte yandan Pomakçada kullanılan Türkçe kelimelerin sayısının da bir hayli olduğu not edilmelidir. Buna ek olarak, Esra Poyraz Pomakça dilindeki Türkçe unsurlar üzerine gerçekleştirmiş olduğu çalışmasında yaklaşık 2 bin kelimelik bir liste hazırlamış ve aşağıdaki başlıklar ile Pomakçada kullanılan Türkçe kelimeleri çerçevelemiştir: (i) bitki ve yemek adları, (ii) eşya ve nesne adları, (iii) hayvanlara verilen adlar, (iv) özel isimler, (v) dinî ifadeler, (vi) meslek adları, (vii) akrabalık ifadeleri ve (viii) askerlikle ilgili ifadeler. Ek olarak Poyraz, yeterli sayıda kaynak olmamasına rağmen Pomakçada yer alan Türkçe sözcüklerin, Bulgarcadaki Türkçe sözcükler ile benzer oluşunu; bu sözcüklerin muhtemelen Bulgarcaya Pomaklar aracılığıyla geçtiği şeklinde yorumlamaktadır.²⁶

---

20 A.g.e.

21 Esra Poyraz, a.g.e., s. 171.

22 A.g.e.

23 A.g.e.

24 A.g.e.

25 A.g.e.

26 A.g.e., s. 181.

Türkiye'deki Pomaklar

Günümüzde Türkiye'de Pomakların yoğun olarak Balıkesir, Kırklareli, Tekirdağ, Edirne, Bursa, Çanakkale, Eskişehir, İzmir, Manisa'da yaşadıkları bilinmekteyken; küçük gruplar halinde yaşadıkları şehirler Samsun, Kütahya, Afyon, Konya, Niğde şeklinde sıralanmaktadır.²⁷ Muhtemelen, Türkiye'deki Pomakların literatürdeki tezahürlerinin seyrekliğine doğru oranlı Pomakların özellikle kültürel olarak kendilerini kurmuş oldukları derneklerin faaliyetleriyle ifade etmeye çalıştıkları görülmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye'deki Pomakların dernekleşme sürecine değinmek faydalı olacaktır. Bahsedilen süreç incelendiğinde Pomaklara yönelik ilk Pomak Kültür Derneği'nin 2009 yılında Eskişehir'de kurulduğu bilinmektedir. İlk Pomak Derneği Eskişehir'de kurulmuş olmasına rağmen 2021 yılında Eskişehir'e dair aktif bir dernek çalışması gözlemlenmemiştir. Bununla birlikte 2009 yılından bu yana Pomakların nüfusunun daha yoğun olduğu bölgelerde dernekleşmeler gerçekleşmiştir. Dernekler üzerinden kültürel ve dil pratikleri üzerine çalışan Pomakların aktif olarak Balıkesir, Bursa, Çanakkale, Edirne, İstanbul, İzmir, Kırklareli ve Kocaeli'nde dernekleri bulunmaktadır. 2014 yılında entegre çalışmak üzere bu derneklerin Pomak Kültür Dernekleri Federasyonu (PODEF) altında birleştiği ve o tarihten itibaren sıkça bir araya geldikleri görülmektedir.

Türkiye'ye Balkanlar'dan göç etmiş olan Pomak halkının, buradaki toplumsal yapısına yönelik birkaç analiz aktarmak mümkündür. Pomakların yoğun olarak yaşadıkları şehirlerden biri olarak bilinen Kırklareli'nde Melek Kırtıl'ın yürüttüğü saha çalışması, Pomakların sosyal yaşantılarına dair dikkat çekici bulgular sunmaktadır.²⁸ Araştırma sonucunda Po-

27 Melek Kırtıl, "Pomaklar üzerine sosyolojik bir araştırma: Kırklareli örneği", yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, İstanbul, 2016.

28 Ek olarak Kırklareli'nde gerçekleştirilen saha çalışmasının sınırlılıkları arasında derinlemesine görüşmeler esnasında kadın katılımcıların çekingenliği ve bazı katılımcılar tarafından araştırmacıların televizyoncu veya devlet memuru sanılması dolayısıyla araştırma kapsamının dışında yanıtlar vermiş olduklarını belirtmek gelecek çalışmalar için önemli bir veri niteliğindedir (Kırtıl, 2016).

makların göç travmasını tecrübe etmiş bir toplum olmalarına bağlı olarak birbirlerine daha çok bağlandıklarını ifade ettikleri belirtilir.²⁹ Tek geçim kaynakları eskiden tarım ve hayvancılık olan Pomakların az da olsa odunculuk ve marangozluk yapanlarının da olduğu ve en önemlisi Pomakların göç etikten sonra yaşayacakları yerleri belirlemelerinde küçükbaş hayvancılığının rolünün büyük olduğu bu çalışma sonucunda aktarılmaktadır.³⁰ Geçim kaynakları göç akışlarını belirleyici bir unsur olarak vurgulansa da, Pomak halkının günümüzde köyden kente göç etmeye eğilimli oldukları söylenebilir. Özellikle köyden kente göçen genç nüfusu, Kırtıl şu şekilde betimlemektedir: “Eğitim öğretimin yaygınlaşması, kitle iletişim araçlarının gelişmesi ve yeni iş imkânları sebebiyle dışarıyla etkileşimi artan gençler, Pomak homojen yapısının zamanla değişime uğramasında önemli bir rol oynamışlardır”.³¹ Öte yandan, Kırklareli’nde yaşayan Pomak nüfusunun ilçe merkezleri ve köylerde dağınık olarak yerleştiği belirtilerek diğer göçmen topluluklarıyla etkileşim halinde yaşıyor olması sebebiyle Pomak toplum yapısının Trakya bölgesindeki yapıyla aynı özellikleri göstermeye başladığı vurgulanır.³² Ek olarak gerçekleştirilen saha çalışması sonucunda teknolojik gelişmeler sebebiyle geçim kaynaklarının zamanla değişmesi tarım ve hayvancılık temelindeki birçok Pomak geleneğinin işlevselliğini yitirmesine neden olduğu not edilir. Bu bilgiler ışığında Pomak kültüründe yemeklerin belirgin olarak muhafaza edildiği göze çarpmaktadır.³³ Öte yandan, Pomakların göç ettiği bölgelerde kendi yemek kültürlerini devam ettirmeye çalıştıkları bilgisi başka kaynaklarda da vurgulanmakta ancak coğrafi koşullardan dolayı zamanla Pomakların yemek kültürlerinde bazı farklılıklar (örnek olarak Pomakların Erdek ilçesine geldikten sonra yemeklerinde zeytinyağı kullanmaya başlamaları) ortaya çıktığı

---

29 Melek Kırtıl, *a.g.e.*, s. 72.

30 *A.g.e.*, s. 82.

31 *A.g.e.*, s. 118.

32 *A.g.e.*, s. 119.

33 *A.g.e.* s. 110.

belirtilmektedir.³⁴ Bir diğer Pomak halk kültürünün tamamlayıcı unsuru olan ve “*pesne*” olarak adlandırılan Pomakça halk şarkıları aşk, ayrılık ve özlem konularını öyküsel olarak aktarmasıyla bilinir.³⁵ Ancak geçmişten bugüne *pesne* pratiğinin Pomak halkının seneler içerisindeki kültürel değişimine bağlı olarak seyrekleştiğini söylemek mümkün. Öyle ki, *pesne*ler günümüzde Pomakça konuşanlar tarafından geçmişi anımsama ve yeniden yaşatma isteğiyle belirli zamanlarda seslendirilmektedir.³⁶ Öte yandan bugün Pomak halk şarkılarının günlük yaşamdaki kullanımının azalmasına karşın, Pomakça dilinin korunduğu sembolik form olarak belleklerde tutulmuş olması, bu şarkıların Pomak etnik kimliğinin ifade edilmesinde rol oynadığını göstermektedir.³⁷

Pomak halkının kutladığı bayramlar incelendiğindeyse bir araya gelme unsuru olarak Pomakların yaşam pratikleri içerisinde bayramların önemli bir yeri olduğu görülür. Kutlanan bayramlar dinî, resmî ve Hıdırellez bayramları olarak sıralanır.³⁸ Günlük hayatta sıkça yapılmayan etnik yemeklerin bu bayramlarda yapılıyor olması ve *pesne*lerin Pomakçada *Ger-güvden* olarak anılan Hıdırellez bayramında söyleniyor olması kutlanan bayramların kültürel anlamdaki önemini vurgular niteliktedir.³⁹ Büyük kalabalıklar halinde bayram kutlamalarını gerçekleştiren Pomak halkı, bu birlikteliği pekiştirmek adına bazı durumlarda farklı uygulamalar gerçekleştiriyor. Örneğin her yıl 6 Mayıs'ta kutlanan Hıdırellez bayramına daha fazla katılım sağlayabilmek için 2004 yılından itibaren 6 Mayıs'ın hafta içine denk gelmesi halinde onu izleyen pazar günü kutlanmak-

34 Melahat Yıldırım Saçılık ve Samet Çevik, “Pomak Yemek Kültürünün Yaşayan İzleri: Bir Sözlü Tarih Çalışması”, *III. Disiplinlerarası Turizm Kongresi Bildiri Kitabı*, der. Nazmi Kozak ve Osman Çolakoglu, 2014, s. 633.

35 Filiz Yiğit, “Pomak Halk Şarkılarının Müziksel Analizi”, *Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuarı Dergisi*, 2015, 7, s. 85-96.

36 Filiz Yiğit, *a.g.e.*

37 *A.g.e.*

38 Emine Filiz Dürük, “Pomaklarda *pesne* pratiği: Sembolik kültür ve etnisite”, doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Müzik Bilimleri Anabilim Dalı, İzmir, 2007.

39 *A.g.e.*

tadır.⁴⁰ Pomakların günlük hayatta tercih ettikleri kılık kıyafet seçimleri, geçmişten günümüze değişime uğrayan bir diğer Pomak halk kültürü unsurudur. Kültürel olarak Pomak kadınlarının canlı renklerden oluşan kıyafetleri tercih ettikleri, daha sı kadınların giydiği şalvarlardaki çiçeklerin yaş grubuna göre değişkenlik gösterdiği bilinir.⁴¹ Bir başka örnek olarak, paskul kesme âdeti olarak adlandırılan yeni evli genç kadınların evlendiğinin anlaşılması için zülüflerinin kesilmesine karşılık, yeni evli genç erkek ise kulağının arkasına üç gün boyunca çiçek takarak gezme âdeti yerine getirilir.⁴² Ancak bu âdetler ve kıyafetler günümüzde tamamen terk edilmemekle birlikte geleneksel yapısının yanına modern halleri de eklenmiştir.⁴³ Pomakların hayvancılıktan elde ettikleri yünleri eğirerek yaptıkları geleneksel giysileri bugün yerini hazır giyime bırakmıştır.⁴⁴

Öz olarak, çalışma kapsamında ortaya çıkan bulgular ışığında Pomak kimliğine ilişkin tezleri öne süren aktörlerin, Pomak halkını sahiplenmeye yönelik etnolojik ortaklık vurgusu yaptıklarını ve ardından Pomakların kendileriyle aynı kökenden geldiklerini savunma eğiliminde olduklarını söylemek yerinde olacaktır.⁴⁵ Bununla birlikte, Pomakçanın konuşur sayısının azalması, zamanın değişkenliği ve buldukları coğrafyadaki hâkim dilin etkisinin artırması gibi nedenlerden dolayı bu dilin yavaş yavaş unutulmaya başlanıyor olması⁴⁶ ve Pomak halk kültürüne ait günümüzde yerine getirilmeyen geleneklerin artıyor olması göze çarpmaktadır.

---

40 *A.g.e.*

41 Meryem Pelin, “Edirne’de Pomak Halk Kültürü”, yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı, Edirne, 2020.

42 *A.g.e.*, s. 109.

43 *A.g.e.*, s. 109.

44 Emine Filiz Dürük, *a.g.e.*

45 Kader Özlem, *a.g.e.*

46 Esra Poyraz, *a.g.e.*

Arnavutlar

UMUT SERDAROĞLU

Arnavutlar, Balkanlar üzerinde birçok ülkede ikamet etmiş ve etmeye devam eden halklardan birisidir. Son dönemde Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile beraber istihdam gereksinimlerinden dolayı Balkanlar haricinde Avrupa'yı da kapsayan geniş bir göç hareketi gerçekleştirdiler.¹ Arnavutların göç hareketleri ilk olarak 93 Harbi sonrası Osmanlı'nın Balkanlar'dan geri çekilmesiyle hızlanmaya başladı.² Bu dönemde kendine ait bir ülkesi bulunmayan Arnavutlar, Balkanlar'daki farklı ülkeler içerisinde hayatlarını sürdürmekteydiler. Osmanlı hükümrânlığının ardından Yugoslavya-Makedonya, Sırbistan ve özellikle o dönemde Sırbistan'a bağlı olan Kosova yaşadıkları topraklar arasındadır.³ 1912 yılında Arnavutluk'un kurulmasına kadar bu ülkelerde azınlık olarak yaşamaya devam eden Arnavut halkının çoğunluğu halihazırda buldukları yerlerde kalmaya devam ettiler ve Arnavutluk'a geçiş yapmadılar. Bu noktada özellikle diğer ülkeler içinde oluşmuş bir aidiyetin, ekonomik an-

- 1 Isa Blumi, "Defining social spaces by way of deletion: the untold story of Albanian migration in the postwar period", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 29(6), 2003, 949-965.
- 2 Halim Çavuşoğlu, "Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri", *Bilig*, 41, 2007, 123-154.
- 3 Halim Çavuşoğlu, *a.g.e.*

lamda endişelerin ve hükümete karşı yaşanan güven problemlerinin etki ettiği görülür.⁴ Günümüzde hâlâ Arnavutluk dışında, Kosova, Karadağ, Yunanistan, Türkiye ve belirli Avrupa ülkelerinde yoğun bir şekilde yaşamaktalar ve bu ülkeler ile kültürel bir yakınlık sağlayan Arnavutlar, kendilerini yaşadıkları ülkelerin vatandaşı olarak hissetmeye başladılar.⁵ Her ne kadar farklı ülkelerde hayatlarını devam ettiren Arnavutlar arasında din, dil, kültür, gelenek ve görenek gibi hususlarda bazı farklılıklar gözükse de çoğunlukla sosyokültürel anlamda benzeşmeler olduğu görülür. Balkanlar üzerinde uzun süren bir hâkimiyeti bulunan Osmanlı İmparatorluğu dolayısıyla din, dil, aile yapısı dinamikleri, gelenekler ve toplumsal yapı bağlamında hem farklı kökenlere ait Arnavutlar arasında hem de Türkler ile benzeşmeler olduğu söylenebilir.⁶ Ancak bu benzeşmeler bütün Balkan toplumları arasında görülmemektedir. Arnavutların özellikle Osmanlı İmparatorluğu ile yakın ilişkileri, dinî ve milli bağlarının kuvvetli olması sonucu kendi arzularıyla Türk toplum yapısını ve geleneklerini benimserler.⁷ Günümüzde hâlâ sosyokültürel bağlamda Türk halkı ile benzerlik gösteren Arnavut halkı, özellikle Türkiye içinde yaşayan farklı gruplara ait Arnavutlar ile kendini belli eder. Özellikle Müslüman ve Türk Arnavutların yanında farklı dinlere mensup Arnavut azınlıklar arasında da Türk kültürü ve Türk kimliğinin benimsendiği görülür.

Her ne kadar Arnavut halkı denildiğinde akla ilk olarak Arnavutluk geliyor olsa da yukarıda bahsedildiği gibi Arnavut azınlıklar tek bir kimliği temsil etmemekte, hatta birçok farklı gruptan oluşmaktadır. Türkiye’de Balkanlar’dan gelen bütün toplumlar halk arasında “muhacir” olarak bilinir, nitekim

---

4 Halim Çavuşoğlu, *a.g.e.*

5 Adem Balaban ve Abdullah Deniz, “Arnavut Kültüründe Ad Verme Geleneği”, 4. Uluslararası Dil ve Edebiyat Konferansı, *In Memory of Sami Frasheri* (Şemseddin Sami Hatırasına), bildiri kitabı, Tiran: Hena e Plote Beder University, 29-30 Ekim 2015, s. 37-470.

6 Ali Özkan, “Türk Gelenek ve Göreneklerinin Arnavutluk’ta Bazı Yansımaları”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 201, 2012, 213-240.

7 Ali Özkan, *a.g.e.*

çoğunlukla Balkanlar'dan gelen, köken olarak Türk ve inanç olarak Müslüman olan kişiler için kullanılır.⁸ Ancak Balkanlar'dan Türkiye'ye göç etmiş Arnavut azınlıklara bakıldığında farklı kimliklere sahip Arnavut azınlıklar olduğu da görülür.⁹ Özellikle, Arnavut kökenli kimseler tarafından Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'ye yapılan göçlere bakıldığında bu göçlerin Makedonya, Sırbistan (Kosova) ve sonrasında Yugoslavya gibi birbirinden farklı ülkelerden gerçekleşmiştir.¹⁰ Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü sonrası Türkiye'ye doğru yapılan göçlerin devam etmesindeki başlıca sebep ise daha önce de bahsedildiği gibi Arnavutların çoğunun Balkan devletine nazaran Osmanlı ile daha yakın ilişkiler içerisinde bulunmasındandır. Diğer taraftan unutulmaması gereken bir başka konu da belirtilen ülkelerin içinde Türk kökenli Arnavutların da bulunduğu. Osmanlı İmparatorluğu'nun yayılcı politikaları sonucu Anadolu'dan bu bölgelere yerleşen Türkler, zamanla kendilerini Arnavut olarak tanımlamaya başlamış ve Arnavut kimliğini benimsemiştir.¹¹ Türkiye'ye tekrar göç eden Arnavut Türklerinin Türkiye'ye karşı hissettikleri aidiyet duygusu daha hızlı pekişmiş olsa da, farklı kökenlerden gelen Arnavutların da Türkiye'ye olan adaptasyonu görece hızlı olmuş ve farklı topraklardan gelen göçmen gruplara oranla topluma daha rahat bir şekilde uyum sağladıkları söylenebilir.¹²

Türkiye'de bulunan Arnavut halkının diğer Bulgar halklarına nazaran Türkiye'ye olan entegrasyonunda belirli hususların

---

8 Bayram Akça, "Lozan Antlaşması'ndan Sonra Muğla Vilayeti'ne Gelen Balkan Muhacirleri'nin İskânı Meselesi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 2008, 17-32.

9 Serdar Ünal, "Kimliğin tarihsel ve kültürel ortak inşası: Türkiye'de Balkan (Rumeli) göçmenleri", *Milli Folklor*, 94, 2012, 27-40.

10 Adem Balaban ve Abdullah Deniz, "Arnavut Kültüründe Ad Verme Geleneği", 4. Uluslararası Dil ve Edebiyat Konferansı, *In Memory of Sami Frasherî* (Şemseddin Sami Hatırasına), bildiri kitabı, Tiran: Hena e Plote Beder University, 29-30 Ekim 2015, s. 37-470.

11 Halim Çavuşoğlu, "Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri", *Bilgi*, 41, 2007, 123-154.

12 Serdar Ünal, "Kimliğin tarihsel ve kültürel ortak inşası: Türkiye'de Balkan (Rumeli) göçmenleri", *Milli Folklor*, 94, 2012, 27-40.

söz konusu olduğu görülür. Arnavutlar tarihsel bağlamda milli unsurlara bağlı bir halk olarak lanse edilir.¹³ Milli unsurlara bağlılık, milliyetçi hissiyatlarını güçlendirirken köken olarak Türk olmaları ya da uzun süre Osmanlı İmparatorluğu'nun boyunduruğunda bulunmaları sebebi ile Türk kimliğine sıkı sıkı bağlıdırlar ve bu durum Arnavutlar arasında çoklu bir kimlik yapısının sahiplenilmesine yol açmıştır. İkinci önemli etken ise dindaşlık kavramından gelir. Osmanlı İmparatorluğu'nun dinî yapısı sonucunda Müslüman Arnavutların kendilerini "Osmanlı'nın mirasçısı" gibi görmeye başlamaları sonucunda büyük bir bağlılık oluşmuştur.¹⁴ Türkiye için de aynı hisleri barındıran Müslüman Arnavutlar, kendi kimliklerinden çok Türk kimliğini benimsemeye başlamıştır. Ancak Türkiye'de Müslüman ya da Türk Arnavutlar dışında başka dinî inançlara sahip ya da farklı kökenden gelen Arnavut azınlıkların da bulunduğu unutulmamalıdır. Farklı bir kökenden gelen ya da farklı dinî inanca sahip Arnavut gruplar kendi bağlılıklarını unutmadan kimlik oluştururlar, yine de Türkiye ile olan bağlantıları dolayısıyla kendileri için "ikili kimlik" ya da bir başka deyişle "çoklu kimlik" anlayışı oluşturdular.¹⁵ Yine de Türkiye'de yaşayan ve farklı dine ya da milliyete sahip Arnavutlar arasında bir anlaşmazlık ve dışlanmışlık hissi oluşmadığı gibi, kendilerini Türk toplumuna entegre etmiş durumda oldukları görülmektedir.¹⁶

Balkanlar'da her zaman karışıklıkların yaşandığı bölgelerden biri olan Kosova'dan yapılan Arnavut göçlerinin temelini, işgaller sonrası azınlıklar üzerinde uygulanan yıpratıcı politikalar oluşturmaktadır.¹⁷ Bu tür ırkçı politikalar Balkan göçlerinin çoğunlukla ana sebebidir. Kosova'dan göç eden Arnavut Türklerinin de göç etme sebebinin uygulanan politikalar olduğu gö-

---

13 Serdar Ünal, a.g.e.

14 Serdar Ünal, a.g.e.

15 Serdar Ünal, a.g.e.

16 Serdar Ünal, a.g.e.

17 Halim Çavuşoğlu, "Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri", *Bilig*, 41, 123-154.

rülür. Diğer taraftan Kosovalı Türk Arnavutların yanında farklı kimlikten Arnavutların da Türkiye'ye göç ettiği görülmektedir.¹⁸ Yugoslavya-Makedonya sınırlarında yaşayan Arnavut azınlıkların da göç etme nedeni Kosovalı Arnavutlarla benzer niteliktedir. Yugoslavya-Makedonya'da yaşayan Arnavut azınlıklar, değişen hükümetlerin izlediği politikalar sonucu göç etme girişimlerine başlamıştır.¹⁹

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonrası, Osmanlı'nın mağlup olup Balkanlar'dan geri çekilmek durumunda kalmasıyla beraber birçok Balkan Türkü Osmanlı toprakları içerisine göç etmiştir.²⁰ Bu dönemde özellikle Arnavut Türklerinin de içinde bulunduğu Balkan göçmenlerinin Balkanlar'ın sınır bölgelerine yerleştiği görülmektedir. İlk olarak Edirne'ye yönelen göçmenler, daha sonra İstanbul'a doğru göç hareketinde bulunurlar.²¹ Geçici yerleşim bölgelerinde yaşanan yığılmalar sonucu Osmanlı, göçmenlere yönelik iskân politikalarını izlemiş ve göçmenleri Edirne içinde bulunan belirli köylere yerleştirmiştir.²² Edirne'nin işgali sonrası ise göçmenler farklı yerlere yerleştirilmiştir. Yerleşim yeri olarak çoğunlukla Konya ve civarı bölgeler tercih edilse de, kimi göçmen buralardan ayrılarak Bursa ve çevre bölgelere tekrardan göç etmiştir.²³ 1918 sonrasında ise, yeni iskân politikaları izlenirken özellikle Arnavut azınlıkların bazı bölgelere göç etmesi yasaklanırken, göçmenler Osmanlı İmparatorluğu tarafından çoğunlukla Bursa ve çevre illere yerleştirildi.²⁴ Osmanlı dönemi sonrasında da devam eden göç hareketleri sonucu iskân politikaları Cumhuri-

---

18 Tuba Ünlü Bilgiç ve Bestami S. Bilgiç, "Kosova Türkleri: 'Sıradışı' Bir Türk Diasporası", *Bilig*, 62, 2012, 41-62.

19 Halim Çavuşoğlu, "Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri", *Bilig*, 41, 2007, 123-154.

20 Ayşegül İnginar Kemaloğlu, "Dünya Savaşı Sırasında Edirne'ye İskân Edilen Muhacirler", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 2020, 377-393.

21 Ayşegül İnginar Kemaloğlu, *a.g.e.*

22 Ayşegül İnginar Kemaloğlu, *a.g.e.*

23 Raif Kaplanoğlu, "Bursa'da Balkan göçmenleri", *Balkanlar ve Göç*, ed. A.G. Örenç ve I. Mangaltepe, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı, 2013.

24 Raif Kaplanoğlu, *a.g.e.*

yet döneminde de devam etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'na doğru yapılan ilk göç hareketlerinde Arnavut göçmenler Ege ve Marmara bölgelerine yerleştirilirken, Türkiye'nin kuruluşu sonrasında gelen Arnavut göçmenler Trakya ve Anadolu'ya yerleştirildi.²⁵ Ancak yapılan iskân politikalarından hoşnut olmayan bazı Arnavut göçmenler daha sonra farklı bölgelere göç etmiş, özellikle Samsun ve çevre bölgeleri tercih etmiştir.²⁶ Son olarak, daha yakın zamanda yapılan göçlerde ise Arnavut göçmenlerin kendi istedikleri yerlere göç ettiği gözlemlenmektedir. Özellikle bu yerler metropoliten bölgeler olmakla beraber daha çok Türkiye'nin batı kesimlerini kapsamaktadır.²⁷

Arnavut halkının geleneklerine bakıldığında ise, birçok yönden Türk gelenekleriyle benzerlikler olduğu söylenebilir. Bu benzerliklerdeki en büyük etki kuşkusuz uzun süre boyunca Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bir şekilde yaşamış olmalarındandır.²⁸ Diğer taraftan, Arnavutların Osmanlı İmparatorluğu'nun kültür, gelenek ve göreneklerini diğer Balkan halklarına göre daha çok benimsemelerindeki temel noktalar, Arnavutların dinî inanışlarının ve milli benliklerinin Osmanlı İmparatorluğu'na benzer yapıda olmasıdır. Yani, Arnavut halkının büyük bir kısmının İslâm inancına sahip olması ile beraber kendilerini Türk olarak tanımlamaları sonucu Osmanlı gelenek ve kültürlerine daha kolay bağlanmışlar.²⁹ Bütün bu benzeşmelerin, Arnavut azınlıklarının Türkiye'ye adaptasyon süreçlerini kolaylaştırıcı etkenler olarak kabul edilmesi yanlış olmayacaktır.

Türk ve Arnavutların benzer gelenek, görenek ve sosyal yapıları incelendiğinde söylenebilecek ilk kavramlardan biri hoş-

---

25 Şerife Geniş ve Kelly Lynne Maynard, "Formation of a diasporic community: The history of migration and resettlement of Muslim Albanians in the black sea region of turkey", *Middle Eastern Studies*, 45(4), 2009, 553-569.

26 Şerife Geniş ve Kelly Lynne Maynard, *a.g.e.*

27 Şerife Geniş ve Kelly Lynne Maynard, *a.g.e.*

28 Ali Özkan, "Türk Gelenek ve Göreneklerinin Arnavutluk'ta Bazı Yansımaları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 201, 2012, 213-240.

29 Halim Çavuşoğlu, "Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri", *Bilgi*, 41, 2007, 123-154.

görüdür. İki farklı toplumun geçmişte sosyal yaşantıları arasında çok önemli bir yere sahip olması, iki toplumun kaynaşmasında önemli bir etkidir.³⁰ Hoşgörü kavramı ile beraber başka unsurların da benzerliği görülür ve temel farklılıkların ise sadece adlandırmalar ve uygulamalardaki minik değişimler olduğu görülmektedir. Hoşgörüden başka, bu kavramlar ve uygulamalar olarak misafirperverlik, Arnavut halkı tarafından “besa” olarak isimlendirilen yemin, yani değişmeyen sözün, “kan davasının”, “at, avrat, silah” olarak adlandırılan yapının iki farklı toplumun tarihinde de bulunmasıdır.³¹ Ancak bu kavramlardan birçoğu günümüzde eskiye nazaran etkisini kaybetmiştir. Bunun en büyük sebebi ise teknolojik yenilikler ile beraber küreselleşmenin etkileridir. Toplumsal hayatta bulunan ve yapısal olarak şiddet veya toplumsal eşitsizliğe dayanan kimi uygulamalar küreselleşmenin etkisiyle yerlerini daha farklı uygulamalara bırakmıştır. Bu kavramlar her ne kadar eskiden olduğundan daha az iki toplum arasında yer etse de, geçmiş dönemde Arnavutların yeni kimlik inşası sürecinde önemli faktörlerden biri olma özelliği gösterir ve böylelikle Türkiye’ye olan adaptasyon süreçlerini görece hızlandırır.

Türk ve Arnavut kültürleri arasında benzer geleneklerden bir başkası ise evlilik türü, süreci ve evlilik için yapılan organizasyonlardır. Her iki kültüre de bakıldığında, toplumsal onay olarak da nitelendirilebilecek, evlilik sürecinde yapılması gereken bellibaşlı organizasyonlar bulunmaktadır. Hem Arnavut hem de Türk kültüründe “kız isteme”, “nişan”, “kına gecesi”, “düğün” gibi süreçler yaşanırken, bu süreç esnasında yapılan organizasyonlarda isimlendirilmelerden başka farklılık bulunmamaktadır.³² Örneğin Türkçede “kına gecesi” olan uygulamanın ismi Arnavut gruplar arasında değişiklik gösterir ve

---

30 Ali Özkan, “Türk Gelenek ve Göreneklerinin Arnavutluk’ta Bazı Yansımaları”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 201, 2012, 213-240.

31 Ali Özkan, *a.g.e.*

32 Selçuk Kürşad Koca, “Makedonya’da Yaşayan Türk-Makedon-Arnavut-Boşnak Toplumlarının Geçiş Dönemlerinde Görülen Ortak Kültür Unsurları”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 7(2), 2018, s. 1085-1103.

“çintan gecesi” olarak adlandırılır.³³ Bir başka ortak geleneğin ise ölümden sonra yakın aileler tarafından yapılan uygulamalar olduğu görülmektedir. Ölü evine gidilirken yakınlar tarafından yemek yapıp götürme geleneği gibi uygulamalar hem Türk toplumunda hem de Arnavut toplumunda görülür.³⁴ Ancak küçük de olsa kendi içinde bazı farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, ölen kişi için tutulan yas süresi Türk ve Arnavut kültüründe farklılık göstermektedir.³⁵

Çoğu gelenek Arnavut gruplarının tümünde benzer olsa da bazı gelenekler, Arnavut gruplar arasında değişiklik gösterir. Bu geleneklerden biri de, ad verme geleneğidir. Geçmişte Arnavut kültürü için çok önemli bir yeri olan ad verme geleneği son zamanlarda popüler kültürün etkisiyle önemini yitirmiştir.³⁶ Yine de Arnavutların geçmiş tarihlerinde çok önemli bir yere sahip olan ad verme geleneğinde dinî inanışlara göre farklılıklar görülür.³⁷ Arnavut grupları içerisinde Müslüman Arnavutlar ile beraber Hıristiyan Arnavutların da bulunması, bu farklılığın temelini oluşturur. Ancak bu ritüellerin uygulanmasında aile yapısının önemi fazladır. Aileler, bebeklerine dinî anlamlar taşıyan isimler vermek yerine daha farklı anlamlar taşıyan isimler verebilir ve isimleri koyarken dinî ritüeller izleyebilirler. Ancak ailelerin bu tür dinî ritüellerden uzaklaşması popüler kültürün etkileri olarak gösterilebilir.³⁸ Diğer taraftan, Müslüman Arnavutlar ve Türkler arasında çocuğa ad verme geleneği de neredeyse aynıdır. Bebeklerin kulağına bir aile büyüğü tarafından dua ile beraber ismi okunurken çoğunlukla çocuklar için seçilen isimler dinî anlamlar taşımaktadır.³⁹ Hıristi-

---

33 Selçuk Kürşad Koca, *a.g.e.*

34 Selçuk Kürşad Koca, *a.g.e.*

35 Selçuk Kürşad Koca, *a.g.e.*

36 Adem Balaban ve Abdullah Deniz, “Arnavut Kültüründe Ad Verme Geleneği”, 4. Uluslararası Dil ve Edebiyat Konferansı, *In Memory of Sami Frasheri* (Şemseddin Sami Hatırasına), bildiri kitabı, Tiran: Hena e Plote Beder University, 29-30 Ekim 2015, s. 37-470.

37 Adem Balaban ve Abdullah Deniz, *a.g.e.*

38 Adem Balaban ve Abdullah Deniz, *a.g.e.*

39 Adem Balaban ve Abdullah Deniz, *a.g.e.*

yan Arnavutlar arasında ise eskiden aileler, çocuklarının isimlerini koymak için kiliselere giderken artık bu uygulamaya Hıristiyan Arnavutlar arasında çoğunlukla gerçekleşmez.⁴⁰

Görüldüğü üzere Türk ve Arnavut kültürlerinde ortak geleneklerin etkili olmasının altında birçok neden yatar. Bu gelenekler, dinî farklılıklar sebebiyle değişiklik gösterse de, geçmişteki iki kültür arasındaki etkileşimler dolayısıyla küçük farklılıklar dışında birçok benzerlik barındırır. Bunun sonucunda Arnavut azınlıklar, Türk kültürüne daha rahat bir şekilde adapte olabilmiş ve Türk kültürünü benimsemiştir.

Görüldüğü üzere uzun yıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun etkisi altında kalan Balkanlar, birçok farklı toplumun bir arada yaşadığı bir bölge olma özelliğini taşır. Bu toplulukların çoğunda Osmanlı'nın etkisi hissedilirken din, dil, gelenek ve sosyal yaşantı gibi konularda Osmanlı İmparatorluğu ile benzeşmeler yaşanmıştır. Bu alanlardaki benzeşmeler dolayısıyla Balkan toprakları üzerinde yaşanan karışıklıklar ve problemler sonucunda azınlık gruplar Osmanlı'ya doğru hareket etmiş ve daha sonrasında devam eden göç hareketleri Türkiye'ye doğru devam etmiştir. Özellikle Balkan halkları içerisinde bulunan Arnavutlar karşılaştıkları sorunlar nedeniyle Balkanlar'dan Türkiye'ye yoğun göç hareketleri gerçekleştirmişler. Osmanlı ve Türkiye'ye çoğunlukla Arnavutluk, Makedonya ve Sırbistan (Kosova) bölgelerinden göç eden Arnavutlar birbirileri içerisinde farklılıklar göstermiştir. Arnavut azınlıkların çoğunluğunun dinî inanışlarında, kültürel, geleneksel benzeşmelerden dolayı Arnavut azınlıklar Türkiye'ye hızlı bir şekilde uyum sağlarken bu benzeşmeler ikinci bir kimlik oluşturmalarına yol açmıştır. Her ne kadar farklı kökenden gelen ve farklı dine mensup Arnavut azınlıklarının Türk ve Müslüman Arnavutlara nazaran tam bir sahiplenme görülmesi de, zamanla ortak değerler doğrultusunda, Arnavut kimliğinin yanında Türk kimliğini de sahiplenmeye başladıkları görülür.

---

40 Adem Balaban ve Abdullah Deniz, *a.g.e.*

Makedonlar

ECE YAREN TABBİKHA

Soran yanılmamış.

Koj numa, ne skuma.

– Makedon atasözü¹

Makedonya, 1918 yılından İkinci Dünya Savaşı'na kadar Yugoslavya Krallığı'nı oluşturan (bugünkü Bosna-Hersek, Karadağ, Kosova, Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya ve Makedonya) devletlerden birisidir. Makedonya Cumhuriyeti, Balkan Yarımadası'nda yani Avrupa'nın güneydoğusunda yer almakta olup, kuzeyinde Sırbistan ve Kosova, batısında Arnavutluk, güneyinde Yunanistan, doğusunda Bulgaristan ile çevrilidir. Makedonya hem jeopolitik hem de etnik olarak Balkan yarımadasının kesişim noktası olarak ifade edilebilecek bir konuma sahiptir.² Makedonya'nın sahip olduğu bu önemli konum, tarih boyunca jeostratejik bir hal almış ve "Makedonya Sorunu" olarak literatürde tartışılmıştır.³ "Makedonya Sorunu", Makedonya'nın kesin bir etnografik sınırı olmamasına dayanarak

1 Makedon atasözleri hakkında detaylı bilgi için bakınız: Selçuk Kürşad Koca ve Feyhan Ruşid, "Makedonya Türk Atasözleri ve Makedon Atasözleri Arasındaki Ortaklıklar", *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 9, 2007, s. 293-398.

2 Cansel Kaya, Makedonya Sorunu'nun Tarihsel Gelişimi, yüksek lisans tezi, İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Bölümü, 2011.

3 Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, İstanbul: Küre Yayınları, 2006, 1, s. 95.

Sırp'ların, Bulgar'ların ve Yunan'ların Makedonya'nın medeniyet tarihinde hak iddiasında bulunmalarından meydana gelen bir söylemdir.⁴ Tarih boyunca, çeşitli imparatorluklar ve devletler tarafından bu topraklara hâkim olunmak istenmesi bunun bir göstergesi olarak ifade edilebilir. Nitekim örnek olarak bölgenin Birinci Balkan Savaşıyla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğinden çıkıp Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan arasında paylaşılması gösterilebilir.⁵ Sözcük anlamı çeşit, çeşni⁶ olan Makedonya'da yüzyıllar boyunca Türkler, Makedonlar, Sırp'lar, Bulgarlar, Arnavutlar, Romlar, Ulahlar, Rumlar ve Yahudiler birlikte yaşamışlardır.⁷ Tüm bunlar Makedonya'nın nasıl bir etnik çeşitliliğin içinde bulunduğuna ışık tutsa da Makedonları farklı noktalara temas ederek ele almak gerekmektedir.

Öncelikle, Makedonya'nın tarihsel arka planına bakıldığında, Antik Makedonya Krallığı'nın yok olmasından sonra sırasıyla Romalılar, Gotlar, Hunlar, Slavlar ve Osmanlı Türkleri'nin Makedonya toprakları üzerinde hâkimiyet kurduklarını söylemek mümkündür.⁸ Günümüzde Antik Makedonların kökeni hakkında iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki genellikle Yunan araştırmacıların savunduğu Makedonların Yunan etnisitesine dahil oldukları; ikincisi ise Balkanlar'da yaşayan diğer halklardan farklı bir topluluk oldukları fikridir.⁹ Öte yandan belirtildiği üzere, Makedonya 14. yüzyılın ikinci yarısın-

---

4 Cansel Kaya, "Makedonya Sorunu'nun Tarihsel Gelişimi", yüksek lisans tezi, İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Bölümü, 2011.

5 Faruk Sönmezoglu, "Makedonya Sorunu", *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul: Der Yayınları, 2005, s. 467.

6 Gülşah Şengül, "İzmir'deki Makedonya Göçmenlerinde Tapani (Bando) Geleniği", *Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Dergisi*, 9, 2016, s. 73-89.

7 Baskın Oran, "Balkan Türkleri Üzerine İncelemeler: Bulgaristan, Makedonya, Kosova", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 48(01), 1993.

8 Eugene N. Borza, "16. Macedonia Redux", *In The Eye Expanded*, ed. Frances B. Titchener ve Richard F. Moorton, University of California Press, 1990, s. 249-266.

9 *A.g.e.*

dan itibaren Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girmiş olup Türkleşmeye başlamıştır.¹⁰ Ancak başka bir görüşe göre, Türkler zaten Hunlardan beri Makedonya'da yaşamaktadırlar.¹¹ Dolayısıyla, Balkan Yarımadası'nın geneline hâkim olan etnik köken tartışmalarının Makedonlar ve yaşadıkları topraklar için de geçerli olduğu söylenebilir.

Makedonya topraklarına kronolojik bir bakış

Makedonya'da bilinen ilk hâkimiyeti 1. Perdikas'ın kurmasıyla birlikte, MÖ 513'ten 479'a kadar Makedonya toprakları Perslerin egemenliğinde olmuştur.¹² Ardından 2. Filip'in kral olmasını takiben, MÖ 334-323 yılları arasında 2. Filip'in oğlu Büyük İskender Makedonya Kralı olmuş ve ülke sınırlarını Yunanistan, Anadolu, İran, Suriye ve Mısır'a kadar genişletmiştir.¹³ MS 146 yılından 5. yüzyıla kadar Romalıların idaresinde kalan Makedonya, Roma egemenliğinden sonra 9. yüzyılın ilk yarısında Slav istilasına uğramış, bunu Bulgar istilası takip etmiştir.¹⁴ 1142'te Bizans tarafından yıkılan Bulgar Krallığı ile birlikte, Makedonya Bizans İmparatorluğu'nun egemenliğine girmiştir.¹⁵ Dördüncü Haçlı Seferi sırasında Makedonya'da Latin Krallığı kuruldu fakat ülke, 1230'da Bulgarların, 1280'de Sırpların egemenliğine geçti.¹⁶ 1371 yılında Makedonya topraklarına Osmanlı ordusu ayak basmış ve 1389'da Kosova Savaşı

---

10 Gülşah Şengül, "İzmir'deki Makedonya Göçmenlerinde Tapani (Bando) Geleniği", *Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuarı Dergisi*, 9, 2016, s. 73-89.

11 Laçın Işık, "İzmir Makedon Türklerinde Profesyonel Müzisyenlik", yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Müzik Bilimleri Anabilim Dalı, 2003, s. 1.

12 Cansel Kaya, "Makedonya Sorunu'nun Tarihsel Gelişimi", yüksek lisans tezi, İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Bölümü, 2011.

13 A.g.e.

14 A.g.e.

15 A.g.e.

16 Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987, s. 81.

ile birlikte Makedonya yaklaşık beş buçuk asırlık bir dönem (1371-1912/3) Osmanlı egemenliğinde kalmıştır.¹⁷ “93 Harbi” olarak da bilinen Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) sonucunda Osmanlı Devleti Makedonya topraklarındaki hâkimiyetini büyük oranda kaybetmiştir. 1878’de savaşın kaybı sonucunda imzalanan Berlin Antlaşması ile Makedonya bölgesi Selanik, Manastır, Kosova ve onlara bağlı bölgeleri içeren alan olarak belirlenmiş ve kontrolü tekrar Osmanlı Devleti’ne geçmiştir. Ancak 20. yüzyılın başında gerçekleşen Balkan Savaşları’nın sonuçları Makedonya’nın üstünde belirgin bir etkiye neden olmuştur. Öyle ki, İkinci Balkan Savaşı bitmeden önce, 12 Ağustos 1913’te imzalanan Bükreş Antlaşması ile Makedonya; Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan arasında pay edilmiştir. Makedonya 1944’te Yugoslavya’ya katılmış, 1974’te özerk cumhuriyet olmuştur ve sonrasında Yugoslavya’nın dağılması üzerine de 8 Eylül 1991’de egemenliğini ilan ederek en nihayetinde bağımsız olmuştur.¹⁸ Son olarak 12 Haziran 2018’de ülkenin adı Kuzey Makedonya Cumhuriyeti olarak değiştirilmiştir. Tüm bu kritik tarihî olaylar silsilesi Makedonya’nın çehresini değiştirdiği gibi adının da yıllar içinde son halini almasına neden olmuştur.

Göç

Makedonya’dan Anadolu’ya gelen göçmenler genel itibariyle göç nedenlerine göre; “azınlık” statüsüne giren Türk “etnik” grubu, anadilleri Arnavutça olmuş fakat Türk bilincini kaybetmemiş Türk grupları, anadilleri Arnavutça olduğu halde kendilerini Türk hisseden ve Türk kültürü ile bütünleştirmiş Arnavut grupları, Sırplastırma-Bulgarlaştırma-Makedonlaştırma çabalarına karşı koyarak Türk bilincini koruyan Torbeşler ve kimi nüfus sayımlarında Arnavut olarak kaydedilmeleri-

17 Cansel Kaya, “Makedonya Sorunu’nun Tarihsel Gelişimi”, yüksek lisans tezi, İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Bölümü, 2011.

18 Baskın Oran, “Balkan Türkleri Üzerine İncelemeler: Bulgaristan, Makedonya, Kosova”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 48(01), 1993.

ne rağmen Türk bilinci ve kültürünü kaybetmeyen Kosova Türkleri olarak gruplandırılabilir.¹⁹

Makedonya bölgesinden Türkiye'ye yapılan ilk göç 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile başlamış, 1912-1913 Balkan Savaşıyla yoğun olarak Anadolu toprakları yönünde devam etmiş, 1923-951 döneminde bireysel veya aile olarak, 1952-1967 döneminde kitlesel düzeyde, 1968-1996 döneminde ise göçler yine fert ve aile düzeyinde tamamen Anadolu toprakları yönünde gerçekleşmiştir.²⁰ Farklı dönemlerde yapılan göçlerin Türkiye'de farklı bölgelere yerleşimle sonuçlandığı literatürden hareketle söylenebilir. Örneğin, Osmanlı Devleti'nin dağılma dönemi yıllarında olduğu gibi tarihsel süreçte yaşanan kimi zorluklardan kurtulmak için Makedon göçmenlerin İzmir'e göç ettikleri bilinmektedir.²¹ Bununla birlikte, Aydın, Manisa, Ankara, Edirne, Bursa ve Kırklareli iskân faaliyetlerinin görüldüğü diğer şehirlerdir.²² Balkan Savaşları sonrasında Bursa'ya Makedonya göçmenleri yerleştirilmiş olup 1925 yılında gelen 25-30 hanenin bir kısmı Orhangazi'de iskân olmuştur.²³ Cumhuriyet döneminde ise ilk olarak 1923-1933 yılları arasında göç edenler çoğunlukla serbest göçmen olarak kabul edilmiş olup, 1934-1938 yıllarında gelenler ise iskânlı olarak gelmişlerdir.²⁴ Gelen göçmenlerin yerleşimlerinde, geçmişte yaşadıkları yerlerdeki ekolojik ve sosyal çevreyle benzer olmasına dikkat edil-

19 Dilek Yüsküp, "Sakarya'da yaşayan Makedonya göçmenlerinde gelenek ve inançların incelenmesi", yüksek lisans tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Enstitüsü Halk Bilimi Bölümü, 2007, s. 19-20.

20 Halim Çavuşoğlu, "Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri", *Bilig*, 41, 2007, s. 123.

21 Gülşah Şengül, "İzmir'deki Makedonya Göçmenlerinde Tapani (Bando) Geleneği", *Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuarı Dergisi*, 9, 2016, s. 73-89.

22 Sezer Arslan, "Balkan Savaşları Sonrası Rumeli'den Türk Göçleri ve Osmanlı Devleti'nde İskânları", yüksek lisans tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

23 Raif Kaplanoğlu ve Ozan Kaplanoğlu, *Bursa'nın Göç Tarihi*, Nilüfer Belediyesi Yayınları, Bursa, 2004.

24 Gülşah Şengül, "İzmir'deki Makedonya Göçmenlerinde Tapani (Bando) Geleneği", *Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuarı Dergisi*, 9, 2016, s. 73-89.

mekle birlikte, farklı etnik grupların yeni yerleşim bölgelerinde bir arada olmaları da amaçlandı.²⁵ Çavuşoğlu'nun aktardığına göre, Cumhuriyetin ilk yıllarında ve 1952-1967 yıllarında göç eden Makedonlar yoğunlukla Trakya ve Batı Anadolu bölgelerine yerleşmişlerdir.²⁶ 1952-67 yılları arasındaki göçlerin temelinde yatan Serbest Göç Antlaşması 1952 yılında Yugoslavya ile Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanmış olup, Türkiye'ye 175 bin 392 bireyin göç etmesi ile sonuçlandı, ancak halk arasında ve medyada diğer Balkan göçlerine kıyasla öne çıkamadığından "Sessiz Göç" olarak adlandırıldı.²⁷ Bu dönemler arasından 1956 yılı kişi sayısı olarak, 1958 yılı ise aile sayısı olarak en çok Makedonya göçmeninin geldiği yıl olarak ifade edilmektedir.²⁸ 1950-1957 yılları arasındaki verilere göre Türkiye'de bulunan Makedonya doğumlu kişilerin %57'si İstanbul'da yaşamaktaydılar.²⁹ Günümüzde ise, İstanbul'da Makedonların yoğun olarak yaşadıkları yerler Pendik, Kartal, Gaziosmanpaşa (Taşıtlarla, Küçükköy), Bayrampaşa (Yıldırım Mahallesi, Beşyüzevler), Küçükçekmece (Sefaköy), Eyüp (Alibeyköy) ve Fatih (Fındıkzade) olarak sıralanabilir.³⁰ 1960 yılından sonra Türkiye'ye gelenler de serbest göçmen statüsünde oldukları için yerleşim yerlerini iş imkânları, kültürel yakınlık veya iklim gibi çeşitli faktörlere göre seçmelerinin yanı sıra daha önce Türkiye'ye göç etmiş yakınlarının yaşadıkları yerlere yerleşmeyi de tercih edebilmişlerdir.³¹ Bu durum bir avan-

25 Şengül, a.g.e.

26 Halim Çavuşoğlu, "Yugoslavya-Makedonya'dan Türkiye'ye 1952-1967 'Kitle-sel' Göçü ve Bursa'daki Göçmen Kesimi", *Karadeniz Araştırmaları*, 10, 2006, s. 107-147.

27 H. Yıldırım Ağanoglu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makus Talihi Göç. İstanbul*: Kum Saati Yayınları, 2001, s. 328.

28 Cevat Geray, *Türkiye'den Türkiye'ye Göçler*, "Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi", teksir, Ankara: SBF Maliye Enstitüsü. 1962, s. 30-31.

29 Sabahaddin Zaim, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, cilt 19, sayı 1-4, 1956.

30 Gizem Sinan ve Kaan Kapan, "Makedonya'dan Türkiye'ye Yapılan Göçlerin Mekânsal Analizi", konferans yazısı, 2019.

31 Filiz Doğanay, "Türkiye'ye Göçmen Olarak Gelenlerin Yerleşimi: Toplum ve Göç", *II. Ulusal Sosyoloji Kongresi*, Mersin: DIE - Sosyoloji Derneği Yayını, 1996.

taj gibi ifade edilse de, özellikle serbest göçmen olarak adlandırıldıkları dönemlerde göç etmek Balkanlar'dan gelen diğer göçmen gruplar için olduğu gibi Makedonlar için de kolay olmamıştır. Dolayısıyla, bu durum göçmenlerin aynı mahallede, semtte ya da bölgede oturabildiği bir yapıyı ve buna bağlı olarak kümelenmiş bir yerleşim şeklini karşımıza çıkarır.³²

Aslında savaşlar ve politik iklimin yanı sıra etnik, ekonomik ve sosyo-kültürel baskı stratejilerinin de göçler üzerinde oldukça etkili olduğu ifade edilmektedir.³³ Nitekim Yugoslavya-Makedonya göçmenlerinin yüzyıllarca yaşadıkları toprakları terk etmelerinin bir nedeni de yaşanan gelişmelerle birlikte “azınlık” durumuna gelmeleri olarak ifade edilmektedir.³⁴ Benzer bir ifadeye göre, Balkanlar'da kurulan yeni devletlerin homojen bir yapı oluşturma amaçları ve buna bağlı olarak Müslüman Türkleri yurtlarını terk etmeye zorlamaları da bu göçlerin sebeplerinden biri olarak ifade edilir.³⁵ Öte yandan, mallarına el konulması neticesinde göçe yönelen Makedonlar olduğu da bilinmektedir.³⁶ Dolayısıyla, Makedonların göç etme nedenlerinin temel noktası ortak olsa da farklı etkenlerle birlikte göç sebeplerinin çeşitlilik gösterdiği söylenebilir.

Göç sebeplerinden bahsettikten sonra aslında Türkiye özelinde Makedon göçmenlere yaklaşımın nasıl olduğuna da değinmek gerekiyor. Balkanlar'dan göç edenler Osmanlı döneminde “dindaşlar”, Cumhuriyet döneminde ise “soydaşlar” olarak görülmüş olup, Makedonlar için de bu yaklaşımlar esas

32 Serdar Ünal, “Sosyal-Mekânsal-Siyasal Kümelenme Biçimi Olarak İzmir Kentinde Balkan (Rumeli) Kimliği”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 3, Aydın, 2012.

33 Dilek Yüsküp, “Sakarya’da yaşayan Makedonya göçmenlerinde gelenek ve inançların incelenmesi”, yüksek lisans tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Enstitüsü Halk Bilimi Bölümü, 2007.

34 Halim Çavuşoğlu, “Yugoslavya-Makedonya’dan Türkiye’ye 1952-1967 ‘Kitle-sel’ Göçü ve Bursa’daki Göçmen Kesimi”, *Karadeniz Araştırmaları*, 10, 2006, s. 107-147.

35 Halit Aytuğ Tokur, “Mübadele ve Balıkesir’e Yapılan İskân (1923-1930): Merkez İlçe ve Burhaniye Örneği”, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 26.

36 Halim Çavuşoğlu, “Yugoslavya-Makedonya’dan Türkiye’ye 1952-1967 ‘Kitle-sel’ Göçü ve Bursa’daki Göçmen Kesimi”, *Karadeniz Araştırmaları*, 10, 2006, s. 110-111.

alınmıştır.³⁷ Bununla birlikte, göçmenlerin Türkiye'yi tercih etmelerindeki bir diğer sebep, kendilerini Türk ve Müslüman, Türkiye'yi anavatan görmeleri olarak ifade edilmektedir.³⁸ Nitekim serbest göçmenlerin Türkiye'ye göç ettikten sonra Makedonya topraklarına geri dönmeyi düşünmeme sebepleri olarak Türkiye'yi anavatanları olarak görmeleri öne çıkmaktadır.³⁹ Ayrıca Osmanlı Döneminde yapılan göçler göz önünde bulundurulduğunda, Makedon göçmenlerin akrabalarını bulmak ve onların yanına gelmek gibi Türkiye'ye göç tercihlerini güçlendirici motivasyonları da bulunmaktadır.⁴⁰

Kültür

Geçmişten geleceğe kültür unsurlarının olduğu gibi aktarılması mümkün değildir. Ancak bu aktarımın olabildiğince aslına yakın olması için en temel ve gerekli unsurun dil olduğu aşikârdır. Dolayısıyla Makedonların kültürel özelliklerine önce dil konusundan başlayarak değinmek yerinde olacaktır. Çünkü dil ve kültür birbirini tamamlayan kavramlardır. Tarihsel süreçte de ele alındığı gibi, Makedon toprakları zaman içinde farklı hâkimiyetler altına girmiştir. Bu sebeple, Yugoslavya'dan göç edenlerin genelde Türkçe ve bununla birlikte Boşnakça, Makedonca, Pomakça ve Torbeşçe konuştukları da görülmektedir.⁴¹ Bu durum en başta da değinildiği gibi Makedonya'nın içerdiği etnik çeşitliliğin de bir göstergesi olarak yo-

---

37 Halim Çavuşoğlu, "Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri", *Bilig*, 41, 2007, s. 123-154.

38 Halim Çavuşoğlu, "Yugoslavya-Makedonya'dan Türkiye'ye 1952-1967 'Kitlese' Göçü ve Bursa'daki Göçmen Kesimi", *Karadeniz Araştırmaları*, 10, 2006, s. 110.

39 Erdem Muhtaroglu, "1950'li yıllarda göç politikaları ve eski Yugoslavya Makedonya Cumhuriyeti'nden Türkiye'ye serbest göçler", yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2009.

40 Halim Çavuşoğlu, "Yugoslavya-Makedonya'dan Türkiye'ye 1952-1967 'Kitlese' Göçü ve Bursa'daki Göçmen Kesimi", *Karadeniz Araştırmaları*, 10, 2006, s. 110.

41 Cemile Tekin, "Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerin Nedenleri (1950-1958)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 39, 2018, s. 249-261.

rumlanabilir. Türkiye'ye göç edenlerin kendi anadillerinde konuşmaları konusunda bazı zorluklarla karşılaştıkları ve özellikle 1960'lardan sonra yaygınlaşmış eğitim ile birlikte bilmeyenlerin Türkçe öğrendikleri belirtilmiştir.⁴² Dolayısıyla, dil kullanımlarına ilişkin birinci kuşaklarda ve ikinci kuşaklarda çok dillilik görülürken üçüncü kuşaklarda ise, Makedoncanın kullanımı, devamlılığı ve aktarımının oldukça düştüğü görülmektedir.⁴³

Makedonların kültürünü anlamak için değinilmesi gereken bir diğer öğe dindir. Günümüzde Makedonya Cumhuriyeti'nde en yaygın dinler Hıristiyanlık ve İslâm olarak belirtilmiştir.⁴⁴ Bu bağlamda şunu söylemek gerekir ki, tarihte Müslüman Makedonların Hıristiyanlardan ayırt edilmek adına kendilerine Torbeş dedikleri ve günümüzde de kimilerince böyle anıldıkları bilinmektedir.⁴⁵ Dolayısıyla, dinin Makedon profili üzerinde de etkisi olduğu görülmektedir.

Makedonların günlük hayatta uyguladıkları diğer kültürel pratikleri anlamak açısından Türkiye'de belli bölgelerde yaşayan Makedon göçmenlerine yönelik araştırmalardan hareketle bazı örnekler verilebilir. İzmir'deki Makedonya göçmenleri müzik kültürlerini, davul-zurna, *Tapani* ve orkestra grupları ile sürdürmeye çalışmaktadırlar.⁴⁶ Özellikle Tapanilerin çaldığı türküler ve oynanan horalar Makedon göçmenleri arasında yaşayan dans ve müzik kültürünü yansıtmaktadır.⁴⁷ İzmir'deki Makedonya göçmenleri hem gündelik yaşamda hem de ulusal müzik pazarında göçmen kimliği ile var olma motivasyonu ile hareket ederek müzik kültürlerini geleceğe taşınmada önem-

42 A.g.e.

43 Damla Çetin, "Kültürel Bir Grup Olarak Makedonya Göçmenleri: Çoklu-Kimlikler ve Aidiyetler (Manisa Örneği)", yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

44 Gülşah Şengül, "İzmir'deki Makedonya Göçmenlerinde Tapani (Bando) Gelenegi", *Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuarı Dergisi*, 9, 2016, s. 73-89.

45 A.g.e.

46 Makedonlarda klarnet, trompet, trombon, saksafon, trampet ve davuldan oluşan gruba "Tapani" denir. Detaylı bilgi için bkz. a.g.e.

47 A.g.e.

li roller üstlenmektedirler.⁴⁸ Ayrıca kıyafet, takı, süslenme ge-
reçleri gibi farklı maddi kültür unsurları da göçmenler tarafın-
dan yaşatılmaya çalışılmaktadır.⁴⁹ Öte yandan göçmenler yöre-
sel yemek çeşitlerini de yaşamlarının her aşamasında (özel gün
ve gecelerde, bayramlarda vb.) sofralarında sergileyerek mut-
fak kültürlerini sürdürmeye çalışmaktadırlar.⁵⁰ Elbette bir top-
lumda yenilen yemekler o toplumun yaşadığı yerdeki coğrafi
koşullara, iklim şartlarına, dinî inançlarına göre şekillenir. An-
cak toplumların kültürel özelliklerinin de yemeklere olan etki-
si yadsınamaz konumdadır. Dolayısıyla, Makedon göçmenle-
rin kültürel kimliklerini koruyabilmek için yemek kültürlerini
de gittikleri ülkelerde sürdürmeye ve aktarmaya çalıştıkları gö-
rülmektedir.⁵¹ Kültürlerinde yemeğin öne çıkmasındaki önem-
li bir faktör olarak Makedonya göçmenlerinin daha çok tarımla
uğraşmakta olup süt ve süt ürünleri alanında meslek sahibi ki-
şiler olması da gösterilebilir.⁵²

Türkiye'deki Makedonlar ve kimlik algısı üzerine örnekler

Kimlik ve kültür birbirleriyle ilişki içerisindedir. Dolayısıyla
Makedon göçmenlerinin kültürlerini kimlik algısı üzerinden
inceleyen çalışmalara değinmek faydalı olacaktır. Belirtilmek-
tedir ki, Makedonya göçmenleri, çoklu etnik yapıya sahip Bal-
kan topraklarından gelen ve bu nedenle kendi aralarında etnik

48 Hande Devrim Küçükkebe, "İzmir'de Yaşayan Makedonya Göçmenlerinin Mü-
zik Geleneği", yayımlanmamış doktora tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bi-
limler Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, 2019.

49 Dilek Yüsküp, "Sakarya'da yaşayan Makedonya göçmenlerinde gelenek ve
inançların incelenmesi", yüksek lisans tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Türk
Dili ve Edebiyatı Enstitüsü Halk Bilimi Bölümü, 2007.

50 *A.g.e.*

51 Zeynep Türkmen, "Makedonya'dan Türkiye'ye gelen göçmenler ve Türklerin
yemek kültürü açısından etkileşimi: Bayrampaşa örneği", yüksek lisans tezi,
İstanbul: İstanbul Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gastronomi Bö-
lümü, 2019.

52 Dilek Yüsküp, "Sakarya'da yaşayan Makedonya göçmenlerinde gelenek ve
inançların incelenmesi", yüksek lisans tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Türk
Dili ve Edebiyatı Enstitüsü Halk Bilimi Bölümü, 2007.

çeşitliliklerinin yanı sıra kültürel benzerlikleri ve farklılıkları olan gruplardır.⁵³ Türkiye’de Balkan göçmen gruplarından biri olan Makedonya göçmenlerinin kuşaklararası farklılıkları üzerinden, çoklu kimlikler, çifte vatandaşlık ve aidiyet bağlamında nasıl bir kimlik inşası gerçekleştirdiklerine odaklanan Manisa ilinde yaşayan Makedonya göçmenleri üzerinden incelemelerde bulunan Çetin, özellikle kuşaklararası bir odakla dinsel, dilsel, kültürel ve siyasal kimlikleri aracılığıyla değerlendirildiğinde birinci ve ikinci kuşaklarda göçmen kimliği tanımlaması görülürken, son kuşaklarda bu kimliğin silikleştiğini belirtir.⁵⁴ Makedonya’nın Vranofça köyünden İzmir’e göç edenlerin gündelik pratiklerini nesilden nesile aktarırken kendi öz niteliklerini koruma deneyimlerini ele alan Cevzici, sonuç olarak ne Vranofçalılar tarafından yapılan kendilik tanımları, ne de etkileşim çevreleri tarafından yapılan göçmen tanımlarının bir dışlama ifadesi yansıtmadığını belirtir.⁵⁵ Öte yandan kimlik, “öteki” ile ve “öteki”ye karşı etkileşim yoluyla şekillenen sosyal ve dinamik bir süreç olarak tanımlanır,⁵⁶ fakat bu durumun değişiklik gösterdiği örnekler de söz konusudur. Örneğin, Vranofçalılar için “Müslüman olmak” Makedonya’daki varlıkları açısından onları diğerlerinden ayıran bir nitelikken Türkiye’de benzerlik yaratan bir özelliğe dönüşür.⁵⁷ Beltan, 1980 sonrası Makedonya’dan gelen Türk-Müslüman göçmenlerin Türkiye’deki vatandaşlık ve kimlik ilişkisini ele aldığı çalışmasında göçmenlere “yabancı” olarak bakıldığını belirtir, göç-

53 A.g.e.

54 Damla Çetin, “Kültürel Bir Grup Olarak Makedonya Göçmenleri: Çoklu-Kimlikler ve Aidiyetler (Manisa Örneği)”, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

55 Elin Şehnaz Cevzici, “1950 Sonrası Türkiye’ye Makedonya’dan Göç Eden Vranofçalılar Üzerine Sosyo-Kültürel Bir Kimlik İncelemesi”, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, 2007.

56 Hüsamettin İnaç, *AB’ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye’nin Kimlik Problemleri*, Bursa: Ekin Kitabevi, 2006, s. 15.

57 Elin Şehnaz Cevzici, “1950 Sonrası Türkiye’ye Makedonya’dan Göç Eden Vranofçalılar Üzerine Sosyo-Kültürel Bir Kimlik İncelemesi”, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, 2007.

menlerin de “Avrupalı” kimliklerini ön plana çıkarttıklarını ifade eder.⁵⁸ Dolayısıyla, Makedonların Türkiye’deki kimlik deneyimleri duruma göre çeşitlenebilmektedir.

Türkiye’deki Makedonların kolektif kimliklerini sürdürmelerini yansıtan en belirgin örnek, başta MAK-GÖÇ (Makedonya Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği)⁵⁹ olmak üzere birçok dernek oluşumu aracılığıyla kültürlerini yaşatmak ve tanıtmak, maddi ve manevi dayanışma oluşturmak gibi amaçlara yönelik şenlikler ve konserler düzenlemeleri, halk oyunları, müzik, tiyatro, el işi, resim gibi yetenek kursları ile Makedonca dil kursları açmaları, Makedonya ve Balkan kültürüne yönelik panel ve konferans gibi etkinlikler gerçekleştirmeleridir.

Makedonya göçmenleri, çoklu etnik yapıya sahip Balkan topraklarından gelen ve bu nedenle kendi aralarında etnik çeşitliliklerinin yanı sıra kültürel benzerlikleri ve farklılıkları olan gruplardan biridir.⁶⁰ Kültürel çeşitliliklerini özellikle Türkiye’de yoğun olarak yaşadıkları illerde kolektif kimliklerini koruyarak sürdürmeye çalışmaktadırlar.

---

58 Sude Bahar Beltan, “Citizenship and Identity In Turkey: The Case Of The Post-1980 Turkish-Muslim Immigrants From Macedonia”, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi, 2006.

59 1993 yılında kurulan Makedonya Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği’nin (MAK-GÖÇ) merkezi İzmir’de bulunmaktadır. Gönüllülük esasıyla birçok faaliyet gerçekleştiren MAK-GÖÇ, Türkiye’de yaşayan Makedonya göçmenleri için ortak bir ağ olarak varlığını sürdürmektedir. Detaylı bilgi için MAK-GÖÇ web sayfasını inceleyebilirsiniz: <http://www.makgoc.org.tr/>

60 Dilek Yüsküp, “Sakarya’da yaşayan Makedonya göçmenlerinde gelenek ve inançların incelenmesi”, yüksek lisans tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Enstitüsü Halk Bilimi Bölümü, 2007.

Yörükler

ZEYNEP SENA TEPE

“Yörük” kelimesinin anlamı hakkında birbirinden farklı görüşlerin olduğunu söylemek mümkün. Bunlardan biri “Yörümek” eyleminden türeyen ve Anadolu’ya gelip yurt tutmuş olan göçebe Oğuz Boyalarını yani Türkmenleri ifade eden bir kelime olarak tanımlanması şeklinde karşımıza çıkar.¹ Bir diğeri ise yine aynı şekilde Yörüklerin, göçebe Türkmenler olarak tanımlanması yönündedir.² Diğer bir taraftan, Yörük kelimesinin “yürümek” eyleminden türeyen “Yürük” şeklinde ifade edildiği kaynakların varlığı da dikkat çekici niteliktedir. Kemal Güngör’ün *Cenubi Anadolu Yürüklerinin Etno-Antropolojik Tetkiki* adlı eseri buna örnek olarak verilebilir. Fakat “Yürük” kelimesi, yürümekten türetilen bir isim değil, bir sıfattır. Aslı ise ileri, bilgili, medeni anlamlarını taşıyan “Yüğrük”tür. Nitekim Yörükler, her iki anlamı da bilirler ve bu kelimeyi yürümek anlamında kullanmazlar ancak eğer bir eylemi ifade etmek isterlerse yürüdüm” yerine “yörüdüm” derler.³ Buradan yola çıkıldığında, Yörük kelimesinin isim, Yürük kelimesinin ise sıfat olarak kullanıldığını söyleyebilmemiz mümkündür.

1 Mehmet Eröz, *Yörükler*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı, 1991, s. 20.

2 Mehmet Ak, “Anamas Yaylaları ve Yörükler”, *Asya Studies*, 6(6), 1991, s. 1-6.

3 Mehmet Eröz, *Yörükler*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı, 1991, s. 20.

Türkmen kelimesinin kökenine bakıldığında ise Müslüman Oğuzlara Türkmen denildiği ve bunun “Müslüman Türk” manasında kullanıldığı görülür, uzun zaman boyunca Türkmen ve Oğuz kelimeleri aynı anlamda kullanılır ve Oğuzlardan yerleşik hayata geçmeyenlere Türkmen denildiği fakat sonradan Oğuz kelimesinin tamamen bırakılarak, yerleşik hayata geçen Oğuzlara Türk, göçebe yaşam tarzını sürdürenlere de Türkmen denildiği bilgisine rastlanır.⁴ Yörük kelimesinin göçebe anlamında kullanılmasından yola çıkılarak, Türkmen kelimesinin yerini de Yörük kelimesinin aldığı ve kaynaklarda ikisinin eşanlamlı olarak kullanıldığı kayıtlara geçmiştir.⁵ Bahsedilen Yörük kelimesinin göçebe anlamında kullanılması, 14. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkarak kullanılmaya başlanıyor.⁶ Göçebe kavramı ele alındığında, Türkiye’deki Kıpti, Çingene, Abdal gibi gruplar karşımıza çıkar, ancak hem kültürleri hem de yaşam tarzları açısından bir benzerliklerinin bulunmadığı ve göçebe olmalarına rağmen Yörük olmadıklarına dikkat çekilmesi gerekmele beraber, göçebenin bir grup için özellik, Yörüklüğün ise yaşam tarzı olmasının yanında, etnik grup olduğunun da belirtilmesi gerekir.⁷

Türkmen ve Yörüklerin Orta Asya kökenli olduğu ve oradan geldikleri belirtilir. Dolayısıyla, bahsedilen grupların Orta Asya’daki Türk soyunu devam ettirdiği şeklinde ifadelere rastlanır. Oğuzların ataları “Oğuzhan” olarak bilinir ve 24 boydan, her boyun da farklı oymaklarından olan Bozoklar 12 tanesini, Üçoklar da 12 tanesini oluşturur.⁸ Ayrıca, her boyun da kendine ait damgası bulunmakta olup bu damgalarla silahlarını, hayvanlarını vs. damgalarlar.⁹ İslâm dini Türkler tarafından kabul

4 M. Said Doğan, “Tarihsel Gelişim Sürecinde Yörükler”, *Istanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(13), 2012, s. 117-132.

5 Mehmet Eröz, “Türk Köy Sosyolojisi Meseleleri Yörük-Türkmen Köyleri”, *Sosyoloji Konferansları*, 6, 1965, s. 119-154.

6 M. Said Doğan, “Tarihsel Gelişim Sürecinde Yörükler”, *Istanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(13), 2012, s. 117-132.

7 Doğan, a.g.e.

8 Halil Inalcık, “The Yörüks: Their Origins, Expansion And Economic Role”, *Cedrus*, 2, 467-495.

9 M. Said Doğan, “Tarihsel Gelişim Sürecinde Yörükler”, *Istanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(13), 2012, s. 117-132.

edildikten sonra ise boylardaki bu tür şeyler önemini yitirmeye başlamış fakat günümüze kadar devam etmiştir; günümüzdeki köy adları incelendiğinde Oğuz Boylarının, Anadolu'daki köy adlarına bakılırsa, varlıkları tespit edilir.¹⁰ Kısacası, tarihsel sürece bakıldığında, öncelikle Oğuz, daha sonra Türkmen ve en sonunda ise Yörük adı kullanılmakla beraber, grubun başında olan Yörük Beyinin adıyla da anılmışlardır.¹¹

Yörüklerin yaşam tarzı ve iskânı

Yörükler, yazları yaylada, güzleri güzlekte ve kışları ise kışlakta geçiren insanlar olarak bilinmekle birlikte, hayvanlara bağlı bir yaşam tarzlarının olduğu da dikkat çeker.¹² Yani Yörüklerin temel kaynağı onların hayvanları olup ekonomilerinin de dayanağı hayvan besiciliğidir. Konargöçer grup olarak da ifade edilebilirler ve bahsi geçen konargöçer gruplar için hane sayısı da oldukça değişkendir, yani az sayıda hane olabileceği gibi çok fazla sayıda da hane bulunabilir, her grubun başındaki kişiye de “Yörük Beyi” denir ve bu kişiler yönetici konumdadır.¹³ Yörükler, yaylaya hava durumuna göre çıkarlar ve Mayıs ayı sonrasında kışladıkları yerlerden sürüleri ile birlikte ayrılırlar.¹⁴ Yaylalara çıkış ve iniş sırasında hava durumu gibi bazı nedenlerle durmaları gerekebilir ve Yörüklerin bu sırada konakladıkları yerlere “konalgâ” adı verilir.¹⁵ Bunlara ek olarak, Yörüklerin diğer geçim kaynakları arasında dericilik ve dokumacılık bulunmakla beraber, avcılığı boş vakitlerini de-

10 Doğan, a.g.e.

11 Doğan, a.g.e.

12 Ferhat Büyükaşahin ve Gül Güneş, “Kültür-Çevre Bağlamında Geleneksel Ekolojik Bilginin Korunmasının Önemi: Sarıkeçili Yörükler Örneği”, doktora tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalı, 2017.

13 M. Said Doğan, “Tarihsel Gelişim Sürecinde Yörükler”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(13), 2012, s. 117-132.

14 Mehmet Ak, “Anamas Yaylaları ve Yörükler”, *Asya Studies*, 6(6), 2018, 1-6.

15 Ayşe Hilal Tuztaş ve Abdulkadir Donuk, “Günümüzde Isparta’da Yaşayan Yörüklerin Siyasi ve Kültür Tarihleri”, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Abd, 2005.

ğerlendirmek için kullanırlar.¹⁶ Yörükler Müslümandır, Sünni veya Alevi olabilirler.¹⁷

Genel olarak bakıldığında, hayvancılıkla yaşamlarını sürdürmeleri ve konargöçer yaşayış tarzına sahip olmaları nedeniyle Yörüklerin, geniş coğrafyalara ihtiyaç duymalarının yanı sıra kolaylıkla hareket edebilecekleri konumda olmaları da oldukça hayatidir diyebiliriz. Osmanlı Devleti'nde, askerî, siyasi ve mali sistemin bozulmasının sorumlusu olarak değerlendirilen göçebe yaşayışlar hedeflendi ve Osmanlı'da Yörük ve Türkmenleri yerleşik hayata geçirmek, toprağa bağlamak üzere vergilendirme yoluna giderek, onları iskâna zorladıkları biliniyor.¹⁸ Türkmen oymaklarının yatay göç ettikleri, Yörüklerin ise dikey göç ettikleri söylenebilmekle beraber, kısa da olsa göç hareketine devam edebilen ve Yörük kimliğini yaşatabilenlerin hâlâ var olduğu da biliniyor.¹⁹ Türkiye'de göçebe hayat tarzı kültürünün son temsilcileri Sarıkeçililer adı verilen gruptur.²⁰ Aile sayısının günümüzde çok az kaldığı görülür ve bu insanları yerleşik yaşayış şekline geçmesine, otlakların eskisi kadar kalmayışına, meraların ziraat amaçlı kullanılmaya başlanmasına, hayvanları beslemenin ve korumanın zorlaşmasına, hayvancılığın artık kârlı olmayışına bağlı olmakla beraber, köylere ve kentlere yerleşme isteklerinin artmasının rolü de oldukça büyüktür.²¹

-
- 16 Ferhat Büyüksahin ve Gül Güneş, "Kültür-Çevre Bağlamında Geleneksel Ekolojik Bilginin Korunmasının Önemi: Sarıkeçili Yörükler Örneği", doktora tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalı, 2017.
  - 17 Eröz, "Türk Köy Sosyolojisi Meseleleri Yörük-Türkmen Köyleri", *Sosyoloji Konferansları*, 6, 1965, 119-154.
  - 18 M. Said Doğan, "Tarihsel Gelişim Sürecinde Yörükler", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(13), 2012, s. 117-132.
  - 19 Ferhat Büyüksahin ve Gül Güneş, "Kültür-Çevre Bağlamında Geleneksel Ekolojik Bilginin Korunmasının Önemi: Sarıkeçili Yörükler Örneği", doktora tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalı, 2017.
  - 20 Cahit Gelekcı, "Türk Kültüründe Oğuz-Türkmen-Yörük Kavramları". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, (1), 2004, 9-18.
  - 21 M. Said Doğan, "Tarihsel Gelişim Sürecinde Yörükler", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(13), 2012, s. 117-132.

Tarihsel süreçte Yörükler

Konargöçer yaşam tarzına sahip olmaları ve bu nedenle kolaylıkla hareket edebilen bir yeteneğe sahip olmaları en önemli özellikleridir. Bu şekilde yaşamlarını sürdürenlerin asabiyet duygularının ve savaş yeteneklerinin gelişmiş olması ve kazandıkları topraklarda kendileri için daha iyi yaşam imkânlarına ulaşmaları hem askerî hem de ekonomik bağlamda gereklilik olarak düşünülür.²² Aynı şekilde, devlet içerisinde askerî açıdan çok önemli olan Yörükler, İmparatorluğun kuruluş yıllarında sefere çıktığında gerekli bütün malzemeler onlar tarafından karşılanır, ordunun ağırlıklarını taşımaları gibi görevlerde de bulunmakla beraber, ekonomik bağlamda da çok ciddi vergi ödemişler.²³

Yörükler, kendi ürettikleri mal ve hizmetleri hammadde olarak satmakta ve yerine de kış için yiyecek, içecek almaktaydı. Bununla beraber, sadece ihtiyaçları kadar kullandıkları, fazlasını diğer ihtiyaçlar için elden çıkarma şeklinde ilerledikleri dikkat çeker.²⁴ Yörüklerin ürettikleri bazı malzemelerden bahsedecek olursak, halı, kilim, çuval, heybe, keçe gibi ürünlerden bahsedilebilir. Ayrıca, ordu için çok önemli olan ikmal ve nakliye işlerinde de görev alan Yörüklerin, bunu halk için de yaptıkları ve develeriyle köylülerin yüklerini para karşılığında taşıdıkları kayıtlara geçmiştir.²⁵ Kısacası, Yörüklerin tarihsel süreçte önemli birçok fonksiyonu olduğu dikkat çeker.

Yörük grupları

Anadolu Yörükleri ve Rumeli Yörükleri olarak ikiye ayrılabilir. Anadolu Yörüklerinin bünyesinde İçel Yörükleri, Alaiye Yörükleri, Tekeli Yörükleri, Maraş Yörükleri, Ankara Yörükleri, Eğirdir Yörükleri, Araç Yörükleri, Taraklı Yörükleri, Murta-

---

22 Doğan, a.g.e.

23 Doğan, e.g.e.

24 Doğan, a.g.e.

25 Doğan, a.g.e.

na Yörükleri, Nacarlı Yörükleri, Nasırlı Yörükleri, Eski Yörük, Toroman Yörükleri, Tacirleri Yörükleri ve Tor Yörüklerinden bahsedilir; Rumeli Yörükleri bünyesinde ise Tanrıdağı Yörükleri, Naldöken Yörükleri, Kocacık Yörükleri, Ofcabolu Yörükleri, Vize Yörükleri, Yanbolu Yörükleri, Selanik Yörükleri, Te-kirdağ Yörükleri sıralanabilir.²⁶

Öne çıkan bazı Yörük gruplarına değinecek olursak ilk olarak Ankara Yörükleri ile başlanabilir. 16. yüzyılda, Ankara'nın batısını, Eskişehir (Sivrihisar, Sultanönü), Kütahya, Afyon (Karahisar-ı Sahib), Aksaray, Karaman gibi topraklara uzanan geniş yerleşim yerlerini kapsamakla beraber, buralardaki köyleri, mezraları yurt olarak kullandıklarını söylemek de mümkün.²⁷ 1571 yılında, Kasaba Yörükleri şeklinde kaydedilen Ankara Yörükleri, Oğuzların Bozok boyundan Karakeçili Yörükleri veya Karakeçili cemaati olarak bilinirler ve şehirde yerleşik konumları ayırt edici özellikleri olup 1071 Malazgirt Meydan Muharebesi'nden sonra Türkiye'ye yerleşerek, günümüzde İç ve Batı Anadolu olmakla beraber Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinde yoğun bir şekilde bulunurlar.²⁸

Honamlı Yörüklerinden bahsetmek gerekirse, önce Batı Toroslarda (Antalya, Isparta), daha sonra ise Orta Toroslarda (Adana civarı) yerleştikleri kaydedilir ve Toroslara ise Aydın'dan yayılmış olmaları sebebiyle günümüzde hâlâ Adana, Mersin ve Kahramanmaraş'taki Yörüklere "Aydınlı" şeklinde hitap edilir.²⁹

Mersin ilinin Silifke ilçesindeki konargöçer Türkmenler olarak karşımıza çıkan Yörük kültürünün de son temsilcileri olarak Sarıkeçililerin hangi Oğuz boyundan olduklarına dair net

26 Cahit Gelekeçi, "Türk Kültüründe Oğuz-Türkmen-Yörük Kavramları", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, (1), 2004, 9-18.

27 Emine Erdoğan, "Ankara Yörükleri (1463, 1523/30 ve 1571 Tarihlerine Göre)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 18, 2005, 119-135.

28 Erdoğan, *a.g.e.*

29 Ferhat Büyüksahin ve Gül Güneş, "Kültür-Çevre Bağlamında Geleneksel Ekolojik Bilginin Korunmasının Önemi: Sarıkeçili Yörükler Örneği", doktora tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalı, 2017.

bir bilgi yoktur. Önceden Aydın, Konya, Afyon, Isparta, Burdur çevrelerinin onların yaşadıkları çevreler olarak kaydedilirken, Sarıkeçili Yörüklerinin büyük çoğunluğunun yerleşik hayata geçtiği, günümüzde ise sadece birkaç ailenin konargöçer hayat sürdüğü ve bahsedilen ailelerin, konargöçer Sarıkeçili ailesi olarak kış aylarında İçel, Silifke, Gülnar, Anamur sahillerinde, yazları ise Konya (Seydişehir, Beyşehir) yaylalarında kira karşılığı kaldıkları ve kıl çadırlar, bir diğer adı kara çadırın onların evleri olduğu bilinir.³⁰

---

30 Büyükaşahin ve Güneş, *a.g.e.*

Romanlar

UMUT SERDAROĞLU

Dünya tarihten günümüze kadar birçok halk ve kültüre ev sahipliği yaptı ve hâlâ ev sahipliği yapmaya devam ediyor. Ulus devlet anlayışına kadar farklı etnik grupların daha çok iç içe ve benzer koşullarda yaşadığı bilirse de ulus devletler sonucu yaygınlaşan milliyetçilik akımları farklı kökenden gelen halklar arasındaki uyumu bozabiliyor ve devlet yapısına sahip olmayan nice halkın ülkeler içinde erimesine neden oluyor. Bunun yanında belirli sayıda etnik gruba mensup topluluklar çeşitli yerlerde hayatlarını devam ettirirken geçmişlerine de bağlı kalmaya çalışıyor. Romanların bu şekilde hayatlarını devam ettiren halklar arasında başı çektiğini söylemek yanlış olmaz. Dünyanın çoğu yerinde tanınan Romanlar, Türkiye’de dahil olmak üzere özellikle Balkanlar üzerinde etkisini çokça gösterir. Göçebe yaşam tarzını benimseyen Romanlar, eskisine göre az da olsa hâlâ göçebe hayatı devam ettirmektedir ve bu hayatı benimseyen en ünlü halk olma özelliğine sahiptir. Göç hareketiyle birçok farklı yere ulaşma başarısı gösteren Roman halkı, bu sayede dünyanın her bir köşesinde farklı isimler ile tanınmaya başlar.¹ Diğer taraftan Roman halkı tarihte çoğunlukla göre-

1 Ahmet N. Özdal, “Ortaçağ’da Yakınoğu’nun Sıradışı Göçmenleri: Çingeneler (Zutt’lar)”, *Göç*, 2017, 991-996.

ce uzak bölgelere yaptıkları göç hareketleriyle bilinseler de, yakın dönemde göç mesafelerini daha kısa alanlara indirgediler.

Romanlar her ne kadar dünya çapında bir üne sahip olsalar da kökenleri hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır.² Bilgi eksikliği nedeniyle Romanların kökeni hakkında argümanlar ortaya atılsa da, bu argümanlar içinde en sağlam olanı Romanların kökeninin Hindistan bölgesine dayandığıdır. İlk defa Ortaçağ Arap kaynaklarında ismi geçen Roman halkı, bu kaynaklarda Urduca dilinde Cat olan, Arapça'da ise Zutt olarak ifade edilen isimlerle tasvir edilmektedir.³ Bu belgelerde Zuttların çıkış noktası olarak Kuzey Hindistan bölgesi gösterilirken bu bölgeden başlayıp dünyaya yayılan Zuttlar ya da Romanlar, köken olarak Hindistan ve Pakistan bölgelerinde yaşayan topluluklara dayandığı tahmin edilir.⁴ Roman halkı tarafından yapılan göç hareketi tahminen 13. yüzyıla dayanmaktadır.⁵ Roman halkının Kuzey Hindistan bölgesinden başlayan göç hikâyesi batıya doğru yayılarak yaşam alanlarının genişlemesine yol açmıştır. Yapılan göç hareketleri esnasında Roman halkı ilk olarak Ortadoğu ve Anadolu üzerinden hareket edip, daha sonra Balkanlar ve Batı Avrupa sınırlarına ulaşmıştır. Görüldüğü üzere Romanlar, çok kısa sürelerde çok büyük yol katetmişler.

Diğer taraftan Zuttlar, ilk olarak İran'a göç etmişler ancak orada yerel yönetim tarafından hoş karşılanmamaları sonucu Kuzey Suriye bölgesini de kapsayan Alt-Mezopotamya'ya doğru göç hareketine devam etmişler. Bir süre hayatlarını bu bölgede sürdüren Zuttlar, daha sonra ise Anadolu'ya doğru yol almışlar ancak kayıtlarda buraya yapılan göçler ve Balkanlar'a doğru daha sonra gerçekleştirilen göçler hakkında çok fazla bilgiye ulaşılamamaktadır. Öte yandan İran'dan göç eden Romanların büyük kısmı Anadolu üzerinden geçip Balkanlar'a yönelirken başka bir Roman grubu da günümüzde Suriye ve Filis-

---

2 Ahmet N. Özdal, *a.g.e.*

3 Ahmet N. Özdal, *a.g.e.*

4 Ahmet N. Özdal, *a.g.e.*

5 Semra Özlem Dişli “‘Çingene’ mi, ‘Roman’ mı? Bir İnşa Süreci”, *Antropoloji*, 2016, 31, 97-117.

tin'in bulunduğu bölgelerden geçerek tekrardan Anadolu üzerinden Avrupa'ya doğru hareket etmiştir.⁶

Zuttların göç rotasına bakıldığında, Anadolu'yu bir nevi transit geçiş bölgesi olarak kullandığı söylenebilir. Anadolu üzerinden geçiş yapan Roman gruplarından bazıları Anadolu'ya ve çevre bölgelere yerleşerek zamanla bölge halkı tarafından "Domlar" olarak isimlendirilmeye başladılar.⁷ Anadolu'dan transit göç eden Zuttlar ise ilk olarak Balkanlar'a yerleşti, kimi gruplar ise daha sonra Batı Avrupa'ya doğru hareket ettiler.⁸ Çalışma yaşantıları ise göçebe yaşam şekillerine göre belirlenen Zuttlar, tarımcılık faaliyetleriyle, yerleşik hayata geçene kadar hiç uğraşmadılar. Zuttların en önemli geçim kaynağının mandacılık olduğu bilinirken, göçebe yaşamları boyunca mandalarını her zaman göç ettikleri bölgelere yanlarında götürdüler.⁹

Zamanla Romanların kökeninin Hindistan bölgesinden çıkan Zuttlara dayandığı argümanları güçlenirken, Romanlar üzerine yapılan çalışmalar da arttı. Diğer taraftan Zuttlar, göçle beraber dünyaya yayılması sonucu kendi yaşantılarında da büyük değişiklikler yapmaya başladılar. Göç ettikleri bölgelerle etkileşime giren ve farklı etnik gruplar ile evlilikler gerçekleştiren Zuttlar arasında dinî tercihlerin, konuşulan dillerin, yaşam tarzlarının ve geleneklerin değiştiği gözlemlendi ve birbirinden farklı gruplar olarak ayrışmaya başladılar.

İlk defa Ortaçağ döneminde ismi duyulmaya başlanan ve Roman gruplarının atası olarak anılan Zuttlar bu dönemde Avrupa'ya doğru hızlı ve istikrarlı bir göç hareketine başladılar. Romanlar ilk olarak 14. yüzyılda Güneydoğu Avrupa'ya, oradan da 15. yüzyılın başlarında Batı Avrupa'ya ulaştılar.¹⁰ Avrupa'ya

6 Suat Kolukırık, "Türkiye'de Rom, Dom ve Lom Gruplarının Görünümü", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 8, 2008, 145-154.

7 Suat Kolukırık, *a.g.e.*

8 Ahmet N. Özdal, "Ortaçağ'da Yakınoğu'nun Sıradışı Göçmenleri: Çingeneler (Zutt'lar)", *Göç*, 2017, 991-996.

9 Ahmet N. Özdal, *a.g.e.*

10 Reyhan Rafet Can, "Bulgaristan'da Roman Nüfusu Üzerine Bir Değerlendirme", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2020, 2017-227.

olan göç hareketlerinde ise en önemli noktalardan birinin Balkanlar olduğu söylenebilir. Balkanlar üzerinde Bulgaristan, Romanya, Macaristan gibi ülkelerin bulunduğu topraklara yerleşen kimi Roman grupları bu bölgelerde isimlerini duyurmaya başlamalarının yanı sıra yoğun nüfuslarıyla da dikkat çektiler.¹¹

Balkanlar üzerinde bulunan Roman gruplarının nüfus olarak varlığını sürdürdüğü en önemli bölgelerden biri ise Bulgaristan'dır. Bulgaristan'da yaşamaya başlayan Roman grupları, Türklerden sonra en kalabalık azınlık grupları konumundadırlar.¹² Bu durum Balkanlar'daki Roman halkını anlamak ve tanıyabilmek için Bulgaristan'ı çok önemli bir bölge konumuna getirmektedir. Bulgaristan'a yerleşen Romanların zamanla bölge içindeki farklı etnik topluluklar ile etkileşimleri sonucu gruplara ayrıştığı söylenebilir. Bu etkileşimler Romanlar arasında farklı dillerin konuşulmasına, farklı inançların ortaya çıkmasına ve yeni yaşam tarzlarının belirlenmesine olanak sağlamıştır. Bulgaristan içinde ayrıışan gruplar 5 ana gruba ayrılır ve ayrıyeten bu gruplar da kendi içinde farklı kollara bölünür.¹³ Birbirinden ayrıışan Bulgar Romanlarından ilki Das Romanları olarak adlandırılırken, bu grup kendi içinde Asparuh Bulgarları ve Tsutsuman olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.¹⁴ Asparuh Bulgarları aynı zamanda "Gri Güvercin" ve "Demirci" olarak da bilinirken, takma isimlerinden de anlaşılacağı gibi çoğunlukla demircilik ile uğraşırlar. Dinî inanış olarak Hıristiyanlığı benimsemiş olan Asparuh Bulgarları, çoğunlukla Doğu Ortodoks Kilisesi'ne bağlıdırlar.¹⁵ Çoğunluğu Türk ve Müslüman bir grup olan Horahane Romanları, Bulgaristan'daki ikinci büyük Roman grubu olma özelliğini göste-

---

11 Reyhan Rafet Can, *a.g.e.*

12 İbrahim Kamil, "Soğuk Savaş Döneminde Bulgaristan'daki Roman Azınlığına Uygulanan Asimilasyon Politikaları (1945-1985)", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 67, 637-666.

13 Reyhan Rafet Can, "Bulgaristan'da Roman Nüfusu Üzerine Bir Değerlendirme", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2020, 217-227.

14 Reyhan Rafet Can, *a.g.e.*

15 Reyhan Rafet Can, *a.g.e.*

rir.¹⁶ Horahane Romanları kendi içinde 3 gruba ayrılmakla beraber Millet ya da Türk Romanları, Agupti Romanları ve Kalderasha Romanları olarak adlandırılırlar. Horahane Romanlarının içinde bulunan Agupti ve Millet/Türk Romanları, Türk milletine en yakın bilinen Roman halkı olma özelliği taşırlar, ancak diğer bir alt grup olan Kalderasha Romanları çoğunlukla Sırp ve Macar asıllıdır.¹⁷ Geriye kalan Roman grupları ise Kalaycı Romanlar ve Rudari ya da diğer isimleriyle Ludari Romanları olarak bilinir. Kalaycı Romanlarının yaşadıkları bölgeye göre dinî inançları değiştiği gözlemlenirken Bulgaristan'ın kuzeydoğu ve güneybatı bölgelerinde yaşayan Kalaycı Romanlarının Müslüman, güneybatı ve orta güney Bulgaristan'da ikamet eden grupların ise çoğunlukla Hıristiyan olduğu bilinir.¹⁸ Son olarak Rudari Romanlarının ise Bulgar toplumuna en fazla entegre olan Roman konumunda bulunmasından dolayı Roman kültüründen gittikçe uzaklaştıkları görülür.¹⁹ Diğer taraftan ise Bulgar Romanları ile beraber Türk ve Müslüman Romanların aynı bölgede farklı kimlikler altında beraber yaşadıkları görülmektedir.²⁰ Her ne kadar Romanlar farklı gruplara ayrılmış olsalar da, beraber aynı ortamda yaşadıkları görülmektedir. Kökenleri Zuttlara dayanan Romanlar, göç hareketleri ile beraber artan toplumsal etkileşimleri zamanla farklı Roman halklarını ortaya çıkarmıştır.²¹ Bu durum sadece Bulgaristan için değil, Avrupa ve Türkiye'de de farklı Roman grupların varlığının altını çizer.

Bulgaristan'da bulunan Romanların sosyal yaşantılarına baktığımızda ise toplumun çoğunluğunu oluşturan kesimden daha farklı yaşam biçimlerine sahip oldukları gözlemlenir. Aile

---

16 Reyhan Rafet Can, *a.g.e.*

17 Reyhan Rafet Can, *a.g.e.*

18 Reyhan Rafet Can, *a.g.e.*

19 Reyhan Rafet Can, *a.g.e.*

20 İbrahim Kamil, "Soğuk Savaş Döneminde Bulgaristan'daki Roman Azınlığına Uygulanan Asimilasyon Politikaları (1945-1985)", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 67, 2020, 697-666.

21 Reyhan Rafet Can, "Bulgaristan'da Roman Nüfusu Üzerine Bir Değerlendirme", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2020, 217-227.

yapısı Romanlar için önem taşıırken, ailenin Romanlar arasındaki sosyal statüde pozitif bir etken olduğu görülmektedir.²² Aynı zamanda başlık parası kavramının da Roman geleneklerinde önemli bir yere sahip olduğu görülürken, bu kavram Romanlar arasında “baba hakkı” olarak tanımlanmaktadır.²³

Romanların çalıştığı iş kollarına bakıldığında ise akla ilk gelenlerin başında müzisyenlik ve falcılık gibi eğlence sektörleri olduğu yadsınamaz bir gerçektir ancak çalıştıkları alanlar bunlarla sınırlı değildir. Müzisyenlik ve falcılığın yanında özellikle Bulgaristan ve Balkanlar’da Roman halkının demir işçiliği, bakır işçiliği, altın ve gümüş işçiliğinin yanında marangozluk işleriyle de uğraştığı bilinir. Aynı zamanda soba yapımı, tamirat, kalaylama ve cambazlık adı verilen büyükbaş hayvancılığıyla da uğraşırlar.²⁴ Bulgaristan’da yaşayan Roman halkının icra ettiği en eski meslek olarak demir işçiliği bilinirken, Bulgaristan’ın yanında Romanya ve Macaristan gibi Balkan ülkelerinde de Roman gruplar da aynı şekilde demircilik gibi iş kollarından kazanç sağlıyorlar.²⁵ Ancak genel olarak bakıldığında Bulgaristan’da ikamet eden Romanların kalifiye işlerde çalışma oranları bir hayli düşüktür. Bu durumun temel sebebinin eğitim ile beraber adaptasyon problemleri olduğu söylenebilir. Topluma entegre olabilmiş Romanlar arasındaki eğitim düzeyinin toplumun dışında yaşayan Roman gruplara göre bir hayli yüksek olduğu gözlemlenmektedir ancak çoğunluğun kendilerini yerel toplumdaki soyutlamaları neticesiyle Romanlar arasında eğitim düzeyinin oldukça düşük olduğu görülmektedir.²⁶ Toplumdan uzaklaşan Romanlar arasında özellikle dil problemlerinin devreye girmesiyle beraber eğitimde devamlılık sağlanamamaktadır. Başka bir etken de Romanların dünya genelindeki top-

---

22 İbrahim Kamil, “Soğuk Savaş Döneminde Bulgaristan’daki Roman Azınlığına Uygulanan Asimilasyon Politikaları (1945-1985)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 67, 637-666.

23 İbrahim Kamil, a.g.e.

24 İbrahim Kamil, a.g.e.

25 Reyhan Rafet Can, “Bulgaristan’da Roman Nüfusu Üzerine Bir Değerlendirme”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2020, 217-227.

26 Reyhan Rafet Can, a.g.e.

lumlarda sosyal tabakalar arasında en altta olarak algılanmaları ve bunun neticesinde sosyal dışlanmaları nedeniyle eğitimde ve topluma olan adaptasyon sürecinde problem yaşamaları doğal bir sonuç olarak görülmektedir. Romanların dışlanmaları çocuklar arasında da görülürken, Roman çocuklarını tamamiyle eğitimden uzaklaştırabilmektedir.²⁷ Her çalışmada bulunan ülkenin eğitim sorunları üzerinde durulsa da, Romanların eğitim alanında yaşadığı problemlerinin dünya çapında olduğu bir gerçektir.

1950-1951 yılında gerçekleşen göç hareketleri, Bulgaristan Romanları ile ilgili gelişen en önemli hadisedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Bulgaristan'da yaşanan siyasi değişimler sonucu azınlık karşıtı politikalar izlenmeye başlanmış, başlıca hedef olarak da Bulgaristan'da en fazla azınlık olarak bilinen Türkler gösterilmiştir. 1950-1951 Bulgaristan'dan Türkiye'ye yapılan göçler esnasında Bulgar hükümeti ülkedeki Roman nüfusunu azaltmak için aynı zamanda Türklerin arasına Roman halkını da katarak bu grubu da yerlerinden edip, göçe zorlamıştır.²⁸ Roman göçmenlerin hükümet tarafından gizli bir şekilde Türkiye'ye göç ettirildiği ortaya çıkınca Türkiye hükümeti bu göçü engellemek istedi ve bu durum göçmenleri zor durumda bıraktı. Öyle ki, sınırların kapanması ile ilgili göç hareketi uzun süre durdu ve Türkiye'ye zorla göç ettirilmiş Roman halkları tekrardan Bulgaristan'a geri gönderilmek istendi.²⁹ Yine de, Türkiye hükümetinin bütün Romanları geri göndermemesi sonucu bu dönem Türkiye'ye çok sayıda Roman vatandaşı yerleşti. Daha önce de bahsedildiği gibi Roman halkının ulus devlet yapısı içerisinde istenmeyen azınlık rolünde bulunması yaşanmış olan bu olay ile beraber daha iyi anlaşılmaktadır.

---

27 Yusuf Genç & Hasan Hüseyin Taylan & İsmail Barış, *Roman Çocuklarının Eğitim Süreci ve Akademik Başarılarında Sosyal Dışlanma Algısının Rolü*, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 33, 2015, 79-97

28 İbrahim Kamil, "Soğuk Savaş Döneminde Bulgaristan'daki Roman Azınlığına Uygulanan Asimilasyon Politikaları (1945-1985)", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 67, 637-666.

29 Filiz Çolak, "Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye göç hareketi", *Tarih Okulu Dergisi*, 14, 2013, 113-145.

Diğer taraftan uzun süren göçler sonucu Avrupa'ya ulaşan Roman gruplar bölgede çeşitli yerlere yerleştiler. Romanlar, İber Yarımadası'ndan Danimarka'ya uzanan geniş bir coğrafyaya yayılırken, buralarda yaşayan toplumların etkisi altına girdiler.³⁰ Avrupa'da Romanlar hakkında eski dönemlerden kalan birçok metin göze çarparken, *Gil Vicente*'den “*Auto das Ciganas (1521)*” Portekiz'de ortaya çıkmış Romanlarla ilgili ilk yazıt olma özelliği taşır.³¹ Diğer taraftan, Romanlara karşı Avrupa'da izlenen katı politikalar onların yerel toplumların etkisi altına girmelerine sebep olabilmektedir. Romanların, Avrupa'ya yerleşmeye başlamasıyla beraber bu katı politikaların arttığı görülmürken özellikle 20. yüzyılın sonlarına kadar ülke sınırları içerisinde zorla yerlerinden edilmeleri, zulme ve dışlanmaya maruz bırakılmaları ve asimilasyon politikaları ile toplum içinde eritmeye çalışılmaları gözlemlenir.³² Roman halklarına yönelik bu olumsuz politikalar nihayet 20. yüzyılın sonlarına doğru yavaş yavaş etkisini yitirdi. Bu politikaların etkisini yitirmesindeki temel sebep olarak Avrupa Birliği'nin de çalışmalarıyla Avrupa ülkelerinde yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlayan çok kültürlülüğe dayanan toplumsal dönüşümü göstermek yanlış olmaz.³³ Bununla birlikte Roman grupları da Avrupa'da kurdukları sivil toplum kuruluşları yardımlarıyla kendi kültürlerine sahip çıkıp toplumla ilişkilerini daha iyi noktalara çekebilme başarıları.

Romanların birçoğu Balkanlar ve Avrupa'da yaşamlarını sürdürse de, Türkiye ile de yakın ilişkiler içinde olan Romanlar vardır. Nitekim, birçok Roman halkı da yaşamlarını Türkiye'de devam ettirmektedir. Bunun sonucunda Türkiye'de yaşayan Roman halkları incelendiğinde kullanılan pek çok farklı terimle beraber farklı gruplara bağlı Romanlar da dikkat çeker.

30 Reyhan Rafet Can, “Bulgaristan'da Roman Nüfusu Üzerine Bir Değerlendirme”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2020, 217-227.

31 Reyhan Rafet Can, *a.g.e.*

32 Margaret Breatley, “The Persecution of Gypsies in Europe”, *American Behavioral Scientist*, 45(4), 2001, 588-599.

33 Gül Özatesler, “Avrupa'da Roman/Çingeneler Üzerine Sosyal Politikalar”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(3), 2013, 13-34.

Türk tarihi süresince Romanlar için kullanılan kapsayıcı isimlere bakıldığında özellikle Osmanlı dönemi Romanlar için Kıpti kelimesinin kullanıldığı görülürken daha sonrasında bu kelime yerini Türkiye döneminde Roman ya da Çingene gibi isim ve sıfatlara bıraktı.³⁴ Çingene teriminin kullanılmasındaki en büyük etken bütün Roman halklarını kapsayıcı nitelikte olmasıdır. Ancak Türkiye’de Çingene kavramı Roman halkını çoğunlukla kötülemek amacıyla kullanıldığı için Roman halkları, “Çingene” terimini tercih etmezken “Roman” olarak hitap edilmesinin daha uygun olduğunu ifade ederler. Bunun en büyük sebebi Türkler tarafından kullanılan Çingene sıfatının Roman halkını belirli bir kalıbın içine sokup tektipleştirmesi ile beraber kötüleyici bir anlam katarak Romanların, toplum tarafından soyutlanmasına yol açtığı söylenebilir.³⁵

Türkiye’de Romanlar için kullanılan diğer isimlerin ise bölgeden bölgeye değiştiği görülür. Romanlar için kullanılan isimlerin Trakya bölgesinde “Şopar”; Adana bölgesinde “Cono”; Karadeniz ve İç Anadolu Bölgelerinde “Çingen”; Van, Diyarbakır ve Ardahan bölgelerinde “Mıtrıp”; Kuzeybatı Karadeniz’de “Orom”; Erzurum, Artvin, Kars bölgelerinde “Poşa”; Konya bölgesinde “Bala”; Hakkâri çevresinde “Dom” olarak değişiklik gösterdiği görülmektedir.³⁶ Diğer taraftan Türkiye tarihi boyunca çoğunlukla “Çingene”, “Roman”, “Kıpti”, “Poşa” olarak adlandırılan Roman gruplar bölgelere göre ise değişiklik gösterip “Lûlû”, “Mutrib” ya da “Mutrip”, “Elekçi”, “Esmer Vatandaş”, “Arabacı”, “Abdal”, “Gurbet” ya da “Gurbeti”, “Teber”, “Cano” ya da “Cono” ve “Kara Kuvvetleri” gibi isimlerle hitap edildikleri görülmektedir.³⁷ Bahsedilen bu isimler bölgeden bölgeye değişmektedir ancak aynı zamanda farklı Roman

34 Ahmet N. Özdal, “Ortaçağ’da Yakınoğu’nun Sıradışı Göçmenleri: Çingeneler (Zutt’lar)”, *Göç*, 2017, 991-996.

35 Semra Özlem Dişli “‘Çingene’ mi, ‘Roman’ mı? Bir İnşa Süreci”, *Antropoloji*, 2016, 31, 97-117.

36 Ahmet N. Özdal, “Ortaçağ’da Yakınoğu’nun Sıradışı Göçmenleri: Çingeneler (Zutt’lar)”, *Göç*, 2017, 991-996.

37 Hüseyin Yıldız, “Türkçede Çingeneler İçin Kullanılan Kelimeler ve Bunların Etimolojileri”, *Dil Araştırmaları*, 1(1), 2007, 61-82.

gruplarını da ifade etmekte ve bu grupları birbirinden ayırmaktadır. Toplum tarafından çok fazla isimle hitap edilseler de Türkiye’de 3 temel Roman grubu vardır.³⁸ İlaveten Türkiye’de “Roman” kavramı bir genelleme olarak kullanılsa da Türkiye’de bulunan 3 temel Roman grubu; Rom, Dom ve Lom isimleriyle bilinir.³⁹ Romanlar, her ne kadar yaşadıkları bölgeler sebebiyle yaşantılarında farklılık gösterebilirler de yukarıda da bahsedildiği gibi bütün Romanların kökeni Hindistan sınırları içerisinde yaşamış olan Zuttlara dayanır.

Romların ilk olarak Türkiye-Yunanistan nüfus mübadelesi sonucunda Türkiye’ye göç ettikleri görülürken, Domlar ve Lomların hakkındaki bilgilerin kısıtlılığına rağmen Türkiye sınırları içerisindeki yaşantılarının çok daha eskilere dayandığı tahmin edilir.⁴⁰ Dolayısıyla Domlar ve Lomların Anadolu üzerinden Avrupa’ya göç hareketinde bulunan Romanların soyundan gelmesi muhtemeldir. Ancak azınlık olarak yaşadıkları uzun zamanlar boyunca yaşadıkları bölgelerdeki farklı kültürler ile etkileşimleri sonucunda dil, dinî inanç ve kültürlerin zamanla farklı kültürlerle göre şekillendiği görülür. Genel olarak Domlar daha çok Doğu Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde hayatlarını devam ettirmektedir.⁴¹ Bu bölgelerde yaşayan Kürtler ile olan yakın ilişkileri sonucu dillerinde Kürtçe kelimelerin artışı ve kültürlerinde değişiklikler gözlemlenen Domlar, halk arasında Kürt göçebeleri olarak da tanınmaya başladılar.⁴² Domların etkileşimden ziyade yakın ilişkiler içinde buldukları topluluklar arasında asimile olması kendi kültürlerinden uzaklaşmalarına sebep olmuştur ve bu yüzden geçmiş bilgileri hakkında çok fazla bilgiye ulaşılamaz.⁴³ Bir diğer grup olma özelliğini gösteren Lomlar ise Anadolu halkı arasında Poşalar olarak da bilinirken daha çok Karadeniz kültürüne

38 Suat Kolukıncık, “Türkiye’de Rom, Dom ve Lom Gruplarının Görünümü”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 8, 2008, 145-154.

39 Suat Kolukıncık, *a.g.e.*

40 Suat Kolukıncık, *a.g.e.*

41 Suat Kolukıncık, *a.g.e.*

42 Suat Kolukıncık, *a.g.e.*

43 Suat Kolukıncık, *a.g.e.*

adapte olmuş bir topluluktur.⁴⁴ Lomlar, kendilerini çoğunlukla Orta Asya ve Ermenistan bölgesinden gelen gruplar olarak nitelendirir.⁴⁵ Domlar gibi Romlar da kendi kimliklerinden uzaklaşmış, yaşadıkları topraklarda bulunan toplumların kimliklerini benimsemeleri sonucu kendilerini Roman olarak görmemeye başlamıştır.

Roman halkının Türkiye'ye yerleşimlerinde 3 temel olay etkili olmuştur. Yukarıda da bahsedildiği gibi bunlar Anadolu üzerinden yapılan göçler, 1950-1951 Bulgaristan Türkiye göçleri ve Türkiye Yunanistan nüfus mübadelesi olarak bilinmektedir. 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması gereğince Türkiye'deki azınlıklar ile Yunanistan'daki azınlıklar mübadele adı altında kendi yerlerinden edilip diğer ülkeye gönderildiler. Mübadele din unsurları gözetererek gerçekleştirildiği için Müslüman-Roman halkı da mübadil gruplar içinde yer aldı.⁴⁶ Mübadil Romanları, Türkiye hükümeti tarafından çoğunlukla Ege ve Trakya bölgelerine; daha çok tarımla uğraşan Mübadil Romanları ise Karadeniz'in kıyı şeridinde yerleştirildi.⁴⁷ Görüldüğü üzere Mübadil Romanlar arasında iş kolu olarak çoğu Roman gruplarından farklı olarak tarıma bir yönelme de söz konusudur. Çoğunluğun köy ortamında doğması ve büyümesinin etkisiyle yüksek oranda çiftçilik, rençberlik, tütün ziraatçılığı, bağcılık gibi tarımsal alanlarda çalışanlar bulunmaktaydı.⁴⁸ Ancak şehir bölgelerinde yaşayan Mübadil Romanları daha çok bilindik meslekler icra etmekteydi. Bu işler çoğunlukla demir ve kalay işçiliği, çalgıcılık, cambazlık ve sepetçilik gibi dünya genelinde Roman gruplarının çoğunlukla yaptığı işler olarak da

44 Suat Kolukırık, *a.g.e.*

45 Suat Kolukırık, *a.g.e.*

46 Nurşen Gürboğa, "Türk-Yunan nüfus mübadelesi ve devletin mübadil Romanlara ilişkin söylem ve politikaları", *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 2016, 109-140.

47 Suat Kolukırık, "Geçmişin Aynasında Lozan Çingeneleri: Göç, Hatıra ve Deneyimler", *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi* (95), 2006, 1-12.

48 Nurşen Gürboğa, "Türk-Yunan nüfus mübadelesi ve devletin mübadil Romanlara ilişkin söylem ve politikaları", *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 2016, 109-140.

bilinir.⁴⁹ Bütün bunların ışığında Romanlar her ne kadar farklı gruplar altında bulunsalar da icra ettikleri işlerin çoğunlukla değişmemekte olduğu ve dünyanın her köşesinde bu işleri yapmaya devam ettikleri görülmektedir.

Genel bir çerçevede tekrar ele almak gerekirse Romanlar özellikle göçebe yaşamı benimsemeleri nedeniyle haklarında çok fazla bilgi sahibi olunamayan halkların başında gelmektedir. Hindistan bölgesinden geldikleri kabul edilse dahi göçebe bir yaşamı tercih etmelerinin arkasında yatan motivasyonları hâlâ bir soru işareti olarak kalmaktadır. Yine de bakıldığında göç esnasında toplumlar üzerinde bıraktıkları izler net bir şekilde görülmektedir. Denizaşırı ülkelerde kendilerinden çok söz ettirmeseler de Asya'dan Avrupa'ya kadar uzanan geniş bir yaşantı gözler önüne serilmektedir. Balkanlar'da nüfus yoğunluğu olarak diğer bölgelere nazaran daha yüksek oranda olduğu görülmektedir. Özellikle toplum içinde kalifiye işlere katılmamaları ya da engellenmeleri sebebiyle dünya genelinde daha çok bilinen çalgıcılık, falcılık işleri ile beraber hayvancılık, kap kacak tamiri ve marangozluk gibi işlerde çalışırlar. Türkiye içinde de kritik bir pozisyonda bulunan Romanların Anadolu'da yaptıkları transit göçler, Lozan Barış Antlaşması ile beraber yapılan Türkiye Yunanistan nüfus mübadelesi ve 1950-1951 yıllarında yapılan Bulgaristan Türkiye göçleri ile beraber Türkiye sınırları içerisine yerleştikleri görülmektedir. Roman halklarının son zamanlarda yavaş yavaş seslerini duyurmaya başlayıp kültürlerini yaşatmak için uğraşarak dünyada güçlü bir azınlık topluluğunu temsil ettiği görülmektedir.

---

49 Nurşen Gürboğa, *a.g.e.*

Torbeşler ve Goralılar

SELİN ÖZSOY
ECE YAREN TABBİKHA
ELİF ŞENYURT

Torbeşler ve Goralılar olarak adlandırılan toplulukların etnik kimliklerine dair tartışmalar literatürde süregelmektedir. Bazı kaynaklar tarafından tek bir etnik kökene sahip, isimleri farklı olan halklar olarak tanımlanırlar.¹ Öte yandan, dilleri ve dinleri aynı varsayılan Torbeşlerin ve Goralıların sahip oldukları birtakım farklılıklar nedeniyle bu yaklaşım bahsedilen etnik grupları tam olarak karşılamıyor. Dolayısıyla, bu halklar arasındaki benzerlik ve farklılıkları göz önünde bulundurmakla birlikte, kendilerini bilhassa birbirlerinden ayırıyor olmalarına dayanarak ayrıca ele alınmaları gerektiği görüşündeyiz.

Torbeşler

Öncelikle Balkan Yarımadası, etno-linguistik açıdan dünyanın en karmaşık bölgelerinden biri olarak tanımlanabilir.² Buna paralel olarak, Torbeşler olarak anılan halkın etnik kökeni ko-

- 1 Ali Dikici, "Türkiye'deki Balkan Muhacirleri Arasında Kaybolan Bir Topluluk: Torbeşler", *Avrasya Etüdleri*, 46/2, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, 2014, 123-165; Halim Çavuşoğlu, "Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri", *Bilgi*, 41, 2007, 123-154.
- 2 Bilgehan Atsız Gökdağ, "Makedonya Türklüğünün Ayrılmaz Parçası: Torbeşler", *Yeni Türkiye*, 53, 2013, 1-7.

nusunda da çeşitli yorumlar bulunuyor. İlk olarak Torbeş kelimesinin etimolojik kökenini açıklamak, etnik köken sorularına paralellik gösterdiğinden yerinde olacaktır. Bazılarına göre Torbeş kelimesi, “dört-beşler” şeklinde söylene söylene zaman içinde bugünkü haline dönüşmüştür.³ Gökdağ’ın aktardığı bu konudaki söylemlerden biri de Torbeş adının torbalı anlamına gelen Farsça *torbakeş* kelimesinden geldiğidir.⁴ Fakat kelimenin kökenini Farsça olarak kabul etmenin yanlış olduğunu düşünen Gülensoy’a göre torba kelimesi Türkçe tōr“ağ” ile ba(g) “bağ, düğüm” kelimelerine dayanıyor.⁵ Bir diğer açıklamaya göre ise Torbeş ismi, Fransız dilinde de görülen *tarb* kökeniyle ilişkilendirilmekte olup çok eski bir kabile ismine bağlanmaktadır.⁶

Köken

Genel kanı olarak, Torbeşler üç ana özellik çerçevesinde incelenebilir: Dil, dinî inanç ve coğrafi konum. Dikici⁷ Jong’un⁸ Pomaklarla ilgili tanımlamasından yola çıkarak Torbeşleri genellikle Balkanlar’da ve yoğun olarak Makedonya’da yaşayan ve anadil olarak Makedonca konuşan Müslüman etnik grup olarak tanımlamıştır. Öte yandan belirtmek gerekir ki bazı dilbilimciler göre, Torbeşlerin kullandığı dilin kökeni, Türk şivesi Katageye, Kuman Oksugit ve Arapçaya dayanmaktadır.⁹ Memişoğlu¹⁰ ise Torbeşleri dil üzerinden değil yaşadıkları coğrafya üzerinden ele alarak Makedonya’da Nevro-kop, Çeç, Razlık, Cuma-i Balâ,

3 Bilgehan Atsız Gökdağ, *a.g.e.*

4 Bilgehan Atsız Gökdağ, *a.g.e.*

5 Tuncer Gülensoy, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınevi, 2. cilt, 2007.

6 Bilgehan Atsız Gökdağ, *a.g.e.*

7 Ali Dikici, *a.g.e.*

8 Frederick De Jong, “The Muslim minorities in the Balkans on the eve of the collapse of communism”, *Islamic studies*, 36/2-3, 1997, 413-427.

9 Bilgehan Atsız Gökdağ, *a.g.e.*

10 Hüseyin Memişoğlu, “Pomaklar”, *Balkanlar El Kitabı*, 2. cilt, ed. Bilgehan A. Gökdağ ve Osman Karatay, Ankara: Akçağ Yayınları, 2013, s. 631-643.

Petriç, Melnik, Piyanets, Tikveş, Moglena, Koreşca, Kiçeviya, Drimkol, Golo Birdo, Gorna, Reka ve Gora gibi bölgelerde yaşayan Pomaklar olarak tanımlar. Bu doğrultuda kimileri, Torbeşler, Pomaklar ve Goralıları aynı kökene sahip kabul etmiştir.¹¹ Öyle ki, Torbeşlerin kullandığı dil Pomakça'nın değişik bir versiyonu olarak da nitelendirilir.¹² Buna karşın Pomakların, Torbeşlerin ve Goralıların genel olarak birbirlerinden farklı olduklarını düşündüklerini belirten bazı kaynaklara göre, Goralıların genelde Torbeşler ile evlenmediği ifade edilir.¹³ Gökdağ'ın aktardığına göre ise,¹⁴ Torbeşler 4. yüzyıldan itibaren Balkanlar'a göç eden Hun Türkleri olarak ifade edilmiştir. Bir yandan da Peçenek Türkleri ile ilişkilendirilen Torbeşlerin, 9. yüzyıldan beri Balkan Yarımadası'nda yaşadıkları söylenmektedir.¹⁵ Gökdağ'ın çalışmasındaki bir başka bilgiye göre hakkında güçlü bir dayanak olmamasına karşın Torbeşlerin eski bir Slav boyuna mensup olduğu da söylemler arasındadır.¹⁶ Çavuşoğlu'nun aktardığına göre Andrews, Güney Slav soyundan gelen Çitakların Batı Makedonya'da yaşayan Hıristiyan komşuları tarafından "Torbeş" olarak adlandırıldıklarını belirtir.¹⁷ Ancak, Torbeşlerin bir kısmının kendi etnik kimliklerini Müslüman Boşnak sıfatları ile tanımladıkları görülmektedir.¹⁸ Bir başka görüşe göre, Torbeşler, Makedonya'nın dağlık kesimlerinde yaşayan ve kendilerini çoğunlukla Türk olarak tanımlayan Müslüman bir topluluk olarak ifade edilirler.¹⁹ Tüm bu söylemlerden hareketle varılabile-

---

11 Halim Çavuşoğlu, *a.g.e.*

12 Ali Dikici, *a.g.e.*

13 Hugh Poulton, "Non-Albanian Muslim Minorities in Macedonia", *The new Macedonian question*, Palgrave Macmillan: Londra, 1999, s. 107-125.

14 Bilgehan Atsız Gökdağ, *a.g.e.*

15 Halim Çavuşoğlu, *a.g.e.*

16 Bilgehan Atsız Gökdağ, *a.g.e.*

17 Peter Alford Andrews, *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*, Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1989; Halim Çavuşoğlu, "Yugoslavya-Makedonya'dan Türkiye'ye 1952-1967 'Kitlesele' Göçü ve Bursa'daki Göçmen Kesimi", *Karadeniz Araştırmaları*, 10, 2006, 107-147.

18 Nuri Demirel, *Kosova'nın Tarihi ve Sosyolojik Yapısı*, Eğitim Yayınevi, 2016.

19 Hüseyin Çardak, "Makedonya ve Kosova Demografik Yapısının Mevcut Durum Tespiti ve Türkiye ile Kültürel-Sosyal İlişkilerin Geliştirilmesinde İzlene-

cek ortak kanı Torbeşlerin kökeni hakkında kesin bir yargının olmadığıdır. Nitekim, Balkan ülkelerinde genel olarak nüfus sayımı sonuçlarına ve dolayısıyla da etnik grupların yoğunluğuna yönelik istatistiklere, yönetimlerin siyasi amaçlarına göre hareket ettikleri varsayıldığından, tamamen güvenilememektedir.

Nüfus ve yerleşim

Torbeşler, Makedonya'nın batısında ve güneyine yakın bölgelerde, Kosova'da ve az da olsa Sırbistan-Karadağ, Yunanistan ve Türkiye'de yaşamaktadırlar.²⁰ Torbeşler, Makedonya'da Arnavutlar ve Türklerin ardından üçüncü en kalabalık Müslüman azınlığı oluşturur.²¹ Dikici'nin söylediklerine göre, 1919 ve 1921 yıllarında Makedonya'da yapılan nüfus sayımlarında Torbeşler, Türk veya Arnavut olarak; bunu takiben daha sonraki yıllarda ise "Müslüman" olarak kaydedilmişlerdir.²² Belirtmeliyiz ki, Osmanlı içerisinde Müslümanlık ve Türklük ilişkisi iç içe geçmişti ve kendini Müslüman olarak tanımlayan kişiler etnik kökenlerine bakılmaksızın Türk kabul edilmişlerdi. Bu noktada günümüzdeki Türk-Müslüman ayrımı dikkate alındığında eskiden Türk olarak kayda geçirilmiş kişilerin aslında Müslümanlık inançlarına vurgu yapılmak istendiği söylenebilir. Örneğin, 1971 yılında Makedonya'da 1.591 olarak belirtilen Torbeş nüfusu; 1981 yılında 31.356 olarak kayıtlara geçmiştir.²³ Bu seneler arasındaki nüfustaki belirgin artış, kendilerini daha önceki nüfus sayımlarında Türk olarak yazdıran Torbeşlerin, daha sonra Makedon Müslüman olarak kaydettirmesinden kaynaklanmaktadır.²⁴ Dolayısıyla, Torbeşlerin nerede ve ne kadar nüfus yoğunluğuyla yaşadıklarını belirle-

---

bilecek Yollar", uzmanlık yeterlilik tezi, Ankara: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, 2012.

20 Ali Dikici, *a.g.e.*

21 Baskın Oran, "Balkan Türkleri Üzerine İncelemeler Bulgaristan, Makedonya, Kosova", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 48/01, 1993.

22 Ali Dikici, *a.g.e.*

23 *The Macedonian Cultural and Historical Resources Center*, akt. Ali Dikici, *a.g.e.*

24 Hugh Poulton, *a.g.e.*

mek zordur. Ancak ulaşabildiğimiz bilgiler ışığında, günümüzde Torbeşlerin Makedonya'nın Reka bölgesindeki dağlık köylerde yoğun olarak yaşadığı bilinir. Bu köylerden bazıları şunlardır: Skudrinye, Yançe, Adzievci, Velebrdo, Bituşe, Trebişte, Zirovnica, Galiçnik, Vrbyani, Lazaropole, Gari, Osoy, Tresonçe, Mogorçe ve Viduşe.²⁵

Göç

Balkanlar'dan gelen göç, genel çerçevede 4 ana dönem üzerinden inceleniyor.²⁶ Bu genel çerçevenin Torbeş göçleri için de paralel olduğu görülüyor. Bu dönemlerden ilki 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı öncesi yapılan göçler, ikincisi ise Osmanlı-Rus Savaşı'nın sebep olduğu göçler olarak ele alınıyor. Takiben, üçüncü dönem göçleri 1912-13 Balkan Savaşları sonucunda kitlesel olarak gerçekleşmiş olup son dönem göçleri ise Cumhuriyet dönemi boyunca yaşanmış ve sonrasında 1952 senesinde imzalanan "Serbest Göç Anlaşması" ile ivme kazanarak uzun yıllar devam etmiştir.²⁷ Bu göç dalgalarının sosyal ve ekonomik sebeplere dayandığını söylemek mümkündür. Bu sebeplerin temelinde, Torbeşlerin azınlık olarak görüldükleri toplumlarda etnik köken ve din bazlı ayrımcılığa uğramaları yatmaktadır. Göç sebeplerini biraz açmak gerekirse, ekonomik sebeplere örnek olarak Torbeşlerin mülklerine el konması ve onlardan alınan vergiler verilebilir. Sosyal sebepler arasında ise Türk-Müslümanlık pratiklerini engelleyici uygulamaların yer aldığı söylenebilir.²⁸ Bununla birlikte, Makedonya topraklarında yaşayan Torbeşlerin çoğunluğu kendilerini Türk hissetmeleri sebebiyle Slav baskılarını kabul etmeyerek anavatan olarak gördükleri Türkiye'ye göç etme eğiliminde olmuşlardır.²⁹

25 Ali Dikici, *a.g.e.*

26 Hayriye Memoğlu-Süleymanoğlu, "Edebiyatımızda Balkan Türklerinin Türkiye'ye Göçleri", *EJOS VII, 4/1*, 2004.

27 Hayriye Memoğlu-Süleymanoğlu, 2004, akt. Ali Dikici, *a.g.e.*

28 Ali Dikici, *a.g.e.*

29 Elin Şehnaz Cevzici, "1950 Sonrası Türkiye'ye Makedonya'dan Göç Eden Vranofçılar Üzerine Sosyo-Kültürel Bir Kimlik İncelemesi", yayınlanmamış yük-

Goralılar

Literatürde tamamen Goralılardan bahseden Türkçe kaynak sayısı yok denecek kadar azdır. Bu durum Goralıların etnik kökeni ve Gora bölgesinin jeopolitik konumu hakkındaki tartışmaların bir yansıması olarak nitelendirilebilir.³⁰ Başlı başına Goralılara yönelik çalışmanın bu kadar az olması, kesin bilgiye erişmenin zorluğunu perçinlediği gibi, tartışmaları sürdürmeye yönelik bir eksiklik olarak da ifade edilebilir.

Balkanlar'a Karadeniz'in kuzeyinden geldikleri tahmin edilen Goralıların isimleri Güney Kosova'da bir coğrafi yer adı olan "Kora" ile özdeşir.³¹ Gora bölgesinin coğrafi konumu itibariyle Goralıların kendileriyle aynı soydan geldiklerini savunan birçok devlet olmuştur. Kimilerine göre etnik olarak Bulgar, bazılarına göre Makedon, kimilerine göre de Sırp ya da Bogomil oldukları düşünülür.³² Yaygın olan yaklaşımlardan biri Goralıların Slav kökenli oldukları düşüncesi iken bir diğeri ise Goralıların Peçenek Türklerinden geldiği yönündedir.³³ Yapılan sözlü tarih çalışmalarında ise Goralıların kimliklerine dair ortaya çıkan bulgular bu yaklaşımları doğrular niteliktedir. Bu çalışmalardan birinde Goralıların ana kökeni olarak Osmanlı Türklerini kaynak gösterenlerin çoğunlukta olduğu ortaya çıkıyor.³⁴

Hodza'nın belirttiğine göre,³⁵ Goralılar için Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte baş gösteren kimlik sorunu ve Gora'nın jeopolitik konumu birleşince, komşu devletler Gora ve halkına

---

sek lisans tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, 2007.

30 Tülin Çoruhlu, "Maddi Kültür Verilerinin Işığında Goralıların Türklüğü Meselesi", Proceedings Of The Xxth International Symposium Of The Medieval and Turkish Era Excavations and Art History Researches, 02-05 Kasım 2016, 2017.

31 Nuri Demirel, *a.g.e.*

32 Mladenović, 2001, akt. Bajram Hodza, "Balkan Politikalarında Goralıların Yeri", yüksek lisans tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2013.

33 Hüseyin Çardak, *a.g.e.*

34 Nuri Demirel, *a.g.e.*

35 Bajram Hodza, *a.g.e.*

yönelik politikalar geliştirmişlerdir. Bunlardan biri olan Makedon hükümeti, Gora bölgesinin kendi halkının yaşadığı bölge olarak tanımlamaya başlamıştır.³⁶ Nitekim daha önce de ifade ettiğimiz gibi Gorahlıların kimilerince Makedon olduğunun savunulması ve konuştukları dilin en çok Makedonca'ya benzer bulunmasıyla birlikte bu tanımlamaların neye dayandığını anlamak mümkündür. Ancak literatürde görüldüğü üzere, komşu devletlerin uyguladıkları bu stratejiler tartışmalıdır.³⁷

Konum

Coğrafi konum olarak 3 ülkenin sınırlarının birleştiği noktadan başlayarak, genelde dağlık bir bölgeyi kapsayan Gora bölgesi Kosova'nın Makedonya ve Arnavutluk sınırları içerisinde yer alır. Gora merkez kenti, Kosova'nın Prizren kentine yakın Dragaş kasabasıdır. Gorahlıların ikamet ettiği tespit edilen 30 köy vardır. Bu köylerden 19'u Kosova'da, 9'u Arnavutluk sınırları içerisinde, 2'si ise Makedonya'dadır.³⁸ Gorahlılar, coğrafi bakımdan Gora'yı iki bölgeye göre adlandırır ve köyleri de bu ayrıma göre aşağı köyler [Dragaş merkezinin civarında ve Opolje bölgesine yakın ve sınırda olan yerler: Rapča, aşağı ve yukarı Krstec, Dragaş (Krakošta), Ljubovišta, Lještane, Kukaljane, Mlike, Vraništa, Orčuša, Dikance, Bačka, aşağı ve yukarı Radeša] ve yukarı köyler (Restelica, Kruševo, Zlipotok, Globočica ve Brod) olarak gruplandırır.³⁹

2011 Nisan ayında yapılan ilk nüfus sayımında Kosova'nın Dragaş Belediyesi'nin resmi olmayan verilerine göre 34 bin kişiden %43'ünü oluşturan Gorahlıların yaşadığı 19 köy bulunmakta olup, bu kişiler dil olarak Goranca (Gora dili) ve Boşnakçayı kullanmaktadırlar.⁴⁰

---

36 Bajram Hodza, *a.g.e.*

37 Bajram Hodza, *a.g.e.*

38 Ergin Jable ve Cevdet Şanlı, "Goraca ile Türkçe Arasındaki İlişki Üzerine", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6/3, 2017, 1458-1477.

39 Bajram Hodza, *a.g.e.*

40 Bajram Hodza, *a.g.e.*

Hareketlilik

Balkanlar'da Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik bağımsızlık hareketleri dolayısıyla karışık olan bölgesel durum, '93 Harbi sonrasında Gorahılar için daha da belirsiz hale gelmiştir. Hodza'nın belirttiği gibi,⁴¹ Berlin Kongresi'nin sonuçları, Balkan devletlerinin çizilen sınırları, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kosova'dan çekilmesi gibi olaylar Gorahılar için zorlukların kaçınılmaz olduğu bir döneme işaret eder. Birinci Balkan Savaşı'nın ardından İkinci Balkan Savaşı'nın başlaması, bölgenin çehresini değiştiren iki olay olarak bölge halkının göç akışlarını da etkilemiş olup Kosova'dan dışarıya göçün Balkan Savaşları'ndan itibaren devam ettiği gözlemlenmiştir. Buna bağlı olarak, bölge halkının ilk önce Batı Makedonya'ya, ardından Üsküp'e ve Anadolu'ya göç ettikleri belirtilir.⁴² Birinci Dünya Savaşı sonrasında ise, Gorahıların yerleşim merkezleri olan Kosova, Arnavutluk ve Makedonya değişen siyasi sınırlar ile birbirinden ayrılmıştır.⁴³ Takiben, İkinci Dünya Savaşı Gorahıların dönmek üzere yaptıkları 1957-1965 göç yıllarına ulaşmasına neden olmuştur.⁴⁴ Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte bağımsız devletlerin içinde kalan Gorahılar, en nihayetinde 1990'lı yıllarda Kosova Savaşı'yla birlikte Dragaş ve Gora'da gerçekleşen olayları takiben eski Yugoslavya cumhuriyetlerine veya Avrupa'ya göç etmişlerdir.⁴⁵

Dil

Köken tartışmalarının öne sürülmesinde, Gorahıların kullandıkları dilin yapısının esas alınması dikkat çekiyor. Öyle ki, Gorahıların günümüzde kullanmakta oldukları dil genel bağlamda Sırp-Hırvat dili ile aynı özellikleri taşımakta olup⁴⁶ bu dil incelendiğinde Sırp, Bulgar, Boşnak ve Makedon dillerinin

41 Bajram Hodza, *a.g.e.*

42 Bandžović, 1991, akt. Bajram Hodza, *a.g.e.*

43 Nuri Demirel, *a.g.e.*

44 Bajram Hodza, *a.g.e.*

45 Bajram Hodza, *a.g.e.*

46 Hüseyin Çardak, *a.g.e.*

den birçok kelime görülmekle birlikte⁴⁷ en çok Makedonca ile benzer bulunuyor.⁴⁸ Öte yandan, dil içerisindeki Türkçe kelimelerin sık kullanışı da göze çarpmaktadır.⁴⁹ Bunun yanı sıra, uzun yıllar Osmanlı kimliği altında varlıklarını sürdürmüş olmanın getirisi olarak Gora dilinde, Arapça ve Farsça kelimelerin de çokça yer aldığı ve sıklıkla kullanıldığı söylenebilir.⁵⁰ Şunu da belirtmek gerekir ki, başka bir görüşe göre, Gora dili şu anki halinin aksine özünde Türk-Moğol dil altyapısından gelmektedir.⁵¹ Sonuç olarak, kelimelerin kökleri daha çok Türkçeye, ekleri ise Slav dillerine yakın olduğundan karma bir dil konuştukları söylenebilir.⁵²

Kültür

Şu ana kadar derlediğimiz bilgiler ışığında, Torbeşlerin ve Gorahlıların kültürel özelliklerini bir arada ele almanın yanlış olmayacağı görüşündeyiz. Her ne kadar bu iki halkı farklılıkları doğrultusunda ayrı ayrı ele almış olsak da literatürde kimi araştırmacıların bu halkları birlikte değerlendirmelerinin temel sebepleri arasında mevcut kültürel benzerlikleri yer alır. Öte yandan, çalışmamızın işaret ettiği gibi, literatürde bu halklara dair bazı bilgi eksiklikleri bulunmaktadır. Dolayısıyla, halkların özelliklerini derinlemesine inceleyemiyor oluşumuzun bir sebebi de kesin yargılara varmanın zor oluşudur.

Her iki halkın da İslâm dinine mensup olduğu ve hatta Müslüman kimliklerini öne çıkardıkları bilinmektedir. Torbeşlerin ve Gorahlıların, günümüzdeki toplum yapısı ve geleneklerine bakıldığında da Türk-İslâm kültürünün etkisini devam ettirdikleri söylenebilir.⁵³ Örneğin, Gorahlıların kültürel pratikle-

---

47 Ergin Jable ve Cevdet Şanlı, *a.g.e.*

48 Bajram Hodza, *a.g.e.*

49 Hüseyin Çardak, *a.g.e.*

50 Ergin Jable ve Cevdet Şanlı, *a.g.e.*

51 Ergin Jable ve Cevdet Şanlı, *a.g.e.*

52 Bajram Hodza, *a.g.e.*

53 Ergin Jable ve Cevdet Şanlı, *a.g.e.*

rinde Eski Türk inanışlarını İslâmi gelenek ile birleştirerek sanat eserlerine yansıttıkları görülür.⁵⁴ Ortak bir dine mensup olmalarına rağmen Torbeşlerin ve Goralıların farklı diller kullandıkları bilinmektedir. Öte yandan, iki halk da kullanmakta oldukları dillerini yazıya aktarmamışlardır.⁵⁵ Bununla birlikte hem Goralıların hem de Torbeşlerin Türkçe öğrenmek istedikleri belirtilmekte ve bu bağlamda Türkçe eğitim öğretim yapan okul talebinde buldukları ifade edilir.⁵⁶ Ancak, bu tarz talepler doğrultusunda sorunlar yaşandığı görülmektedir. Örneğin, Torbeşlerin Türk dilinde öğrenim görmelerine izin verilmemiş ve birçoğunun anadili önce “Sırpça”, sonrasında Bulgar işgali döneminde “Bulgarca”, Makedonya Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla ise “Makedonca” olarak yerleşmiştir.⁵⁷

Yaygın olarak dağlık bölgelerde yaşadıkları bilinen Torbeşlerin ve Goralıların buldukları coğrafi koşullar benzer olduğundan geçim kaynakları da büyük ölçüde paralellik gösterir. Örneğin, genel olarak tarım ve hayvancılıkla ilgilendikleri bilinmektedir.⁵⁸ Bununla birlikte, özellikle hızlı tüketilecek yiyecek üretimi, tatlıcılık ve lokantacılık üzerine uzmanlaştıkları ve sıklıkla duvarcı ustası olarak çalıştıkları literatürde yer almaktadır.⁵⁹ Süregelen problemler sonucunda göç etmek durumunda kalanlar bu ustalıklarını göç ettikleri ülkelerde de devam ettirmektedirler.⁶⁰ Misal, Kosova’dan Türkiye’ye göç eden Goralı ailesinin 1945 yılında Ankara’da açtıkları dükkânda “Goralı Sandviçi” üretmesi, bu yiyeceği Türkiye’de bilinir kılmaları ve ustalıklarını günümüzde Fındıkzade semtindeki dükkânlarında sürdürüyor olmaları somut bir örnek olarak gösterilebilir.⁶¹

---

54 Ergin Jable ve Cevdet Şanlı, *a.g.e.*

55 Nuri Demirel, *a.g.e.*

56 Bilgehan Atsız Gökdağ, *a.g.e.*; Nuri Demirel, *a.g.e.*

57 Çavuşoğlu, 2007, *a.g.e.*

58 Nuri Demirel, *a.g.e.*

59 Nuri Demirel, *a.g.e.*

60 Ali Dikici, *a.g.e.*

61 Goralı hakkında detaylı bilgi için web sayfalarını inceleyebilirsiniz. Bkz. <https://www.gorali1945.com>

YERLEŞİMLER

Bulgaristan

MELİKE AVCU

Göç kavramı en genel ve yalın hali ile bireyin veya topluluğun bir yerden diğerine hareketini, yer değiştirmesini tanımlar. Coğrafi bir yer değişikliği olarak sınırlandırılan bu kavram aynı zamanda kültürel, ekonomik, politik, toplumsal vb. birçok konjonktürü de içermektedir. Karpat'ın açıklamasından da faydalanarak tarih boyu göç hareketlerinin çeşitli dil, din ve kültürel yapıya sahip olan insanları bir araya getirdiğini ve yeni toplumların ortaya çıkmasını sağladığını söyleyebiliriz.¹ Balkanlar ve Anadolu coğrafyası arasındaki göç akışı yer yer yükseliş ve durgunluk dönemine girmiş olsa da her zaman varlığını sürdürmüş ve bugün sahip olunan kültürü birincil olarak etkilemiştir. Osmanlı'nın 17. ve 18. yüzyıldan itibaren Balkanlar'da kurmuş olduğu güç ekosistemini zaman içerisinde kaybetmeye başlaması, Türklerin ve daha genelinde Müslüman olan grupların tamamını çeşitli baskılara, milliyetçi nefret söylemlerine maruz bırakmış ve bunların sonucunda göç etmeye mecbur kılmıştır. 19. yüzyıl ile başlayan Balkan göçleri hem Balkan coğrafyası hem de Türkiye üzerinde nüfusun ho-

1 Kemal Karpat, "Önsöz", *Türkiye'nin Göç Tarihi, 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, der. M. Murat Erdoğan ve Ayhan Kaya, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, s. xxiv-xxxiii.

mojen bir yapı kazanmasına öncülük etmiş, ulus-devlet yapısının oluşmasına önemli bir etki yaratmıştır.² Balkan ülkelerinin nüfus hareketliliği içerisinde Bulgaristan göçmenleri hem nice-likel olarak hem de toplumsal belleğimizde yer edinen tarihsel geçmiş olarak önemli bir yere sahiptir. Bu bağlam çerçevesinde yazı Bulgaristan ile Türkiye arasındaki nüfus hareketlerini kronolojik bir anlatı ile aktarmayı hedeflemektedir. Bu anlatıda göç akınlarının arka planında yer etmiş olan itici ve çekici faktörlere, dönemlerin siyasi, ekonomik ve kültürel gündemlerine yer verilecektir.

Başlamadan önce literatürde fikir ayrılıklarına sebep olan kavramsal ayrılıklara değinmek faydalı olacaktır. Bu noktada tarih boyunca en temel tartışmalardan biri Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin hangi şekilde niteleneceği konusudur. Bulgar Türkleri, Bulgar Müslümanları, Bulgar göçmenleri, Bulgaristan Müslümanları ve hatta Bulgar gibi birçok ifade gerek medya organlarında gerekse toplum içerisinde sıkça kullanılmakta ve bir belirsizlik yaratmaktadır. Özellikle göçmen derneklerinin farkındalık oluşturmak ve tepki göstermek amacıyla sıkça değindiği bu konuyu açıklayabilmek için Bulgaristan'ın heterojen etnik yapısına ve tarih boyu Osmanlı'nın izleri ile inşa edilmiş nüfusuna dikkat çekmek gerekecektir. Atasoy'un da belirttiği üzere Osmanlı'nın iskân politikalarının fethedilen bölgelere yönelik Türkleştirme-Müslümanlaştırma ekseninde şekillendiğinden hareketle bölge etnik olarak oldukça zengin bir yapıya sahiptir.³ Çeşitli halkların ortak bir yaşam alanı oluşturduğu Bulgaristan'da Türkler, Pomaklar, Romanlar, Tatarlar, Yörükler, Boşnaklar, Çerkesler, Gagavuzlar ve Makedonlar yaşarlar. Yıldırım'ın da aktardığı gibi azınlıklar tarih boyunca Bulgar yönetimleri tarafından çeşitli asimilasyon politikalarına maruz kaldı ve bu baskılara direndiler, dolayısıyla "Bulgar" olarak isimlendirilmeleri toplumsal belleklerinde yer edinen baskılar-

2 Melda Medine Güleç, "Balkan Göçmenlerinin Sivil Toplum Kuruluşlarına İlgisi", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 36, 20, s. 59-78.

3 Emin Atasoy, *Asimilasyon Çemberindeki Bulgaristan Müslümanları*, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2018, s. 29.

dan da hareketle oldukça rahatsız edicidir.⁴ Osmanlı'nın millet geleneğinden bir iz olarak Balkanlar'da olan Müslüman nüfus etnik köken olarak ayrışsa da “Osmanlı”, “Türk” veya “Müslüman” olarak kabul görmüşlerdir.⁵ Ulutürk'ün de aktardığı üzere Bulgaristan nüfusu içerisinde binlerce Hıristiyan Gagavuz Türkü de bulunmaktadır, dolayısıyla Bulgaristan Müslümanları kavramı nüfusun tümünü temsil etmemekle birlikte kavram kapsayıcılığı anlamında yeterli değildir.⁶ Son olarak, Bulgaristan Türkleri uygun bir kavram gibi görünmektedir fakat bu noktada kitabımız bünyesinde de yer alan farklı halkları içermeme riskinden izole olma adına Bulgaristan Göçmenleri başlığı altında kavramsallaştırılacak ve analiz edilecektir.

Prenslük dönemi (1877-1908)

Öncelikle Anadolu'dan Balkan topraklarına göçen ve tarih boyu çeşitli periyotlarda geri dönen nüfusun içerisinde Bulgaristan göçmenlerinin ilk kitlesel hareketinin arka planında 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı bulunur. “93 Bozgunu” olarak da bilinen Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda kimisi katledilen, kimisi ise göç etmeye zorlanan Türk nüfusunun sayısının 1 milyon civarında olduğu tahmin edilir.⁷ Bu göç akışının hemen öncesinde 1876 yılına tekabül eden zaman diliminde Tuna vilayetinin demografisini 1 milyon 120 bin Türk ve 1 milyon 130 bin Bulgar'ın oluşturduğu bilinmektedir.⁸ 7 ay süren savaş esnasında Türk-Müslüman kesime uygulanan zulümleri birçok kaynak soykırım olarak adlandırmaktadır. Göçe zorlanan halkın geride kalan mallarından hiçbirini koruma altına alınmamış ve yağ-

4 Bülent Yıldırım, *Bulgaristan'da Türk Varlığı ve Nüfusu (Bulgar İstatistik Kurumunun Verilerine Göre 1880-2011)*, İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2018.

5 Sema Erder, *Zorla Yerleştirmeden Yerinden Etmeye Türkiye'de Değişen İskân Politikaları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.

6 Rafel Ulutürk, *Bulgaristan Türklerinin Sorunları*, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/3752/bulgaristan_turklerinin_sorunlari (erişim 27 Mayıs 2021).

7 Karpat, “Önsöz”, s. xxix.

8 Bilal N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1986, s. 200.

malanmıştır. Osmanlı'ya bağlı bir Bulgar Devleti'nin kuruluşunu da içeren bu zaman dilimi 1908 yılına dek sürecek olan padişaha bağlı prensliği inşa etti. Berlin Antlaşması ile resmîyet kazanan prenslik zulme uğrayan Türk-Müslüman halkın haklarının korunmasına ilişkin de gerekli kararları içermektedir. Savaş sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması sonucunda Bulgar Prensliği kuruldu, Bulgar Türkleri resmî olarak azınlık statüsüne geçti.⁹

Nitekim bu anlaşmanın nüfusun yarısını oluşturan halkın insanca yaşamasını ve özgürlüklerini garanti altına alacağı düşünülse de süreç beklenen şekilde ilerlemedi. Şimşir'in de aktardığı gibi Rus orduları Bulgaristan'dan çekildikten sonra da zulümler Bulgar halkının silahlandırılması, sıkıyönetim tedbirleri çerçevesinde Türk-Müslüman halkın özgürlüklerinin kısıtlanması biçiminde sürmüştür.¹⁰ Tüm baskılara ve bölgeden uzaklaştırma girişimlerine karşın Ocak 1881 Bulgaristan nüfus sayımı istatistikleri bölgeler kapsamında Müslüman halkın halen nüfusun üçte ikisini oluşturduğunu gösterir.¹¹ Bu da bir sonraki göç akınları göz önünde bulundurularak henüz serüvenin çok başında olduğunun bir göstergesidir.

Krallık dönemi (1908-1944)

1908 yılı itibari ile bağımsız bir devlet olan Bulgaristan'ı 19 Nisan 1909 tarihinde imzalanan İstanbul Protokolü ve Sözleşmesi ile Osmanlı Devleti de resmî olarak tanıdı. Söz konusu Protokol Bulgaristan'da yaşam süren Türk-Müslüman azınlığa Bulgar halkın sahip olduğu siyasi haklar gibi konularda eşitlik sağlanmasını içerir.¹² Aynı zamanda müftülüklere yönelik görev ve yetkilerin durumunu içeren Protokolde Türk-Müslüman azınlık eğitim, ibadet, hayır kurumlarını özgürce idame ettire-

9 Bahar Toparlak, "Bulgaristan Türklerinin 1950-1951 Göçü ve Trakya'da İskanları", doktora tezi, 2018, s. 5, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>

10 Bilal N. Şimşir, *a.g.e.*, s. 203.

11 *A.g.e.*, s. 202.

12 Kader Özlem, *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri ve Türk Azınlık*, Bursa: Dora Yayıncılık, 2019, s. 80.

bilme gibi haklarını da garanti altına almıştır. Fakat birçok kaynağın belirttiği üzere her ne kadar antlaşma imzalanmış idiyse de Türk köylerine gerçekleştirilen baskılar ve şiddet artarak devam etmiştir.

1912 yılında Balkan Savaşı'nın başlaması ve Osmanlı ile Bulgaristan'ın farklı cephelerde yer alması zaten uyulmayan anlaşmayı pratik olarak tamamen hiçe saymış ve azınlık halklarının mücadelesini sertleştirmiştir. Azınlıkların mallarına, ibadethanelerine, vakıflarına ve isimlerine yönelik baskılar gerçekleştirildiği bilinmektedir.¹³ 1909 tarihli anlaşmayı takiben 1913 yılında imzalanan İstanbul Barış Antlaşması Balkan Savaşı'nın yarattığı yıkıcı ortamı iyileştirmeye yönelik bir girişim olarak karşımıza çıkar. Bir öncekinde olduğu gibi azınlığın din, dil, siyasal özgürlüklerinin korunacağına dair yeniden karar alınır. Antlaşmanın önemli ve ayrışan noktalarından ilki Berlin Antlaşması'ndan itibaren "Türk" olarak ifade edilen azınlığın bu antlaşmada "Müslüman" olarak kavramsallaştırılmasıdır.¹⁴ İkincisi ise Bulgaristan'ın kazanmış olduğu yeni topraklarda yer alan Türk-Müslüman azınlığın Bulgar uyruğuna geçmesi (fikirleri değişirse 4 yıl içinde Osmanlı uyruğuna dönebilmeleri) veya Osmanlı uyruğunu seçtiyse 4 yıl içinde mal varlıklarını yanlarında götürebilme garantisi ile Osmanlı'ya göç etme zorunluluğudur.¹⁵

Barış antlaşmaları, protokoller ve ülkelerarası iyileştirici politikalar ile sürdürülmeye çalışılan bu süreçte Bulgaristan'ın 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup çıkması azınlık haklarını da içeren yeni bir antlaşmaya imza atmasını beraberinde getirmiştir. İtilaf Devletleri ile 1919 yılında imzalanan Neuilly Antlaşması'nı takiben azınlık halkın din, dil, ırk, eğitim ve siyasal haklarının eşit ve özgür bir biçimde sunulması yeniden teyit edilmiştir. Antlaşmanın kendinden öncekilerden ayrılan temel özelliği ise Türk, Müslüman gibi etnik

---

13 Ayşegül İnginar Kemalolu, *Bulgaristan'dan Türk Göçü (1985-1989)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2012, s. 29.

14 Kader Özlem, *a.g.e.*, s. 82.

15 *A.g.e.*, s. 82.

bir ayrım yapılmaksızın kararların “azınlık” hakları olarak kavramsallaştırılmasıdır.¹⁶ Bulgar Çiftçi Partisi yönetimi sırasında sözleşme esaslarına uyularak azınlığa yönelik baskı ortamına kısa bir ara vermiş. Hacıoğlu'nun da aktardığı üzere azınlığa karşı baskı politikalarının azalmasının sebebi antlaşmalar olduğu kadar aynı zamanda Birinci Dünya Savaşı'nda Türk ve Bulgar cephelerinin aynı tarafta olması ve en önemlisi iktidara yerleşen Çiftçi Partisi'nin halk kitleleri ve tarım çiftçileri ile ayakta kalmak istemesidir.¹⁷ Bu noktada Türk-Müslüman nüfusun büyük çoğunluğunun Bulgaristan tarımının başlıca aktörleri olması azınlığa karşı tutumun seyrini değiştirdi.

Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'ndan zafer ile çıkması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî olarak kurulması sonucunda Ankara yönetiminin çeşitli ülkeler ile imzaladığı barış ve dostluk görüşmelerinin birisi de 18 Ekim 1925 Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması ve beraberinde İkamet Sözleşmesi olmuştur. Dostluk Antlaşması ile tarafların diplomatik ilişkilerini devletler hukuku gereklilikleri çerçevesinde kurmaları ve azınlıklara yönelik hakların önceki sözleşmelerde de belirtildiği biçimlerde eşitlikçi ve özgür olarak sağlanması kararlaştırıldı. İkamet Sözleşmesi ise her iki taraf vatandaşlarının Türkiye ve Bulgaristan'da oturma ve yaşama hakkına sahip olacağı, isteğe bağlı göç hareketlerine hiçbir engel konulmayacağı, taşınır ve taşınmaz mallarına el konulamayacağını içerir.¹⁸ Şimşir, bu anlaşma ile Cumhuriyet döneminde Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelen göç akışının düzene oturtulduğunu aktarır.¹⁹ Her ne kadar antlaşmalar ekseninde düzen sağlandığı düşünülse de, Bulgaristan'da varlığını sürdüren Rodna Zaştita ve Trakya Komiteleri çetelerinin önderliğinde gerçekleşen “Bulgaristan Bulgarlarıdır, Bulgaristan'da başka ırklara yer yoktur” sloganıyla faşist örgütlenmeler bölgedeki azınlık halklarının koşullarını

---

16 A.g.e., s. 85.

17 Ayşe Hacıoğlu, “Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler”, *Bulgaristan Türkleri'nin Büyük Göçü* '89, der. Raziye Çakır Ulutürk, Hiper yayın, 2020, s. 38.

18 Kader Özlem, a.g.e., s. 93.

19 Bilal N. Şimşir, a.g.e., s. 207.

zorlaştırdı.²⁰ Dolayısıyla çeşitli antlaşmalar ile haklar güvence altına alınmaya çalışıldıysa da, gerçekleşen zulümlerin etkisinde göç akınları devamlılığını sürdürdü. Bu bağlamda 1923-1944 yılları arasında 702.268 kişi Türkiye'ye göç etti.²¹ 1940-1949 yılları arasında göç eden nüfustaki gözle görülür düşüşün (21.353 kişi)²² arka planında azınlıklara verilen haklar olduğu düşünülse de esas sebep Bulgaristan'ın göç pasaportu vermemesi ve sınırlarını kapatmasıdır. Şimşir, göç akışındaki bu alışılmadık durgunluğu yeni bir göç patlamasının habercisi olarak okumaktadır.²³

Bürokratik parti devleti dönemi (1946-1989)

Tarih İkinci Dünya Savaşı'nı geride bıraktığında ve takvimler 1946 yılını gösterdiğinde gerçekleşen Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin kurulması ve rejim değişikliği siyasal konjonktürlerin etkisinde Türk-Müslüman azınlığının göç dalgalarından bir yenisine de gebeydi. Bulgaristan ile müttefik devletler arasında imzalanan Paris Antlaşması siyasal, sosyal ve ekonomik olarak köklü değişimlere öncülük etti ve bunun sonucunda en temel karar Sovyet modeli anayasanın kabulü oldu.²⁴ Bu kökten değişim ile özel sektörün varlığı ve toprak mülkiyeti ortadan kaldırıldı, kurumların tümü kamulaştırıldı. "Tek millîli Sosyalist bir toplum" odaklı Stalinist tutum Türk-Müslüman azınlıkları asimilasyon politikalarına maruz bıraktı. Ayrıca nüfusun büyük bir çoğunluğu halihazırda tarım ile geçinirken toprakların kolektifleştirilmesi azınlık halkın tepkilerine neden oldu. Tüm bunlar sonucunda ilgili azınlık yerlerinden edildi.

Dönemin koşulları göz önünde bulundurulduğunda birçok kaynak gerçekleştirilmek istenilen asimilasyon hareketle-

20 *A.g.e.*, s. 208.

21 *A.g.e.*, s. 211.

22 *A.g.e.*, s. 212.

23 *A.g.e.*, s. 212.

24 Nihan Çiğerci Ulukan, "Göçmenler ve İşgücü Piyasası: Bursa'da Bulgaristan Göçmenleri Örneği", doktora tezi, 2008, s. 64, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>

rinin sosyalist kimliğin oluşturulması için bir araç olduğunu öne sürmektedir. Ciğerci'nin aktardığı üzere asimilasyon girişimleri başlıca eğitim ve kültür seviyelerinin artmasına ve buna bağlı olarak etnik kimliklerin yerine işçi sınıfının aidiyet ve çıkarlarının ön plana çıkartılmasına odaklandı.²⁵ Bu bağlamda ülke çapında azınlıklar için okuma-yazma kampanyaları başlatıldı, enstitüler kuruldu, Türkçe radyo programları ve gazeteler yayımlanmaya başlandı.²⁶ Bu noktada din ve milliyetçilik ile mücadele etmek niyetinde olan Bulgar Hükûmeti yeni bir baskı dönemini de başlattı. Arka fonda yer alan bir başka sebep ise Türkiye'nin NATO üyeliği ile birlikte SSCB'ye karşı Batı Bloku'na katkı sağlayacağı şeklindeki yorumlanmasıdır.²⁷

Bazı kaynaklar ise uluslararası arenada göç dalgasının başlı başına bir tehdit olarak kullanıldığını savunmaktadır. Sema Erder bu durumu Şimşir'e (1986: 223) atıfta bulunarak Bulgaristan'ın Kore Savaşı'na tugay gönderdiği için Türkiye'yi göç ile cezalandırdığı fikrinin altını çizerek; göçün tehdit ve ceza olarak algılanmasına dikkat çekmektedir.²⁸ Erder'in değindiği bir diğer önemli nokta ise sosyalist ülkelerde yaşayan Müslümanlara karşı gerçekleştirilen zulümlerin bir "antikomünist" propaganda aracı olarak kullanıldığı, soydaşları mezalimden kurtarma isteğinin yanında komünist olabilmelerine yönelik korku da filizlendiği dolayısıyla göçmenlere yönelik kuşkucu bir atmosfer oluştuğudur.²⁹ Bu durumu Türk devletinin bakışı açısından açıklayan Parla ve Danış ise 1950-51 göç dalgasının yeni hükümet kararlarına direnen göçmenler tarafından gerçekleş-

---

25 A.g.e., s. 65.

26 Bates, 1994, s. 206-207, akt. Ayşe Parla, "Remembering Across The Border: Postsocialist Nostalgia Among Turkish Immigrants From Bulgaria", *American Ethnologist*, 36, 2009, s. 757.

27 Ayşegül İnginar Kemaloğlu, a.g.e., s. 34.

28 Sema Erder, "Balkan Göçmenleri ve Değişen Uygulamalar: İskân Kurumunun Dostları", *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüştümlere MiReKoc Araştırma Raporları 1*, der. Ahmet İçduygu, Sema Erder ve Ömer Faruk Gençkaya, 2014, s. 147.

29 A.g.e., s. 148.

tirildiğini, dolayısıyla Türkiye'nin antikomünist ideolojik tutumuna itibar katacak bir akış olduğunu vurgularlar.³⁰

Bu arka plan ekseninde Soğuk Savaş sürerken 1950 yılında Bulgaristan hükümeti, 250 bin Türkü kendi topraklarına gönderme talebinde bulundu ve böylece Cumhuriyet sonrası ilk kitlesel göç dalgasının zemini hazırlandı.³¹ Türk hükümeti bu kitlesel göçü bir arada kabul edemeyeceği geri bildirimini vererek göçü zamana yaymayı önerdi, fakat Bulgar hükümeti uzlaşmayı reddetti. Şimşir, kısa zaman diliminde (3 ay) böylesi büyük bir nüfusun ülkeye kabulünün ekonomik destek olanakları ve barınma planlamaları ekseninde mümkün olmadığını, buna rağmen Bulgaristan'daki Türk Konsoloslukların olabildiğince fazla göçmene vize verdiklerini, 1 Ocak 1950-30 Eylül 1951 tarihleri arasında vizeli göçmenlerin sayısının 212.150'ye ulaştığını aktarmaktadır.³² Daha önce de dikkat çektiğimiz üzere bu dönemde göçmenlere yönelik bakışın kuşkulu ve milliyetçi bir tutuma sahip olması ile sınır kapıları defalarca kez açılıp kapandı, göçmenlerin kabul şartları aktif olarak değişti. 1934 tarihli İskân Yasası kapsamında anarşistler, casuslar, "Romanlar"³³ ve memleket dışına çıkarılmış olanların muhacir olarak kabul edilmeyecekleri açıkça belirtilmiştir ve günümüzde insan haklarına denk düşmeyen bu ayrımcı tutumlar çokça eleştirilmektedir.³⁴ Dolayısıyla göç dalgasının bu periyodunda Bulgaristan üzerinden "Romanların" ve vizesiz kişilerin de Türkiye'ye giriş yapma-

30 A. Didem Daniş Şenyüz ve Ayşe Parla, "Nafile Soydaşlık: Irak ve Bulgaristan Türkleri Örneğinde Göçmen, Dernek ve Devlet", *Toplum ve Bilim*, sayı 114, 2009, s. 138.

31 Kemal Kirişçi ve Sema Karaca, "Hoşgörü ve Çelişkiler: 1989, 1991 ve 2011'de Türkiye'ye Yönelen Kitlesel Mülteci Akınları", *Türkiye'nin Göç Tarihi, 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, der. M. Murat Erdoğan ve Ayhan Kaya, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, s. 301.

32 Bilal N. Şimşir, *a.g.e.*, s. 223.

33 Metnin orijinal versiyonunda "Çingeneler" olarak yer almaktadır, fakat toplumsal yaşam içerisinde ayrıştırıcı bir kullanıma denk düştüğünden kitabımızda "Romanlar" olarak belirtilmesi tercih edilmektedir.

34 Sema Erder, "Balkan Göçmenleri ve Değişen Uygulamalar: İskân Kurumunun Dostları", *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüştümlere MiReKoc Araştırma Raporları 1*, der. Ahmet İcduygu, Sema Erder ve Ömer Faruk Gençkaya, 2014, s. 124.

sı sınırlarına yönelik kararların belirlenmesinde temel sebep oldu.³⁵ Sonuç olarak 1950-1951 sürecinde yaklaşık 155 bin kişilik bir nüfusun Türkiye'ye göç etmesinin ardından bir sonraki göç akışına dek yeniden durgunluk dönemine girildi.

Çeşitli dönemlerde asimilasyon politikalarına maruz kalarak yerlerinden edilen Bulgaristan Göçmenleri 1950-51 göçü esnasında sınırların bir anda kapatılması ile aile fertlerini geride bırakmak zorunda kalmış ve parçalanmış bir şekilde yaşamlarını sürdürmeye çalışmıştır. Bu durumun ortaya çıkarttığı bir ihtiyaç ile 1969-1978 yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye literatüre "Yakın Akraba Göçü" olarak geçen akın gerçekleşti. Yalnızca akraba birleşmesini hedeflemeyen bu akında aynı zamanda bir önceki dönemde göç etmeye hazırlanan, mallarını elinden çıkararak ve vize alan fakat sınırların kapatılması sebebiyle Türkiye'ye gelemeyenler de yer aldı.³⁶ 22 Mart 1968 yılında Bulgaristan ve Türkiye Dışişleri Bakanları tarafından imzalanan antlaşmada 1952 yılından önce göç etmiş aile bireylerinin yakın akrabaları ile birleşme hakkına sahip olmasına karar verildi. Devletten destek talep etmeyecek yani serbest göçmen olarak Türkiye'ye kabul edilecek olan göçmenlerin gerekli ihtiyaç ve destekleri akrabaları aracılığı ile gidermeleri beklendi. Antlaşma kapsamında Türkiye hükümeti 20-30 bin kişilik bir göç öngörüyorken, 10 yıl içerisinde yaklaşık 120 bin göçmen ülkeye giriş sağladı.³⁷ 1979 yılına kadar süren göçün ardından Balkanlar'dan Türkiye'ye yönelecek en büyük kitlesel göçten habersiz bir biçimde durgunluk dönemi yeniden başladı, 1984 yılına dek azınlıklara sükûnet ortamı sağlandı.

Yerinden edilmenin son aşaması: 1989 göçü

Bulgaristan hükümetinin tarih boyu süregelen asimilasyon politikalarının en yoğun biçimi 1984 yılı itibariyle yaşanmaya başlandı, Türk ve Müslüman azınlıkların mücadelesi her geçen

35 Bilal N. Şimşir, *a.g.e.*, s. 226.

36 Nihan Çiğerci Ulukan, *a.g.e.*, s. 68.

37 Şimşir, 2003, akt. *a.g.e.*, s. 69.

gün daha da sertleşen politikalar altında zorlaşıyordu. Bulgaristan'ın Bürokratik Parti Devleti çatısı altında yönetilmeye başlandığı zaman diliminden beri asimilasyon girişimleri daha önce de açıkladığımız gibi var oldu, çok etnikli yapıdan arındırılarak tek milletli sosyalist bir toplum yaratma gayesinden beslendi. 1950'lerin sonunda iktidara gelen ve 1989'a dek hâkimiyet süren Todor Jivkov, etnik çeşitliliğin ortadan kalkacağı fikrini bilimsel ve teknolojik gelişim yoluyla toplumun değişim sürecine dayandırır.³⁸ Ülkede bulunan azınlık halkın büyük çoğunluğunu oluşturan Türk-Müslüman nüfus dinî bağlılığı, dili ve yaşam biçimi ile kurulması hedeflenen geleneksel yaşamdan sıyrılmış modern sanayi ülkesinin önünde bir engel olarak görülmüş, bunun sonucunda asimilasyon politikalarının dozu her geçen gün artırılmıştır.

1989 kitlesel göçünün arka planında aynı zamanda Türk-Müslüman azınlığın sadakatine yönelik şüphenin de etkili olduğunu söylemek yanlış olmaz. Türkiye'nin antikomünist söylemi 12 Eylül Darbesi sonrasında daha da keskinleşmiş, dolayısıyla sosyalist ülkelerde yaşam süren azınlıkların da bu söylemlerden etkileneyeceği düşüncesi Bulgar hükümetini harekete geçirdi. Bu bağlamda Türkçe eğitimin yasaklanması, ibadethanelerin kapatılması, Slav isimleri alınmaya zorlanması, ülke içinde sürgün edilmeleri gibi süreçler yaşandı.³⁹ Ek olarak Türk radyoları yasaklandı, Türkçe konuşanlar cezalandırılmaya başlandı, hatta Çiğerci'nin aktarımı ile mezar taşlarındaki Türk isimler bile değiştirilmek istendi, kısacası toplum içerisinde yer alan Türk-Müslüman izler tamamen temizlenmek istendi.⁴⁰ Asimilasyon politikaları Bulgar hükümeti tarafından "yeniden doğuş" olarak tanımlanırken gerçekleştirilen zulümlerin Osmanlı Döneminde Müslümanlaşmış-Türkleşmiş Bulgarlara yapıldığı, dolayısıyla Bulgaristan'da Türk olmadığı argümanı ile açıklanmıştır.⁴¹ Nitekim literatürde sıkça kullanılan "Bulgar-

---

38 *A.g.e.*, s. 71.

39 Poulton, 1993, s. 130-139, akt. Kemal Kirişçi ve Sema Karaca, *a.g.e.*, s. 301.

40 Nihan Çiğerci Ulukan, *a.g.e.*, s. 72.

41 *A.g.e.*, s. 72.

laştırma” kavramı Bulgar hükümeti tarafından özüne döndürme olarak yorumlanır.

Tüm bu asimilasyon girişimlerine karşı teslim olmayan Türk-Müslüman azınlık kasaba ve köylerden başlayarak büyük ölçekli örgütlenmeler oluşturdu ve çeşitli protestolar düzenledi. Bulgar hükümeti bu direnişlere karşı azınlıklara uyguladığı şiddetin kuvvetini artırdı ve asimilasyona karşı direnen halkı Belene Kampı'na hapsetti.⁴² Bu mücadele karşısında Turgut Özal, Bulgar hükümetini soykırım yapmak ile suçladı, uluslararası bir tepki de beraberinde geldi.⁴³ 1989 Mayıs ayında Jivkov'un sınırların açılması ve asimilasyona direnen vatandaşların bir an önce Bulgaristan'ı terk etmesi konusunda Türkiye'ye yaptığı açık çağrıya, Özal "...İsterlerse beş yüz bin değil, daha fazla insan göndersinler, buyursunlar, kucığımızı açarız," ifadeleri ile karşılık verdi.⁴⁴ Nihayetinde Türkiye'nin Bulgaristan sınırını açması ile birlikte Türk hükümeti sayıları yaklaşık 1,5 milyon olarak tahmin edilen nüfusun tamamını ülkeye kabul edeceğini belirtti.⁴⁵ 21 Ağustos 1989'a dek vizesiz girişe kapılarını açık tutan Türkiye göç dalgasının büyük kısmını sınır kapısında günler süren kuyruklar ile kabul etti. Bu süreç içerisinde Mayıs 1989-Mayıs 1990 tarihleri arasında vizeli (34.098) ve vizesiz (311.862) toplam 345.960 kişi Türkiye'ye göç etti ve istatistikler nüfusun %61'inin Türkiye'ye yerleştiğini yansıtır.⁴⁶

1989 göçünün her iki ülkeye olan etkisine dikkat çeken Erder, 1989 sonrası Sosyalist Blok'taki gelişmeler ve Türkiye'nin Demir Perde ülkeleriyle kurduğu ilişkiler bağlamında göçün rejim değişikliğine etki etme potansiyelini aktarır.⁴⁷ Kitlesel göç Bulgaristan ekonomisini ciddi bir şekilde etkiledi ve bu bağlamda Bulgaristan'daki rejim muhaliflerinin yoğun protestolarını takiben rejim değişikliğine gidildi.

42 Konukman, 1990, s. 58, akt. Kemal Kirişçi ve Sema Karaca, *a.g.e.*, s. 301.

43 *A.g.e.*, s. 302.

44 Nihan Çiğerci Ulukan, *a.g.e.*, s. 74.

45 Haberman, 1989, akt. Kemal Kirişçi ve Sema Karaca, *a.g.e.*, s. 302.

46 Konukman, 1990, s. 61-71, akt. Çiğerci, 2008, s. 75.

47 Sema Erder, *Zorla Yerleştirmeden Yerinden Etmeye Türkiye'de Değişen İskân Politikaları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, s. 178.

Erder'e göre dikkat çeken bir diğer konu ise rejim değişikliği sonrası göç eden Türk-Müslüman azınlığın 100.000'inin (Karpak, 2004: 304; Çatır, 2012: 223-5) geri dönmesidir.⁴⁸ Bu dönüşü açıklayabilmek için rejim değişikliği ile yapılan siyasal reformlar ve göçmenlerin Türkiye'de yaşadığı güçlükler kaynak gösterilir. Örneğin Bulgaristan göçmenlerinin Türkiye'de oturma ve çalışma izinleri konusunda yeteri kadar desteklenmemeleri sebebiyle güvencesiz, düşük ücretli işlere mecbur bırakıldığı belirtilmektedir.⁴⁹ Erder, hem geri dönüşlerin hem de göçmenlerin yaşadıkları zorlukların Türkiye tarafından çoğunlukla dile getirilmediğine dikkat çekerek yalnızca "soydaş"ları zulümden kurtarma ekseninde anılan bu konuda Türk hükümetlerinin milliyetçi bir tutum sergilediğini aktarmaktadır.⁵⁰

Bulgaristan Cumhuriyeti dönemi ve AB süreci (1990-günümüz)

1990'lardan günümüze dek uzanan zaman dilimi içerisinde değişen dünya düzeninin ve özelinde Bulgaristan'ın dönüşen sosyo-ekonomik ve siyasal yapılarının göç akınlarına sebep olan unsurları da doğrudan etkilediği bilinmektedir. 1980'li yılların başından itibaren neoliberalizmin dünya çapında yükselişi ile birlikte Sovyet ekonomisinin büyüme serüveni günden güne gerilerken ve bürokratik devletlerin krizine yaklaşılrken Bulgaristan da süreçten nasibini aldı. SSCB'nin her geçen gün güç kaybetmesi ile bağlantılı olarak 1980'lerin sonunda Polonya, Macaristan, Doğu Almanya, Bulgaristan, Çekoslovakya ve Romanya'da bürokratik otoriter devletler domino taşları gibi devrildi.⁵¹ Bu iktidar değişikliği yumuşak ve sancısız değildi. Eski-nin bürokratik rejimleri çökerken kendi ayrıcalıklarını koruma mücadelesini geniş halk kitlelerine karşı baskıcı ve otoriter po-

---

48 A.g.e., s. 179.

49 Vasileva, 1992, s. 349, akt. a.g.e., s. 180.

50 A.g.e., s. 181.

51 Özgür Öztürk, "Sovyetler Birliği'nin Çöküşünün Ekonomik Arka Planı", *Devrimci Marksizm*, 28-29, 2016, s. 88.

litikalarla sürdürmüş, bu sınıf mücadeleleri devam ederken ülkeleri içerisindeki azınlıklar hem çökmekte olan bürokratik iktidarların hem de ekonomik sorunlar yaşayan geniş halk kitlelerinin gazabına uğramaya başlamıştır. 1989'da Berlin Duvarı'nın çöküşü ve rejim değişiklikleri Doğu Bloku ülkelerinin Avrupa Birliği serüvenine girmelerinin yolunu açtı. Sovyet Bloku'nun çökmesi, Avrupa Birliği'nin güç kazanması, Ortadoğu ve Asya'daki çatışma ortamı, ABD'nin bir küresel güç olarak dünyanın hegemonyasını eline almaya çalışması, neoliberal ekonomi politikaları bütün sınıf mücadelelerini yeniden dizayn etmesi gibi süreçler göç olgusunun da değişiminde kilit rol oynadılar. Özellikle Bulgaristan'ın AB çatısı altında yer alması göçmen kitlelerin alternatif seçeneklere erişmesini sağladı ve göç rotalarının değişmesine sebep oldu. Küreselleşmenin etkilerini deneyimleyerek yaşam koşullarını oluşturan yakın dönem göçmenleri şüphesiz ki daha önceki göç akınlardan farklı nitelikler taşımaktadır. Uluslararası göç çalışmalarında yer alan yeni paradigmalardan hareketle geleneksel "göçmen" tanımı sorgulanmış ve artık bu tanımın temsil edilmediği açıkça görülmüştür.⁵² Bu noktada göçmenlerin buldukları kamusal alanlarda aktif özneler biçimiyle var olmaya başlaması ve geçmişten gelen edilgenlik tutumunun değiştirmesi nedeniyle "transmigrant" (göçmen aşırı) kavramı ile yeni tanımlamalar kullanılmış yani kimliklerini geldikleri ve aynı zamanda geride bıraktıkları toplum ile ilişkilendirerek ifade eden göçmenlere dikkat çekilmiştir.⁵³ Bulgaristan ve Türkiye'nin 1990 sonrasında geliştirdikleri dostane komşuluk tutumu, AB entegrasyonu⁵⁴ ve yıllar boyu göç akışının geri dönmeler ile birlikte devam etmesi meselesi bu kavramın Bulgaristan göçmenleri için temsil edici olduğunu açıkça göstermektedir.

52 Ayhan Kaya, "Kökler, Güzergâhlar ve Ulus-Devletler: Değişen Göç Olgusu", 89 *Göçü: Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç*, der. Neriman Ersoy-Hacısalihoğlu ve Mehmet Hacısalihoğlu, İstanbul: Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi (BALKAR) ve Balkanlar Medeniyet Merkezi (BALMED), 2012, s. 86.

53 A.g.e., s. 86.

54 A.g.e., s. 86.

Parla ve Daniş'in "soydaşlık" ekseninde oluşturulan göç tutumunun kendi içerisinde kayırcı olduğunu açıklayan ve "makbüllük hiyerarşisi" olarak tanımladığı kavram, 1990 sonrasında dış siyasete yönelik güvenlik kaygılarının ekseninde yeniden şekillendi.⁵⁵ Bulgaristan göçmenleri özelinde hiyerarşi farklı zaman dilimlerinde yaşanan göçlere yönelik siyasi ilişkilerin durumu bağlamında kurulmuştur. Son temsilcisi 1989 göçmenleri olan ve "soydaşlar"ı bürokratik devletlerin zulmünden kurtarmak olarak görülen yaklaşımların 90'lar sonrasında gelen göçmenler bakımından farklılık gösterdiği aşikardır. Bu noktada Bulgaristan'da yaşanan ekonomik çöküş sonrası iş bulmak niyetiyle göç etmek isteyen kitlenin kontrol altına alınması yahut vize sınırlamaları ile engellenmesi ile değişim gösterdi. Bulgaristan vize alımına yönelik kısıtlayıcı politikalarını 2001 yılına dek sürdürdü, fakat 2001 sonrası üç aylık giriş-çıkış sınırlaması çerçevesinde esnek vize uygulamasına geçti.⁵⁶ Bu gelişmeyi 2001 yılında Bulgaristan'ın Schengen negatif listesinden çıkartılmasına bağlı olarak açıklayan Apap ve arkadaşları (2004), AB ilişkileri bağlamındaki uygulama değişimine dikkat çekerler.⁵⁷ Bu bağlamda varılacak sonuç 1989 göçü sonrasında Bulgaristan göçmenlerinin ülkeler arası çıkar politikaları ekseninde bir köprü olarak kullanıldığı ve göç rotalarının bu koşullar çerçevesinde değişime uğradığıdır.

Hal bu iken göçü sağlayan sebeplerin, göç sonrası karşılaşılan koşulların ve tutumların özellikle 1989 akını sonrasında önemli biçimlerde değiştiği açıktır. Bulgaristan göçmenlerinin nüfus hareketlerindeki niteliksel farklılığa değinen Çiğerci, 1989 yılına dek gerçekleşen kitlesel göç dalgalarının siyasal ortam etkisinde zorunlu bir yerinden edilme olduğunu belirtirken 1989 sonrası yaşanan göç hareketinin arka planında ekonomik koşullar olduğunu vurgular.⁵⁸ Nitekim Bulgaristan'ın AB üyeliği her ne kadar 2001-2007 yılları arasında serbest do-

55 A. Didem Daniş Şenyüz ve Ayşe Parla, *a.g.e.*, s. 136.

56 *A.g.e.*, s. 142.

57 *A.g.e.*, s. 142.

58 Nihan Çiğerci Ulukan, *a.g.e.*, s. 79.

laşım hakkını kısıtlasa da göçmenlerin rotalarını Avrupa eksensli olarak planlamasını engelleyemedi.

Bulgaristan göçmenlerinin nüfus hareketlerinde Türkiye her zaman ilk sırayı korumak ile birlikte özellikle 2000-2010 yılları arasında Bulgaristan göçmenlerinin yönlerini Avrupa'ya çevirdiği anlaşılmaktadır. Örneğin 2000 yılı itibariyle 450 bin Bulgaristan göçmeni bulunan Türkiye'de 2010 yılına dek yalnızca 30 bin kişilik bir artış yaşandı.⁵⁹ Buna karşılık 2000 yılında en fazla 10 bin Bulgaristan doğumlu göçmene sahip olan İspanya nüfusu 2010 yılına ulaştığında 150 bin göçmenin tercihi oldu.⁶⁰ Benzer şekilde 2000 yılı verileri Almanya nüfusunda 30 bin Bulgaristan göçmeni olduğunu gösterirken 2010 yılında bu sayı 60 bin kişilik bir artış ile 90 bini buldu.⁶¹ Dolayısıyla bu veriler ışığında Bulgaristan vatandaşlarının rotalarını daha önce değindiğimiz sebeplerden hareketle 2000'li yıllarda Avrupa'ya yönelttiği teyit ediliyor. Nitekim Türk-Müslüman azınlıkların da bu yönelim doğrultusunda göç rotalarını oluşturdukları tahmin edilmektedir.

---

59 <https://www.pewresearch.org/global/interactives/global-migrant-stocks-map/> (erişim 25 Mayıs 2021).

60 *A.g.e.*

61 *A.g.e.*

Kosova

ÇAĞRI ŞAHİN

Kosova Türklerinin Anadolu topraklarına yoğun biçimde göç etmesinin ardında yatan sebepler arasında, ülkede yaşanan Arnavut-Sırp mücadelesinin bu grubu bir taraf tutmak zorunda bırakması nedeniyle hissedilen baskı ve zorlanma hali büyük önem taşır.¹ Bölge isminin; Bulgar, Slav ve Çek dillerinde “karatavuk” anlamına gelen “kostan” kelimesinden türediği söylenir ve orijinal kullanımı Kosovo’dur.² Sırp ve Hırvatlardan oluşan Slavlar, 7. yüzyılda Kuzey Arnavutluk’u kontrol altına aldılar; sonrasında ise 10. yüzyılın başlarında başlayan Bulgar istilası ve öbür yandan gelen Bizans baskısı ile Kosova bölgesinin çeşitli kısımları Sırp, Bulgarlar ve Bizanslılar arasında zaman zaman el değiştirdi.³ Osmanlı himayesi öncesi birçok kez el değiştiren Kosova bölgesi, Osmanlı döneminde de belirli aralıklarla farklı kültürlerin etkisi altına girer. Komşu vilayetlerden etkilenmenin ötesinde, birçok kültürün kontrolü altına giren Kosova halkının eski dönemlerden beri göz ardı edilemez bir

1 Sibel Akgün, “Kosova Türklerinin Tarihten Bugüne Kimlik Mücadelesi”, *Karadeniz Araştırmaları Merkezi*, 34, 2012, s. 11-36.

2 Münir Aktepe, “Kosova”, *İslâm Ansiklopedisi*, 26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, s. 216.

3 Aktepe, *a.g.e.*, s. 217.

kültürel çatışma yaşadığı varsayılır. Bu bağlamda, çok kültürlü bir yapı sunan Kosova topraklarının tarihi süreçte yaşadığı etkilenmelerin incelenmesi, Türkiye'ye gerçekleşen göçün anlaşılabilmesi ve yorumlanabilmesi açısından da yol göstericidir.

Kosova bölgesinin Osmanlı sınırlarına dahil olması 1389 yılına dayanır ve tahmin edilebileceği üzere bölge halkı, yüzlerce yıl Müslüman Türkler ile beraber yaşar.⁴ Bu bağlamda Kosova bölgesi, çeşitli periyotlarda Osmanlı kontrolünden çıkar, örnek olarak Fetret Devri'nden (1402-1413) başlayarak 1439 yılına kadar Osmanlı, bölgede kontrolü sağlayamaz; fakat sonrasında Semendire'nin hâkimiyeti ile bütün Sırbistan'ın ele geçirilmesi vasıtasıyla Kosova'nın tekrar himaye altına alınması mümkündür.⁵ Bu süreçten sonra, coğrafi konum ve sosyal dinamikler nedeniyle çeşitli olaylar ile Osmanlı tarihinde yerini alan Kosova bölgesi, azımsanamayacak bir süre Türk kültürüyle olan bağını sürdürdü ve Osmanlı'ya bağlı şekilde siyasi yapılanmasını devam ettirdi. Ardından, Kosova'da yaşayan Arnavutlar, Osmanlı iç işlerinin karışık olduğu bir dönemde özerklik taleplerini iletiler ve bu talebi daha fazla kargaşa istemeyen Osmanlı'ya kabul ettirdiler.⁶ Ne var ki bu ayrıcalık Balkan Savaşı'nın çıkışına dek kesinleşmediği için Sırlar, Kosova bölgesinde direniş dahi görmeksizin sınırı geçti ve bölgeyi kontrol altına alabildiler ve bu müdahale sonrası Kosova bölgesi, Osmanlı kontrolünden kesin olarak ayrıldı.⁷

Bu tarihten itibaren Osmanlı ve dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti ile siyasi bağı sona eren Kosova halkının, Türkiye topraklarıyla olan ilişkisinin tamamen kesildiğini söylemek ise mümkün değildir. Çünkü Osmanlı dönemi Kosova'da Türkleşen nüfusun arttığı bir dönem oldu ve yüzyıllar boyu süren hâkimiyet sonucu kültürel etkileşimler meydana geldi. Bu nedenle; Balkan Savaşları sonrası, Yugoslavya hâkimiyeti boyunca ve 1999

4 Halide Aslan, "Osmanlı Son Döneminde Kosova'da İhtidâ (İslâmlaşma Süreci) Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52/1, 2011, s. 165.

5 Aktepe, *a.g.e.*, s. 217.

6 Aktepe, *a.g.e.*, s. 218-219.

7 Aktepe, *a.g.e.*, s. 218-219.

yılında başlayıp 2008'de sonuçlanan özerklik sürecinde Türkiye'nin de Kosova'dan göç alan ülkelerden biri haline gelmesinin önü açıldı.

Bölgedeki tarihi olayların getirisi olarak ve sıkça vurgulandığı üzere, Kosova'nın farklı etnik kökenlere sahip birçok halka ev sahipliği yapması kaçınılmaz oldu. Çeşitli aralıklarda, toplu veya sürece yayılan göç hareketlerinin çıkış noktalarından birisi olan bu çok kültürlü yapının incelenmesi ve istatistiklerin sunulması, bölge dinamiklerinin anlaşılması hususunda önemli bir role sahiptir. Nüfus dağılımını inceleme noktasında Osmanlı dönemi, teknik olanakların noksanlığı nedeniyle günümüz benzeri, nüfusun tamamını yansıtan kapsamlı verilerin elde edilmesinin zor olduğu bir dönemdir. Buna ek olarak, milliyetçilik anlayışının görece güncel bir kavram olması ve özellikle 20. yüzyıl öncesinde, kişilerin kendilerini çoğunlukla dinî inançları vasıtasıyla ifade etme tercihleri nedeniyle sahip olduğumuz veriler, göç eden grupların etnik kökenlerine ilişkin doğrudan bilgi vermiyor. 1897 senesinde hazırlanan Osmanlı Devleti'nin İstatistik Yıllığı'nda yer alan veriler ışığında, Kosova vilayetinin toplam nüfusunun 754.634 kişi olduğunu; en kalabalık grupların ise 432.178 kişi ile Müslümanlar (%57), 275.702 kişi ile Bulgarlar (%36) ve 36.420 kişi ile Rumlar (%5) olduğunu görüyoruz.⁸

Kosova'da ulusal çapta yapılan nüfus sayımlarının tarihi ise 1921 yılına dayanmaktadır, fakat 1921 ve 1931 yıllarında yapılan ilk iki nüfus sayımında, etnik köken ve onun arka planı ile ilgili bilgiler toplanmamış.⁹ Fakat 1948 ve 2006 yılları arasında yapılan nüfus sayımları çerçevesinde Kosova İstatistik Ajansı tarafından hazırlanan tabloda ise ülkede bulunan etnik gruplar ve bunların toplam nüfusa oranları görülür.

---

8 Tevfik Güran, *Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı 1897*, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1997, 5, s. 23-24.

9 "Demographic changes of the Kosovo population 1948-2006", *Statistical Office of Kosovo*, 4, 2008, s. 6.

TABLO 1
Kosova Nüfus Sayımları ve Etnik Dağılım
(1921-2006)

<i>Yıl</i>	<i>Toplam nüfus</i>	<i>Arnavutlar</i>	<i>Sırp lar</i>	<i>Türk ler</i>	<i>Diğerleri</i>
1921	439.010				
1931	552.064				
1948	733.034	%68,0	%24,1	%0,2	%7,7
1953	815.908	%64,3	%23,3	%4,2	%8,2
1961	963.988	%67,1	%23,5	%2,7	%6,7
1971	1.243.693	%73,7	%18,4	%1,0	%7,0
1981	1.584.440	%77,4	%13,2	%0,8	%8,6
1991	1.956.196	%81,6	%9,9	%0,5	%7,9
2006	2.100.000	%92,0	%5,3	%0,4	%2,3

Kaynak: Kosova İstatistik Kurumu, "Demographic changes of the Kosovo population 1948-2006", 2008, s. 7.

Tablo 1'de görüldüğü üzere, Arnavut nüfus özellikle 1960'lı yıllardan itibaren hem sayısal hem oransal üstünlüğünü artırarak günümüze kadar geldi. 1948 senesinde nüfusun %68'ini oluşturan Arnavutlar, 1950'lerde oransal olarak azalsa da 2006 yılında bu oran %92'ye kadar çıktı. Bölgedeki Türk azınlığa ilişkin ise hem sayısal hem oransal düşüş, 1950'lerden itibaren açıkça gözlemlenir.

Kosova'dan Türkiye'ye gerçekleştirilen göç hareketleri, yazının devamında veriler eşliğinde daha derin işlenecek olsa da tarihte, 3 dönemin öne çıktığı görülüyor: (i) Birinci Dünya Savaşı sürecinde kurulan Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı ve ileriki dönemde Yugoslavya hâkimiyetiyle yönetimde yaşanan köklü değişikliklerle tetiklenen göçler, (ii) İkinci Dünya Savaşı sonrası bölgede yaşanan hareketlenmeler ışığında ortaya çıkan göçler ve son olarak da (iii) 1999 senesini takiben özerklik sürecine giren günümüz Kosova Cumhuriyeti topraklarından gerçekleşen dış göç hareketleri. Sözü geçen tarihler dikkate alınarak incelenecek nüfus sayımı verileri, etnik dağılım çerçevesinde göçün iç yapısının okunmasına da yardımcı olabilir.

Kosova ve göç, toplumsal düzeyde varlığını hâlâ hissettiren bir ilişkidir, çünkü günümüzde her 5 Kosova sakinine oranla Koso-

va diasporasının, en düşük tahminlere göre dahi 1 göçmen barındırdığını söyleyebiliriz ve bu oran standartların oldukça üzerindedir.¹⁰ Ana meselenin Türkiye topraklarına doğru gerçekleşen göçlere ilişkin olmasından ötürü incelemeyi parçalara ayırmak ve gerek Türkiye gerek Kosova özelinde yaşanan askeri ve/veya politik meselelere ayrı ayrı odaklanmak yerinde olacaktır. Öncelikle, Balkan Savaşları sonrası Osmanlı'nın kontrolü kaybettiği bölgede ortaya çıkan Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı (sonraki adıyla Yugoslavya) özelinde ortaya çıkan veriler yol göstericidir. Bu krallığın 1919 yılı verilerine göre vatandaş olarak kaydolun Türk sayısı 200 bin civarındadır, fakat bu sayı 30 sene içerisinde yarıya (95.940) iner; 1923 ve 1933 seneleri arasında 100 bin civarı Türk ve diğer Müslüman Arnavut, Makedon, Boşnakların Türkiye'ye göç etmeleri, bu dramatik nüfus farkına neden olan en temel etmendir.¹¹ Dolayısıyla Birinci Dünya Savaşı'ndan çıkan Türkiye'nin, Osmanlı kontrolü sonrası Yugoslavya'nın temellerinin atıldığı topraklardan yoğun bir göç aldığı açıktır.

Bu bağlamda, 1938 yılında Türkiye ve Yugoslavya arasında imzalanan Nüfus Mübadelesi de büyük önem taşır. 1938 Temmuz'unda iki devlet arasında imzalanan antlaşma kapsamında Türkiye, 40 bin aileye denk gelecek şekilde 200 bin Arnavut, Türk, Müslüman Kosovalı ve Makedonyalıyı ülkeye kabul eder.¹² Bu tarihten sonra iki devlet arası çeşitli dönemlerde gönüllü göç antlaşmaları imzalandı ve uzun vadede göç edenlerin sayısı yüksek boyutlara ulaştı. Gönüllü göç antlaşmalarının özelliği, göç edebilmek için vatandaşların kendilerini "Türk" olarak bildirmeleri gerekliliğidir. Örnek olarak Kosova'da, 1948 yılında Türk, Arnavut veya Çingene olarak kaydolun kesimin, 1953 yılında kendilerini Türk olarak bildirmeyi tercih ettiklerini görüyoruz; çünkü 1953 iki devlet arasında gönüllü göç antlaşması imzalanan yıllardan birisidir.¹³ Özetle, 1934 ve

---

10 *Kosovo Human Development Report*, Pristine: Grafika Rezniqi, 2014, s. 13.

11 Şule Kut, "Turks of Kosovo: What to Expect?", *Perceptions*, 3/5, 2000.

12 Gilles de Rapper, "Les Albanais à Istanbul", *Institut Français d'études Anatoliennes*, 2000.

13 Kut, *a.g.e.*

1960 yılları arası Yugoslavya'dan Türkiye'ye, Türklerin gerçekleştirdiği göç sayısı 160.922 iken bu sayı 1923 ve 1933 yılları arasında yalnız 108.179'dur. Dolayısıyla serbest göç antlaşmalarını göz ardı etmemek gerekir.¹⁴

Son olarak, NATO'nun 1999 senesinde Yugoslavya'ya yaptığı askerî müdahaleden etkilenen ve devamında özerklik yoluna giren günümüz Kosova topraklarından Türkiye'ye doğru gerçekleşen toplu bir göç hareketinin varlığından söz edilebilir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verilerine göre, 17.746 kişi, 1999 olayları neticesinde Kosova'dan Türkiye'ye geldi.¹⁵

Özellikle Osmanlı hâkimiyeti dönemi bölgede artan Müslüman ve Türk nüfus, halihazırda incelediğimiz göç hareketleri bağlamında büyük önem taşır. Geçtiğimiz yüzyılda Kosova'dan, çeşitli etnik kökene sahip insanın belirli aralıklarla göç ettiği bir gerçektir ve Türkiye'nin hedef ülkelerden birisi haline gelmesinde Müslüman ve Türk nüfusun bölgede yarattığı kültürel etki göz ardı edilemez. Bu etkinin anlaşılabilmesi için de bölgenin nüfus dağılışı özellikleri ve göç hareketlerinin dinamikleri, birbiriyle bağlantılı olarak sunulmaya çalışıldı.

---

14 Kut, *a.g.e.*

15 *Göç Tarihi*, T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, <https://www.goc.gov.tr/goc-tarihi>

Yunanistan

ŞEVAL ÇOKLAR

Yunan medeniyeti 3 bin yıldır tarih sahnesinde yer almaktadır. Tarih boyunca aristokrasiden tiranlığa ve demokrasiye kadar farklı yönetim biçimleri görülse de Yunan'ı asıl karakterize eden yönetim demokrasidir.¹ Yunanistan'ın doğuşundan bahsederken ekonomik ve sınıfsal etkenlere değinmeden olmaz. Burjuva sınıfının tarih sahnesine girişiyle çağdaş Yunanistan doğmuştur ve de Yunan İhtilali'nden önce "Yunanistan"ın vatani, ulusu ve ülkesinden kesin cümlelerle bahsetmek doğru olmaz. Bugünkü Yunanistan topraklarında özellikle Mora, Atika ve Tesalya'da daha yoğun bir Yunan nüfusu olduğunu söyleyebiliriz. Kültür odakları ise Selanik, Ege ve Yunan Denizi Adaları ile Osmanlı Devleti sınırlarının dışındaki bazı büyük kentlerdi.² Diaspora Yunanlıları ise Avrupanın, Asyanın ve Afrikanın birçok kentinde yoğun ekonomik faaliyetlerde bulunuyorlardı. Fakat o dönemde "Yunan ekonomisi" diye bir ekonomik girişim yoktu. Genellikle tüm ulusların farklı oranda katıldıkları ekonomik girişimlerde olduğu gibi Yunanlıların da bir bölümü ticaretle uğraşıyordu. Bu Yunanlılar genellikle burju-

1 Ashlan Akkoç, "Yunan Demokrasisinin Kavramsal Yönü ve Toplumsal Arka Planı", *Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 16, sayı 1, 204, s. 31-42.

2 Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.

vazi, bazıları topraksız köylü, kimileri toprak sahibiydi ve de özel idari ayrıcalıklara sahiplerdi. 18. yüzyılın ikinci yarısı ise Yunanlıların yaşadığı bölgelerin daha iyi kalkınmasına olanak sağladı çünkü Balkanlar'da eskiye görece daha sakin bir dönem yaşanıyordu ve savaşlar kısa süreliydi. Bu dönemde Yunan ticaret şirketleri İzmir, Selanik, Patras, Kandiya, Sakız ve yurtdışında Marsilya, Odessa gibi liman kentleriydi. 18. yüzyılda Yunan bölgelerinde üretim tarım üzerineydi. Etkin olarak buğday, arpa, üzüm, ipek, keten, pamuk ve mısır üretilmekteydi.³ Bakliyat ve sınai bitkiler, sebzeler, meyveler, hayvancılık, ormancılık ve balıkçılık şeklinde üretim gruplarını sınıflandırmak yanlış olmayacaktır. Akdeniz ikliminin yoğun yaşandığı bölgelerde ise koyun ve keçi besiciliği yapmışlardır. Fakat iklimin kurak olması dolayısıyla hayvancılığın daha da gelişmesi mümkün olmamıştır.⁴ Ayrıca bu kesimlerde bulunan gümüş, bakır, kurşun, altın madenleri de Osmanlı Devleti'nce işletilmiştir.⁵

Yunan resmî tarihi, Yunan Devleti'nin kuruluşunun esas alındığı ve devletin eğitiminin öncü olduğu 1830 yılında başlamıştır.⁶ Bu tarih, 19. yüzyıldaki Yunan ulus kimliğinin inşasını doğrudan ilgilendirir. Fransız İhtilali ile başlayan milliyetçilik hareketleriyle birlikte Yunan eğitimi atalarına sıkı sıkıya bağlı bir kimlik inşa etmek üzere şekillenmiştir. Coğrafik olarak Yunanistan toprakları 15. yüzyıldan itibaren Rumeli eyaletinde olup, Selanik, Mora, Tırhala, Yanya, Karlı ili, Çirmen gibi livalardan (küçük yerleşme merkezleri) oluşmuştur. Ege Adaları ve güney Mora sahilleri 1533'ten itibaren *Ceza'ir-i Bahr-ı Sefid* (Akdeniz Adaları) adıyla ayrı bir eyalet olmuştur. Osmanlı Devleti, Balkan topraklarını sağ, sol, orta ve sol kol olarak teşkilatlandırmış ve "sol kol" olarak bahsedilen yer bugünkü Yunanistan coğrafyasının içinde yer alır. Edirne'den başlayan hat Selanik'e, oradan da Tırhala'ya uzanmaktadır.

3 Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.

4 *Türk Ticaret Heyeti Raporu*, Ankara, 2-6 Ekim 1970.

5 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Osmanlı Yer Adları: I - Rumeli Eyaleti (1514-1550)*, Ankara, 2013.

6 Christina Koulouri, "Teaching Victims': History and Memory in the Classroom", *Der Donauraum*, 51-1, 2011, s. 10-11.

1828 yılında Yunanistan'ın bağımsızlığı için imzalanan Edirne Antlaşması'na kadar Yunanistan'ın büyük bir kısmı Osmanlı Devleti sınırları içerisindeydi. 1829'da Ruslar Edirne'yi aldı. 3 Şubat 1830 yılında Londra'da bağımsız Yunanistan ilan edildi.⁷ Antlaşmaya göre, Yunanistan'ın yönetim şekli monarşi olarak belirlendi. Sınırları ise Mora, Atina ve Batı Yunanistan olarak belirlenmiştir. Merkezi 1833'e kadar Anabolu (Nauplion/Nafplion) olup 1833 senesinde Atina'ya taşınmıştır. Yunan devletinin ismi Eski Yunanistan'a referansla "Hellas" (Ellada) adını aldı. Yunan halkına da Eski Yunanlara atfen "Helenler" denildi. Oysa Yunanlar kendileri, gerek Bizans gerekse Osmanlı yönetimi altında "Rum" (Romaioi, Romaioi) yani Romalı demektedir. Din açısından Rumlar bir bütün olmakla birlikte toplumsal açıdan sınıflara, tabakalara yayılan yatay bir piramit oluşturdu. Rumların arasındaki bu farklılıklara kültür, lehçe, yöresel gelenekler ve Osmanlı'nın konjonktürel yönetim dalgalanmalarını da ekleyerek⁸ Rumlar için sosyal konumun çok yönlü ve farklı olduğunu söyleyebiliriz. Bağımsız Yunan Devleti, Osmanlı'daki yaklaşık 2 milyonluk Rum nüfusunun yarısından az bir kısmını içerirdi. Fakat Yunan isyanı Rumlar için bir ihtilal olarak başladı ve bağımsızlık savaşına dönüştü. Balkanlar'daki birçok milleti etkileyen bu isyan önce Eflak ve Boğdanlıları, daha sonra ise Bulgarları ayaklanmak için cesaretlendirdi. Başta isyanlara destek vermeyen Avrupa daha sonra sorunun çözüme kavuşması ve de Avrupa devletlerinin kendi çıkarlarını gözetmesi sonucunda isyanlara karıştı. Selanik, Tesalya, Epir, Kıbrıs Osmanlı Devleti'nde kalsa da sonuç olarak Osmanlı Devleti'nde önemli toprak kayıpları yaşandı.⁹ Balkan Savaşları öncesinde Bulgaristan ile ittifak yapan Yunanistan savaş süresince Selanik'i aldı. Bu durumda Balkan Savaşları'ndan en karlı çıkan devlet Yunanistan'dı diyebiliriz. Süreç içerisinde Selanik da-

7 Selçuk Şahin Somel, *Historical Dictionary of the Ottoman Empire*, Scarecrow Press, 2. baskı, 2012.

8 Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.

9 Selçuk Şahin Somel, *Historical Dictionary of the Ottoman Empire*, Scarecrow Press, 2. baskı, 2012.

hil olmak üzere, Serez, Kavala, Güney Epir ve Makedonya'nın önemli bir kısmı ve Ege adaları Yunanistan'ın eline geçti. Girit de bu arada Yunanistan'a katıldı. Bükreş ve Londra Antlaşmaları ile 1913 senesinde Yunanistan'ın kazandığı topraklar tanındı ve toprak ve nüfus bakımından Yunanistan iki kat büyüdü. Osmanlı Devleti her ne kadar Ege Adaları'nın Yunanistan'a geçmesine itiraz etse de bu adaların iadesi gerçekleşmedi. Birinci Dünya Savaşı sonunda Bulgaristan Batı Trakya'yı Yunanistan'a bırakmak zorunda kaldı. İtilaf devletlerinin Osmanlı hükümetiyle yaptığı Sèvres Antlaşması da Yunanistan'a hem adalar üzerinde, hem Doğu Trakya ve Batı Anadolu'da önemli haklar tanıyordu. Bu toprak kazanımları Büyük Yunanistan (Megali İdea) idealinin gerçekleşmesi için önemli bir başarı olarak görülüyordu. 1920'de Kral Alexander'ın ani ölümü üzerine sürgündeki Konstantin tekrar geri çağrıldı. Aynı yıl yapılan seçimlerde Venizelos'un yönetimindeki Liberal Parti seçimi kaybetti. Bununla birlikte Venizelos karşıtları ve Konstantin, Venizelos'un Anadolu'ya yayılma politikasını devam ettirdi. Anadolu'da başlayan kurtuluş hareketi Sevr Antlaşması'nı tanımadı. İngiltere, Yunan ordularının Türk direnişini bastıracağını umarak Yunanistan'ın Anadolu içlerine girmesini destekledi. 1923 yılında Lozan Barış Antlaşması ile Yunanistan ile Türkiye arasındaki savaş resmî olarak durdu. Fakat 1920 Sevr Antlaşması ile Yunanistan'a geçen toprakların çoğu 1923 Lozan Barış Antlaşması'yla Türkiye'ye geri verilmiştir. Lozan Antlaşması ile birlikte, Yunanistan Batı İyon Denizi'ndeki adaların birkaçı hariç Ege Denizi'ndeki bütün adalara sahip olan bir yarımada ve adalar memleketi olmuştur. Bugünkü Yunanistan'ın yüzölçümü 130 bin km² olup, bugünkü sınırlarında, ülkenin hiçbir noktası denizden 130 kilometreden uzak değildir.

Lozan Antlaşması'nın en önemli eklerinden biri nüfus mübadelesidir. 1923 Lozan Antlaşması sonucunda gerçekleşen nüfus mübadelesiyle ülke nüfusunun etnik ve dinî yapısı önemli ölçüde değişmiştir. Yaklaşık 500 bin Türk ve Müslüman nüfus Yunanistan'dan Türkiye'ye, 1,5 milyon Rum-Hıristiyan Ortodoks nüfus Anadolu'dan Yunanistan'a göç etti. Anadolu'dan

gelen çok sayıda müslüman azınlığın Yunan yönetimiyle ve Yunanistan yerli halkı ve göçmen Hıristiyan nüfusla ilişkileri Lozan Antlaşması'nın getirdiği mübadele ile şekillenmiştir. Lozan Antlaşması'nın 9. ve 10. maddesine göre mübadeleye konu olan Yunanistan'daki müslümanlar, kentlerde ve köylerde sahip oldukları mal ve mülklerini bırakmak zorundaydı; ancak yerleşecekleri ülke devletinden bu malların ederi kadarını almalarını öngören bir tazminat hakları vardı. Antlaşma koşulları böyle olsa da uygulama bu şekilde gerçekleşmedi. Bu yüzden Yunanların ve Türklerin mallarının eşdeğer olduğuna hükmeden Türk-Yunan Dostluk Antlaşması imzalanması tazminat meselesini kesin bir biçimde kapattı. 1930'daki Yunan-Türk Dostluk Antlaşması'nın ardından göçmen oyu Venizelosçu Liberal Parti'den uzaklaşmış ve yine bu durumda kentsel çevrenin dönüşümü, yeniden yapılanma, arsa karşılığı kat ve ekonomik iyileşme, sosyal entegrasyon ve önceki göçmen yerleşimlerdeki yaşayanların şehir hayatına katılması tamamlanana kadar devam etmiştir.¹⁰ Yunanistan'ın çoğu şehrindeki varoşlarda yaşayanlar için Atina, Pira, Selanik'te birçok yeni mahalle oluşturuldu. Yunanistan'da tüm ülkenin olduğu gibi şehirlerin de sosyal ve kültürel çehresini kesin olarak değiştirdi.¹¹ A. Pavlidis'in, Vika Gizeli'ye dayanarak verdiği bilgiye göre, "Yunanistan ve Türkiye'yi 1914'ten 1924'e kadar geçen sürede son göçmenler terk etmişler."¹² Yaklaşık 2 milyon insan Yunanistan, Bulgaristan, Türkiye ve Sırbistan sınırından geçti. 3.000 kadar il, ilçe ve köy insanı yer değiştirdi.¹³ Yine A. Pavlidis'in Yunanistan Dışişleri Arşivi'ne dayanarak verdiği bilgilere göre, "Antlaşmanın 1. maddesine göre, mübadele 1 Mart 1923'te başlamalıydı. Ancak göçmenlerin büyük bir bölümü Yunanistan'a

---

10 İhsan Tevfik, *İnsan ve Mekân Yüzyüyle Mübadele: 1923'ten Bugüne Zorunlu Göç*, İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2014.

11 Aleka Karadimou, *1912-1940 Göçmen İskânı ve Kuzey Yunanistan Şehirlerinin Yeniden Yapılandırılması*, Atina: Gerolymbou, 1997.

12 Antonios Pavlidis, "Yunan Kaynaklarına Göre Mübadele Meselesi (1918-1930)", yüksek lisans tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarih Bilim Dalı, 1997.

13 Evangelia Balta, *Nüfus Mübadelesi*, İstanbul: İnkılap Kitapevi, 2015.

savaş esnasında (1920-1922) ve özellikle Yunanistan'ın mağlubiyetinden sonra yani mübadele başlamadan vardılar. Mart 1923'e kadar Yunanistan'a aşağı yukarı 1.150.000 göçmen gitti. Bunların arasında antlaşmanın 7. maddesine göre, Yunan vatandaşlığı alan 100.000 Ermeni, 1.000 Süryani ve 9.000 Çerkes de bulunuyordu. Yüzdeler olarak incelediğimizde; Yunanistan'ın nüfusunu %95 Yunanlar oluşturur. Geriye kalan kesim Makedonlar (%1,5), Türkler (%0,9), Arnavutlar (%0,6), Bulgarlar, Ermeniler ve Çingeneler gibi azınlıkları kapsar. Yunanistan'a gelen mübadillerin iskân meselesi ise Yunanistan devletinin o zamana kadar karşı karşıya kaldığı en büyük toplumsal ve ekonomik sorundur. Mülteciler sorununa en sürdürülebilir ve siyasal açıdan uygun çözüm, onların tarımsal alanlarda iskân edilmesi idi. Kırsal alanlarda iskân, yerleşimcilere bir parça toprak ile konut dışında hayvan, tohum, ağaç, gübre ve araç gereç vb. verilmesini ve ilk hasada kadar ailenin temel ihtiyaçlarının karşılanmasını içeriyordu. Bu devlet politikasının asıl amacı kırsal alanların mültecilerle doldurulmasını sağlamak ve kuzey vilayetlerinin Yunanlaştırılması sayesinde mültecilerin sınır güvenliğini güçlendirmeye katkı sunmalarıydı.¹⁴ Bilindiği üzere mübadele ile Ege'nin iki yakasında bulunan halkların kaderi tamamen değişmiştir.¹⁵ Mübadele diye adlandırdığımız zorunlu göç Türkiye ve Yunanistan'ın demografik yapısını değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda her iki devletin de ulus devleti olma isteklerini gerçekleştirmekle birlikte halklarında büyük yıkımlara sebebiyet vermiştir. Küçük Asya mübadillerinin hikâyesi diğer göçmenlerle beraber toplam 1 milyondan fazla insanın radikal biçimde Yunanistan'ın etnik bileşimini ve aynı şekilde siyasi arenanın, ulusal ekonominin ve sosyal yapının araçlarını değiştirmişlerdir. Demografik tasnifler, ekonomik değişiklikler, sosyal ve politik değişimler, ideolojiler ve mevcut kültürel karşılaştırmalar da göç tarihyazımının bir parçası olur.¹⁶ Mübadelenin ardından Yunanistan'a yoğun bir nü-

14 Evangelia Balta, *Nüfus Mübadelesi*, İstanbul: İnkılap Kitapevi, 2015.

15 Halil Kurt, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 43. Cilt, İstanbul, 2013, s. 586-595.

16 Evangelia Balta, *Nüfus Mübadelesi*, İstanbul: İnkılap Kitapevi, 2015.

fus akışı oldu, bu noktada kuzey Yunanistan'ın kırsal kesimine yerleştirilen mübadiller oradaki demografik boşluğu doldurabilirdi. Venizelos mübadeleye sıcak baktığı dönemde Yunan Dışişleri Bakanı'na mektup yazmış ve şöyle demiş: “Bu görevin hayata geçirilmesi başında tecrübeli bir devlet memurunun bulunduğu bir heyete gizlice emanet edilmelidir ki Batı Trakya'dan başlayıp, Batı Makedonya ve Adalardan devam ederek hangi bölgenin hangi süre içinde boşaltılacağına karar verebilirsinler... Eğer benim hesabıma göre, Yunanistan'da –Batı trakya dahil– 350 bin Türk varsa bunların geride bırakmış olduğu evlere 500 bin veya belki de 700 bin civarında Anadolu Rumu göçmen yerleştirilebilir. Anadolu'dan gelen (Hıristiyan) göçmenlerin acilen ve nihai olarak iskân sorununun, göçmenlerin giden Türklerin yarattığı boşluğu doldurması ile ne kadar kolay çözümlenebileceği aşikârdır. Fakat işin başından itibaren, Anadolu'daki kırsal yerleşimlerden gelen toplulukların yine köylere; şehirlere gelen göçmenlerin ise şehirlere yerleştirilmesine dikkat edilmelidir.”¹⁷ İskân sorununun bu şekilde çözülmesi planlanmış ve giden Türklerin yarattığı demografik boşluk kapatılmaya çalışılsa da iki savaş arası dönemde mübadillerin Yunanistan'ın kuzey vilayetlerinde iskân edilmesi dahi ulusal bütünleşmeyi henüz gerçekleştirememiştir. Çünkü Yunan coğrafyasında her kişinin, bulunduğu kentin kimliğiyle bütünleştiği ve bu anlamda kent devletlerinde kolektif bir yapının olduğu yorumu yapılabilir.¹⁸ Yunanistan devleti askerî, dinî, siyasi, ekonomik bir bütünlük olarak vurgulanmaktadır.¹⁹ Hatta yaşayan halk için kendi yaşamları kentin varlığıyla, düzeniyle anlamlıdır. Bunun yanı sıra, Atina kültüründe, toplumsal olayları birbirinden ayırtırmadan kent meselesi çerçevesinde algılandığını vurgulamaktadır.²⁰ Yunan toplumunda, bu an-

17 Ayhan Aktar ve Damla Demiröz, *Yunan Tarih yazımında Mübadele ve Göç*, sayı 22, 2006, s. 85-98.

18 Ömer Çaha, *Siyasi Düşüncelere Giriş*, 2. basım, İstanbul: Dem Yayınları, 2010, s. 11.

19 Mehmet Ali Ağaogulları, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, 7. baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 2013.

20 Larry Arnhart, *Siyasi Düşünce Tarihi Plato'dan Rawls'a*, çev. Ahmet Kemal Bay-

lamda toplumsal-siyasal bütünsel bir algının olduğunu ifade etmektedir. Yunan'da insanların yaşamının; “siyasal alan”, “özel alan ya da bireysel alan” gibi ayrımlara gitmeden bir bütün olarak algıladıkları görülmektedir.²¹ Bu bilgiler çerçevesinde mübadelenin getirdiği acı, geldiklere yere duyulan hasret ve Yunanistan'da mübadillerin çektiği yabancılık hissi ulusal bütünleşmenin hemen gerçekleşmesine izin vermemiştir. Türkiye'ye gelen mübadillerin entegrasyonu Yunanistan'a göre nispeten kolay gerçekleşmiş diyebiliriz. Türk mübadiller Şebinkarahisar'a gelmiş ve Suşehri ve civarında iskân edilmiştir. Sivas, Giresun ve Samsun Limanı mübadelenin önemli merkezlerindedir. Yerleşim bölgelerinin mübadele öncesi demografik yapısını ve nüfusunu bilmek mübadelenin sonuçlarını anlamada bize yardımcı olur.²² Osmanlı verilerine göre, Suşehri'nde müslümanlardan sonra en yoğun nüfus Ermenilerdir. Karahisarda Rum nüfusu Ermeni nüfusundan 4.879 kişi fazladır.²³ Ayrıca müslüman nüfusun büyük kısmı Türk olup, Sivasın merkezinde güneyle inildikçe Kürt nüfusu artmaktadır.²⁴

Türkiye'de mübadele sonrasında Yunanistan'da olduğu gibi yeni şehirler ve köyler kurulmamış; gelen ve giden mübadillerden dolayı şehirlerin nüfusu ve demografik yapısı değişmiştir.²⁵ Fakat mübadillerin sürekli aileleriyle bir araya gelmek için yerleştikleri yerleri terk etmeleri ve iskân edildikleri bölgelerde ayrı ayrı değil akrabalarıyla ayrılmadan yaşamak istemeleri üzerine nüfus istatistiğini doğru ve düzenli olarak tutmak mümkün olmamış ama daha önce de bahsettiğimiz gibi giden

---

ram, 2008, Ankara: Adres Yayınları, akt. Akkoç, 2014, s. 31-42; Ashıhan Akkoç, “Yunan Demokrasisinin Kavramsal Yönü ve Toplumsal Arka Planı”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 16, sayı 1, 2014, s. 31-42.

21 Ashıhan Akkoç, “Yunan Demokrasisinin Kavramsal Yönü ve Toplumsal Arka Planı”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 16, sayı 1, 2014, s. 31-42.

22 Nedim İpek, *Mübadele ve Samsun*, Ankara: TTK Yayınevi, 2000.

23 Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu, Demografik ve Sosyal Özellikleri (1830-1914)*, İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.

24 Ramazan Özey, “20. yy Başlarında Sivas'ın Tarihi Coğrafyası”, *Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyum Bildirileri*, Sivas, 2003, s. 135-136.

25 İhsan Tevfik, *İnsan ve Mekân Yüzüyle Mübadele: 1923'ten Bugüne Zorunlu Göç*, İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2014.

insan sayısı, iskân süreci ve oradaki yaşam tarzları dikkate alındığında Türk mübadillerin uyum süreci Anadolu'dan ayrılan Rumlara nispeten daha kolaydır.²⁶

Genel olarak Yunanlar “öteki” saydığı Türklere kendilerini Avrupa'dan kopartan olumsuz bir tarihî sorumluluk yüklerken; Türkler de Yunanları 1821 Yunan İsyanı ile Osmanlı'nın toprak kaybetmesine sebep olan, Megali İdea ile toprakları işgal eden “düşman” olarak tanımlamıştır. Her iki ulusun da birbirlerine yüklediği bu anlamlar bir ulusun diğerinin imajını belirlemede oldukça etkili olmuştur.²⁷ Bu tarihî ölçütler içerisinde iki devletin sürekli birbirlerini ötekileştirmesi aslında Türkiye ve Yunanistan'ın ulusal yalnızlığını onaylayan ve pekiştiren bir sosyolojik sonuç da yaratmıştır.²⁸ “Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur” ifadesine paralel “Yunanlar kardeşiz bir ulustur” (Οἱ Ἕλληνες εἰμῆθα Ἔθνος Ἀνάδελφον) deyişi her iki milletin kendi içine kapanıp yalnızlaşmasına ve “öteki”ni net çizgilerle dışlamasına sebebiyet veren bir mekanizma oluşturmuştur. Bu ötekileştirme mekanizması daha sonraki süreçte iki ulusun da kendisi dışında hiç kimseye güvenmemesini ve “öteki”ni düşman ya da tehdit unsuru olarak görmesini kolaylaştıran imajları yaratmıştır. Olumsuz stereotiplerin (kalıp yargılar) ve önyargıların beslediği “öteki” algısı bir bakıma Türkiye ve Yunanistan'ın ulus kimliğinin kurulmasında etkin bir rol üstlenmiştir.²⁹ Ama aslında bakıldığında Türkiye ve Yunanistan coğrafi yakınlığın yanı sıra tarihi, sosyal, politik ve folklorik açıdan da birbirleriyle güçlü bağları olan iki toplumdur. Her iki toplumun dilinde birinden diğerine geçmiş ortak kelimeler,

26 İhsan Tevfik, *İnsan ve Mekan Yüzüyle Mübadele: 1923'ten Bugüne Zorunlu Göç*, İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2014.

27 E. Bilginer, “Recent debates on Greek history textbooks: The case of contemporary history textbook for 6th grades by Maria Repousi”, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2012.

28 Esra Özsüer, “Türk-Yunan İlişkilerinde ‘Biz’ ve ‘Öteki’ Önyargıların Dinamikleri”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 1(2), 2012, s. 269.

29 Esra Özsüer, “Türk-Yunan İlişkilerinde ‘Biz’ ve ‘Öteki’ Önyargıların Dinamikleri”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 1(2), 2012, s. 269.

ifadeler bulunmakla birlikte günlük hayatın içinde de benzer gelenek ve göreneklere rastlamak mümkündür.³⁰ Çünkü Ege'nin iki yakasında yaşanan acı mübadele hikâyesi birinci kuşağa acı ve eziyet yaşatmış, ikinci ve üçüncü kuşaklara kültürel-sosyolojik bir bakış açısı bırakmıştır. Çoğu mübadil geldikleri yerleri unutamamış, gittikleri bölgelerde terk ettikleri vatanlarının kültürünü, halk oyunlarını, giyimlerini sürdürmeye çalışmışlardır.³¹ Aynı dönemde mübadele ile aynı acıları yaşamış iki halkın yaşadıkları edebiyat ve sinema kültürünü de şüphesiz esinlendirmiştir. Türkiye'de ve Balkanlar'daki diğer ülkelerde olduğu gibi Yunan sinemasında, şiirinde de göçmenlikten esinlenen sosyal ve politik gerçeklik işlenmeye başladı. Mübadele çok kez belgesellere konu oldu. 1977'de Timon Koulmasis ve İro Siaflaki Sinasos, "Hafızanın Yoklaması" belgeselini çektiler. Bu belgeselde Kapadokya'daki Sinasos köyünün tarihi, şimdiki Türk sakinleri ve mübadeleyi yaşayan son Rumların ve onların torunları üzerinden vahşi ayrılığa kadar yüzlerce yıl birlikte yaşamış iki halkın hafızasının yeniden inşası üzerinde duruldu. Ayrıca mübadeleden sonra göçmenlerin Yunanistan'a yerleşimi ve Yunan toplumuna entegrasyonu esnasında karşılaştıkları sorunları ele alan bir şiir türü de vardır; Karamanlıca şiir olarak isimlendirilir. Bu eserler köklerinden kopartılmış; evsiz; dayanılmaz, takatsiz bırakan trajik, kötü talihin yükü altında ezilmiş; yeni kök salmak için mücadele ederken açlık çeken insanları tasvir eder.³²

Sonuçta senelerce her ne kadar Yunan-Türk toplumunu birbirine karşı düşmanlaştırmak istenirse de mübadele dramında yer alan iki aktör de senelerce yan yana yaşayan iki farklı etnik-dinî topluluktur. Bu topluluğun ilişkisini açıklamak "öteki" veya "düşman" tanımlarının çok ötesine geçmektedir. Mübadele

30 Esra Özsüer, "Tarihin Öteki Yüzü: Türkiye ve Yunanistan Örneğinde Tarihi Yeniden Anlamak", *Turkish History Educational Journal*, 4(2), 2015, s. 165-201.

31 İhsan Tevfik, *İnsan ve Mekan Yüzüyle Mübadele: 1923'ten Bugüne Zorunlu Göç*, İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2014.

32 Tonia Kafetzaki, *Göçmenlik ve Edebiyat. İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Nesirde Küçük Asya Göçmeni İmgeleri*, Atina: Poreia, 2003.

hikâyelerini okuduğumuz birçok mübadil, topraklarına, komşularına, kültürlerine senelerce (Türk-Rum veya herhangi bir etnik köken ayrımı yapmaksızın) bağlı kalmış, gittikleri yerlerde memleketlerinin hasretini çekmişlerdir.

Adalar

SELİN ÖZSOY - MELİKE AVCU

Coğrafi koşullar, tarih boyunca gerçekleşen nüfus hareketlerinde başlıca rol aldı. Özellikle birbirine sınırı olan ülkeler arasında göç akışının önemli bir yer tuttuğunu tarih boyunca çeşitli örnekler ile açıklamak mümkün. Türkiye'nin göç tarihi açısından hem jeopolitik konumu hem de Ege Denizi'ni paylaşması sebebiyle Yunanistan önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda yıllar boyu sürdürülen ilişkiler beraberinde çeşitli belirsizlikler ve tartışmalar da yaratmıştır ki bunların en kritik olanlarından birisi de şüphesiz “Adalar meselesi” olagelmıştır. Her iki ülkenin de sorunlara yaklaşımı ve dolayısıyla çözüm önerilerinde yaşadığı anlaşmazlıklar sorunların derinleşmesini de doğrudan etkilemekte.¹ Literatürde yer edinen birbiri ile çelişkili analizler ve anlatılar da bu anlaşmazlığı destekler nitelikte. Ege Denizi'nde yer alan adaların hukuki statüsünün yanı sıra kara suları, kıta sahanlığı, adaların silahlandırılması aidiyeti ve gri bölgeler (Kardak, Gavdos vb.) iki ülke arasındaki tartışmaları halen canlı tutmakta.² Verilmiş olan arka plan dolayısıyla

1 Bora Ünay, “Türk-Yunan İlişkilerinde Temel Sorunlar ve 1999 Sonrası Yumuşama Dönemi”, yüksek lisans tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2007.

2 Bora Ünay, *a.g.e.*, s. 125.

her iki yöne gerçekleşen göç hareketlerinin jeopolitik konumdan ve dönemsel siyasi konjonktürlerden doğrudan etkilediğini söylemek mümkün. Bu anlatıda göç akınlarına sebep olan siyasi, ekonomik ve kültürel gündemlere ve göçmenlerin iskân serüvenlerine yer verilecektir.

Adaların tarihinden bahsetmeden önce zaman zaman Ege Adaları, Yunan Adaları, Menteşe Adaları, Oniki Adalar şeklinde birbirini yerine geçen isimlerle tasvir edilen adaların coğrafi yapısından bahsetmek ve bellibaşlı sınıflandırmalarla konuyu netleştirmek yerinde olacaktır. Ege Denizi üzerinde Türk ve Yunan anakaraların önünde yer alan “ada grupları” buldukları konum sebebiyle genel anlamda Ege Adaları olarak ele alınabilir.³ Detaya inmek gerekirse, jeopolitik konum ve tarihi-siyasi gelişmeler ışığında Ege Adaları literatürde genelde 5 alt grup halinde incelenmekte:⁴ (i) Kuzey Sporatlar, (ii) Kiklad Adaları, (iii) Boğazönü Adaları ve Trakya Adası, (iv) içerisinde Sakız ve Midilli bulunan Saruhan Adaları ve (v) sıklıkla Oniki Ada olarak ifade edilen Menteşe Adaları. Bu ada gruplarına ek olarak Akdeniz’in ikinci en büyük adası olan Girit Adası’nı da eklemek yerinde olacaktır. Günümüzde bahsi geçen adaların bir kısmı Türkiye sınırları içerisinde yer alırken, birçoğu da Yunanistan’a bağlıdır. Geçmişten itibaren özellikle Türk-Yunan ilişkileri açısından tartışmalara konu olan ada grupları başta Menteşe ve Saruhan Adaları olmuştur.

Kronolojik olarak bakıldığında, Antik Yunan’ın hâkimiyet döneminden de önce Menteşe Adaları çeşitli Anadolu kavimlerinin yerleşkesi idi.⁵ İlerleyen yıllarda ise eski Yunan’ın Ege Bölgesi boyunca genişlemesi ile Menteşe Adaları Yunan ege-

---

3 Cemalettin Taşkıran, *Oniki Ada’nın Dünü ve Bugünü*, Ankara: Genelkurmay Basım Evi, 1996; akt. Gökhan Ak, “Deniz ve Egemenlik: Ege’nin İsporadları ‘Menteşe Adaları’nın Dünü ve Bugünü”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14/29, 2014, s. 283-313.

4 Gökhan Ak, a.g.e.; Bora Ünay, a.g.e.; Şahin Kargın, “Ege Adaları’nın Hukuksal Statüsü Ege Sorunları”, yüksek lisans tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2010.

5 Celalettin Yavuz, *Menteşe Adaları (Oniki Ada)’nın Tarihi*, Deniz İstanbul: Harp Okulu Basım Evi, 2003.

menliği altına girdi.⁶ MS 50'li yıllar itibariyle ise Roma egemenliği altına giren ve MS 645 yılına kadar da Roma egemenliği altında kalan MenteŒe Adaları kısa süreliğine Arapların, daha sonrasında ise 700 yılında Bizansların egemenliğine geçti.⁷ Ancak, Ege adaları üzerindeki hâkimiyet savaŒları özellikle Haçlı Seferleri ile Ortadoğu ve Doğu Akdeniz ticaretine hâkim olmak isteyen Venedik, Ceneviz, Bizans ve Saint Jean Őövalyelerinin arasında süregeldi.⁸ Osmanlı bağlamında, Rodos ve çevre adalar 1522 yılında Sultan Süleyman tarafında fethedildi ve Türk aileler buraya yerleŒtirildi. Osmanlı'nın Adalar üzerindeki egemenliği de bu hamle ile baŒlamıŒ oldu. Rodos'un fethi ayrıca Osmanlı'nın Akdeniz politikası yönünden de belirleyici bir unsurdu.⁹ Rodos ile baŒlayan, 1534 ve 1540 yıllarında Kuzey Sporat ve Kiklat Ada gruplarının fethi ile devam eden bu süreç son olarak 1699 yılında Midilli Adası'nın da ele geçirilmesiyle son buldu ve böylelikle Ege Denizi bir Osmanlı iç denizi haline geldi.¹⁰

Osmanlı'nın Balkanlar, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da geniş sınırlara sahip olmasıyla İmparatorluk içerisinde etnik kökeni, din ve mezhepleri farklı birçok kimsenin bir arada bulunduğu bir yapı oldu ve bu farklı popülasyonları bir arada tutmak ve yönetmek için "millet sistemi" oluşturuldu. Millet sistemi içerisinde milletler geniş çaplı idari özerkliğe sahiplerdi ve kendi dinî otoriteleri tarafından yönetiliyorlardı. Ortodoks milleti "millet-i Rum" veya "Yunan milleti" olarak adlandırılıyordu.¹¹ Aslında Ortodoks milleti içerisinde yalnızca Yunanlılar değil; Bulgar, Roman, Sırp, Arnavut ve Arap halkları içinde de Ortodoks inancına sahip kimseler yer alıyordu; bu nedenle bu isimlendirmeler halkları tam anlamıyla karşılamıyordu. Bunun sebebi ise Osmanlı millet sisteminin etnik kökene daya-

6 Celalettin Yavuz, *a.g.e.*

7 Celalettin Yavuz, *a.g.e.*

8 Celalettin Yavuz, *a.g.e.*

9 Gökhan Ak, *a.g.e.*

10 Gökhan Ak, *a.g.e.*

11 Richard Clogg, *A Concise History of Greece*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

lı değil, dinî inanç üzerinden oluşturulması. Şunu da belirtmeliyiz ki, millet-i Rum içerisinde sadece Yunanlılar olmasa da hi Ortodoks Kilisesi'nin patriği ve kilisenin üst yöneticileri her daim Yunanlı kimselerden oluşmuştu.¹²

Uzun yıllar etkin bir idari sistem olan millet sistemi, 18. yüzyılın sonları itibarıyla milliyetçilik akımının Osmanlı'da yayılması ile meşruiyetini yitirmeye başladı.¹³ Fransız Devrimi ile yayılan düşünceler arasından “özgürlük” fikri Osmanlı içerisindeki Hıristiyan cemaatler tarafından “ulusal bağımsızlığın teminatı” anlamına gelmekteydi.¹⁴ Dolayısıyla, 1808 yılında gerçekleşen Sırp ayaklanması başlarda Müslüman toprak sahiplerine ve yeniçerilerin yaptırımlarına bir başkaldırı olarak ortaya çıkmış olsa da özgürlük düşüncesinin yayılmaya başlaması ile bir bağımsızlık mücadelesine evrildi.¹⁵ Yunan milliyetçiliğinin doğuşu ise bağımsızlık kazanmanın yanı sıra, özünde Bizans İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmak düşüncesi etrafında gelişti.¹⁶ Birtakım başarısız ayaklanmalar sonrasında 1821 yılında Mora İsyanı olarak adlandırılan Rum İsyanı Yunanistan'ın kuruluş aşamasında önem taşır ve bu doğrultuda özgürlük hareketleri çerçevesinde ele alınır. Ancak bu ayaklanmanın sebepleri arasında Osmanlı'nın sosyo-ekonomik açıdan zayıflaması, vergilerin artırılması, yeniçeriler ve diğer yönetici kesimin gayrimüslimlere karşı takındığı ayrımcı davranışlar da yer almaktaydı.¹⁷ Dolayısıyla, bağımsızlık adına çıkan bu isyanın da arka planındaki sebepler göz ardı edilmemelidir. Bu noktada objektif bir tarih anlatısı sunabilmek büyük önem taşır. Keza, bu olay Osmanlı arşivlerindeki kaynaklarda ve günümüz Türk kaynaklarında “1821 Yunan İsyanı”, “Rum İsyanı” veya “Rum Fetretü” şeklinde yer alırken yabancı kaynaklarda çoğun-

12 Richard Clogg, *a.g.e.*

13 İlber Ortaylı, *Osmanlı Barışı*, 13. baskı, Ufuk Kitap, 2004.

14 Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 30. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

15 Erik Jan Zürcher, *a.g.e.*

16 Erik Jan Zürcher, *a.g.e.*

17 Meral Bayrak, “1821 Mora İsyanı ve Yunanistan'ın Bağımsızlığı”, doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.

lukla “Yunan Bağımsızlık Savaşı” ve “Grek Devrimi” şeklinde aktarılmakta.¹⁸

Etimolojik tartışmalar bir yana, 1821 yılındaki bu mücadele adalara da sirayet etti ve Rodos başta olmak üzere geri kalan adalar da bu bağımsızlık mücadelesine katıldılar.¹⁹ Bu savaşın en yıkıcı etkilerinden biri ise 1822 yılında Sakız Adası’nda görüldü. Özellikle yabancı literatürde, Osmanlı’nın buradaki isyanı bastırmaya yönelik eylemleri binlerce Hıristiyan’ın katledilmesi olarak geçmekte.²⁰ Buna ek olarak, Sakız Katliamı’nın Yunan bağımsızlık mücadelesi dahilindeki en büyük çaplı savaş olduğu ve on binlerce ada sakininin Osmanlı tarafından katledildiği ve köle haline getirildiği; 20.000 kadar kimsenin ise mülteci olduğu ifadeleri geçmekte.²¹ Bu mücadele, 1829 yılında imzalanan Edirne Antlaşması ile sona erdi ve 1832 Londra Antlaşması ile sınırları çizilen Yunanistan bağımsız bir devlet haline geldi.²² Bu yeni çizilen sınırlar dahilinde Mora ve Attika yarımadaları ve toplamda 80 adadan oluşan Yunanistan anakarasına yakın olan Kuzey Sporadlar Yunanistan’ın egemenliğine geçti.²³

Adalar ve göç

Şimdiye dek sunulan tarihsel anlatıdan da görüldüğü üzere Ege Adalarının gerek hâkimiyetinin aktif bir biçimde değişmesi ge-

---

18 Meral Bayrak, *a.g.e.*

19 Celalettin Yavuz, *a.g.e.*

20 Richard Clogg, *a.g.e.*; Yianni John Charles Cartledge, “The Chios Massacre (1822) and early British Christian-humanitarianism”, *Historical Research*, 93/259, 2020, 52-72

21 Yianni John Charles Cartledge, *a.g.e.* Yaşananlara ilişkin ünlü ressam Delacroix’nın 1824 yılında Paris’te sergilenen “Scenes from the Massacres of Chios; Greek Families Awaiting Death or Slavery” başlıklı tablosuna yönelik analiz için bkz. Areti Devetzidis, “The Massacres of Chios by Eugène Delacroix - Process, Meaning and Effect”, *Modern Greek Studies*, 15, 2011.

22 Mehmet Yılmaz, “Balkan Savaşı’ndan Sonra Türkiye’den Yunanistan’a Rum Göçleri”, *Şelçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 10/13, 2001, 13-38.

23 Bilal Şimşir, “Ege Sorunu, Belgeler (1912-1913)”, Ankara, 1976; akt. Mehmet Yılmaz, *a.g.e.*

rekse de çok kültürlü bir yapıya sahip olması kavramsal çerçeveleme hususunda oldukça karışıktır. Göç bağlamında incelediğimizde, Ege Adaları ve Türkiye'yi ilgilendiren en büyük kitlesel göç hareketi pek tabii 1923 Nüfus Mübadelesi olarak tarihte yer edinmiştir. Ancak mübadeleyi detaylandırmadan önce hem mübadelenin arka planını oluşturan temel etmenlerden biri olması hem de Adalarda yaşanan göç hareketleri bağlamında 1912-1913 Balkan Savaşları'na değinmek gerekli olacak. Balkan Savaşları süresince ve sonrasında Türkiye'ye göç ve iltica eden kitlelerin yerleştikleri bölgeleri hem sayısal hem niteliksel anlamda değiştirdikleri ve bölgelere katkı sağladıklarını aşıkârdır.²⁴

1912 yılında İtalya, Trablusgarp bölgesindeki çıkarlarını koruma adı altında Menteşe Adaları dahilindeki 16 büyük ada ve bölgedeki diğer adacıkları işgal etti.²⁵ Ancak, aynı yıl içerisinde imzaladığı Uşi Antlaşması gereğince Trablusgarp ve Bingazi bölgelerinin kendi yönetimine tahsis edilmesi karşılığında adalardan çekilmeyi kabul etti; fakat patlak veren Balkan Savaşı'na istinaden adaları elinde tutmaya devam etti.²⁶ Bu süreçte Yunanistan ise Bozcaada (*Tenedhos*), Limni (*Lemnos*), Taşoz (*Thasos*), Gökçeada (*Imvros*), Bozbaba (*Aya Evstratios*), Semadirek (*Samothraki*), İpsara (*Psara*), Ahikerya (*Ikaria*), Sakız (*Hios*) ve Midilli (*Lesvos*) adalarını işgal etti.²⁷ Savaş bitiminde Osmanlı ile Yunanistan arasında Atina Antlaşması imzalandı; Yanya, Selanik ve Girit Yunanistan'a bırakıldı ve antlaşmanın maddelerince bu bölgelerde yaşayan Türklerin durumu da düzenlendi.²⁸ Ancak literatürde aktarılanlara göre, Türklere uygulanan çeşitli baskı ve zulümler sonucu Türkler kitlesel bir biçimde bu bölgelerden kaçmış ve yerlerini Rumlar almıştır.²⁹ Sonuç itibarıyla, Balkan Savaşları bitiminde Adaların bir kısmı İtalya bir

24 Seyfi Yıldırım, "Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 8/16, 2012, 75-92.

25 Gökhan Ak, a.g.e.

26 Gökhan Ak, a.g.e.

27 Gökhan Ak, a.g.e.

28 Seyfi Yıldırım, a.g.e.

29 Seyfi Yıldırım, a.g.e.

kısmı ise Yunanistan'ın egemenliğindeydi. Süregelen egemenlik kavgaları Birinci Dünya Savaşı boyunca yeni aktörlerin de katılımıyla devam etti.

Öncelikle mübadele kelimesi anlam olarak bir tür değiş tokuşu, başkasının yerine getirilmeyi ifade eder.³⁰ Türkiye tarihinde mübadele, genellikle 1923 Lozan Antlaşması ile kararlaştırılan Türk ve Rum nüfusunun yer değiştirmesi olayı olarak tanımlanan zorunlu göçü ifade etmek için kullanılır.³¹ Dolayısıyla “mübadiller” anavatanlarından koparılmış ve karşılıklı olarak birbirlerinin vatanlarına yerleştirilmiş kimseleri tasvir eder. Lozan Barış Antlaşması kapsamında yürürlüğe giren *Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokolü*'nün ilk maddesinde mübadillerin kim olacağı şöyle açıklanmıştır: “Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklu kimseler ile Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklu kimseler”.³² Bu sınıflandırmanın dışında kalan iki kesim İstanbul'da ikamet eden Rumlar ve Batı Trakya'da ikamet eden Müslümanlar olmuştur.³³ Buradan da anlaşılabilirdiği üzere, mübadelenin arkasında yatan amaç her iki ülke için de azınlıklardan kurtulma ve ülke sınırları genelinde dinî homojenliği en az maliyetle sağlamak olmuştur.³⁴

Mübadele hem göçmenler hem de her iki ülke için ekonomik, sosyal, kültürel bir adaptasyon sürecini de içeriyordu. Ülkelerin sahip oldukları yeni nüfusa ve göçmenlerin yeni hayat şartlarına uyum sağlaması birçok detaya sahipti. Uyum sürecinin ilk başlığı ise şüphesiz göçmenlerin hangi şehirlere iskân edileceğiydi. Anadolu'ya yerleştirilen mübadillerin neredeyse tüm coğrafi bölgelere yerleştirildikleri görülebilir ancak en çok

---

30 Tuncay Ercan Sepetçioğlu, “İki Tarihsel ‘Eski’ Kavram, Bir Sosyo-Kültürel ‘Yeni’ Kimlik: Mübadele Nedir, Mübadiller Kimlerdir?”, *Türkiye Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 18/3, 2014, 49-83.

31 Gökçe Bayındır-Goularas, a.g.e.; Tuncay Ercan Sepetçioğlu, a.g.e., 2014; Fahrettin Tepealtı, a.g.e.

32 Gökçe Bayındır-Goularas, a.g.e.

33 Gökçe Bayındır-Goularas, a.g.e.

34 Gökçe Bayındır-Goularas, a.g.e.; Fahrettin Tepealtı, a.g.e.

iskân edildikleri şehirler Edirne, Balıkesir, İstanbul, Bursa, Tekirdağ, Kırklareli, İzmir ve Kocaeli olmuştur.³⁵

Mübadelenin en önemli mevzularının başında Adalardan gelen mübadiller vardır. Bu noktada özellikle Girit, Midilli ve Limni adaları öne çıkmakta. Türkiye, iskân edilecek olan mübadillerin yerleşimi için çeşitli bölgeler planlamıştı ve bu bölgeler genellikle Yunanistan'a giden Rumların ayrıldığı alanlardı. Girit mübadilleri yoğun olarak Antalya, İzmir, Bursa (Mudanya) ve Balıkesir (özellikle de Ayvalık ve çevresi) illerine yerleştirilirken Limni'den gelen mübadiller özellikle İzmir'in Foça ilçesine, Midilli'den gelenler ise karşı kıyıya yani Ayvalık ve Edremit'e yerleştirildiler.³⁶

Planlamalara göre başta Midilli, Girit ve öteki adalardan gelecek kişilerin 30.000 kadarı çiftçi, 20.000'i bağcı ve zeytinciydi; gelecek kişiler buna bağlı olarak Ayvalık, Edremit ve Mersin civarına yerleştirilecekti.³⁷ Bu noktada, gelen mübadillerin yerleşim alanının tarımsal üretimde aşına oldukları ürüne göre tasarlandığı saptanabilir, fakat bu hedefin uygulanması hususunda çeşitli eksikler olduğu biliniyor. Özellikle tarımla uğraşan mübadillerin şehre, mesleğini şehirde icra edenlerin ise kırsal bölgelere yerleştirilmesi iskân sürecinde temel bir problem olarak görünmekte.³⁸ İkinci problem alanı ise, gelenlerin %80-90 kadarının tütüncülükle uğraşması ve Rumlardan geriye kalan toprakların bu kadar fazla tütüncüye yetmemesi olarak karşımıza çıkmakta.³⁹

Uyum sürecinde temel hazırlıklardaki eksikleri aktarırken aynı zamanda sosyal yapı içerisindeki durumdan da söz etmek

---

35 Fahrettin Tepealtı, *a.g.e.*

36 Tuncay Ercan Sepetçioğlu, *a.g.e.*, 2014.

37 *İskân Tarihçesi*, 1932: 18; Elçin Macar, "Yunanistan'dan Anadolu'ya Göç: Nüfus Mübadelesi", *Türkiye'nin Göç Tarihi, 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, der. M. Murat Erdoğan ve Ayhan Kaya, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, s. 180.

38 Metin Menekşe, "Girit Müslümanlarının İskân Yerlerinde Karşılaştıkları Kültürel Uyum ve Toplumsal Kabul Sorunu: Ana Dilde Yabancılık", *Çanakakale Araştırmaları Türk Yılığ*, 19 (30), s. 1-50.

39 Kemal Arı, 2003: 176, 177; akt. Elçin Macar, *a.g.e.*, s. 182.

yerinde olacaktır. Kurtuluş Savaşı'ndan henüz çıkmış ve yeniden toparlanma döneminde olan Türkiye'de hem siyasal hem de sosyal alanda mübadillere yönelik bakış çeşitlilik göstermekteydi. Bir tarafta ulusal birliğin sağlanması ve homojen nüfus düşüncesi iskâm destekliyordu. Öte yandan, savaş sonrası ülkedeki tahribatın büyük olması hem mübadiller hem de yerel halk için zorlayıcıydı. Anadolu'nun hali bu durumda iken mübadillere yapılan yardımlar "asıl vatan evlatlarına" bir şey vermemek olarak yorumlanıp eleştirileri de beraberinde getirmişti.⁴⁰ Uyum sürecinde yaşanan çatışmaların yalnızca yerliler ve gelen mübadiller arasında gerçekleşmediğini aktaran Şenışık, Midillili mübadillerin Ayvalık'a Giritlilerden daha öncesinde gelmesinden dolayı güzel evleri ve zeytinlikleri aldığını, bunun ise eşitsizliğe yol açtığını iletmektedir.⁴¹ Hal bu iken mübadele sonrasındaki koşulların bir arada yaşama pratiğini doğrudan etkilediği aşikârdır.

Mübadelenin her iki ülke için de önemli ekonomik değişimlere yol açtığı ve bunların hem olumlu hem olumsuz etkileri olduğu görülmekte. Türkiye için; ülkeden ayrılan Ermeni ve Rumlar ile birlikte ticaret ve sanayi alanlarında çalışan işgücünün %70 kadarı kaybedildi ve bu bağlamda ekonomide uzun süreli bir etki gözlemlendi.⁴² Ülkeden ayrılan azınlıkların zanaatkâr olmaları sebebiyle ise en çok kuyumculuk, marangozluk, çanak-çömlekçilik gibi faaliyetlerde büyük boşluklar oluştu, öte yandan Yunanistan'da ipek sanayi ve halıcılık önemli bir üretim sektörü haline geldi.⁴³ Planlamalarda gözlemlenen eksiklikler her ne kadar yeni bir yaşamı inşa etme sürecinde zorlayıcı olsa da, şüphesiz ki yıllar içerisinde mübadillerin ekono-

---

40 Elçin Macar, *a.g.e.*, s. 183.

41 Pınar Şenışık, "1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi: Erken Cumhuriyet Döneminde Modern Devlet Pratikleri ve Dönüşen Kimlikler", *Studies Of The Ottoman Domain*, 6 (30), s. 83-119.

42 Caroline E. Arnold ve Nikolaos Bizziouras, 2016: 104-105; akt. İhsan Erdem Sofracı ve Melike Kayam, "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Ekonomiye Olan Etkileri", *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23 (2), s. 187-201.

43 İhsan Erdem Sofracı ve Melike Kayam, *a.g.e.*, s. 193.

mik, sosyal, kültürel alanda birçok katkısı oldu. Örneğin tarım ile uğraşan mübadillerin buldukları bölgelerdeki halkın ekmeyi bilmediği ürünleri tanıttıkları ve ürün çeşitliliğini sağladığı biliniyor.⁴⁴ Dolayısıyla mübadelenin ekonomik ve sosyal sonuçlarının çok yönlü olduğunu saptamak hem objektif bir analiz yapabilmek hem de günümüze dek uzanan etkileri anlamak açısından önemli.

Mübadele nüfus değişiminin yanı sıra aynı zamanda kültürel bir yolculuğu da temsil eder. Mübadiller Türkiye'ye iskânları sonrasında hem doğdukları topraklardaki kimliklerinin devamlılığını sağlamaya hem de Türk toplumu ile farklılıklarını en aza indirmeye çalışmışlardı.⁴⁵ Bir örnek olarak Girit'ten gelen göçmenler kendilerini "Giritli" olarak tanımlıyor, ortak kültürel kimliklerini korumak istiyorlardı.⁴⁶ Sepetçioğlu, Girit göçmenleri özelinde uyum sürecinde en önemli sorunlardan biri olarak dil problemini gündeme getirir.⁴⁷ Anadili Giritlice (*Kritiki/Kritikos*) olan göçmenlerin özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nde ulus-devlet inşası sürecinin getirdiği beklentiler ile zorlandıkları bilinmektedir.⁴⁸ Günümüze dek uzanan süreç içerisinde mübadiller, kültürlerini yaşatmak ve dayanışmak için çeşitli dernek ve kurumlar etrafında bir arada oldular. Lozan Mübadilleri Derneği, Lozan Mübadilleri Vakfı gibi mübadil grupları bir çatı altında toplayan kuruluşlar olduğu gibi aynı zamanda İzmir Giritliler Derneği, Ayvalık Giritliler Derneği gibi iskân kökenlerine özgü kurumlar da mevcuttur.

---

44 İhsan Erdem Sofracı ve Melike Kayam, *a.g.e.*, s. 194.

45 Gökçe Bayındır Goularas, "1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Günümüzde Mübadil Kimlik ve Kültürlerinin Yaşatılması", *Alternatif Politika*, 4 (2), s. 129-146.

46 Pınar Şenışık, *a.g.e.*, s. 100.

47 Tuncay Ercan Sepetçioğlu, "Türkiye'de Ana Dili Türkçe Olmayan Göçmen Topluluklara Yaklaşımlara Dair Bir Örnek: Girit Göçmenleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9 (20), s. 77-108.

48 Tuncay Ercan Sepetçioğlu, *a.g.e.*

Bosna-Hersek

GİZEM NUR EZME

Toprakları üç etnik grup arasında bölünen Bosna-Hersek, kuzeyde Una, Sava ve Drina nehirleri ile doğal bir sınıra sahipken, Vrbas ve Bosna dağlarının yer aldığı ormanlarla bölge Balkanlar'dan kısmen ayrılır. Tarih boyunca coğrafi özellikler uygarlıkların egemenliklerini muhafaza etme, istilalara karşı korunma, kültürel değerlerini muhafaza etme hususunda temel belirleyicilerden olmuştur. Bosna-Hersek'in de nispeten kapalı/korunaklı bir bölgede bulunması transit geçişler ve istilalar karşısında kendi değerlerini koruması ve geliştirmesinde etkili olmuştur.

MÖ 1. yüzyıldan ve MS 6 yüzyıla kadar Roma İmparatorluğu'nun egemenliğinde olan Bosna, Roma'nın çöküşüyle birlikte Güney Slav göçünün duraklarından oldu. Balkanlar'a göç eden Güney Slavlarının Doğu'daki büyük kolunu oluşturan Sırbistan Ortodoksluğa bağlanırken, Hırvatistan'daki Batılı Güney Slavlar Roma Katolik Kilisesi'ne bağlandılar. Bosna ise Heterodoks bir Hıristiyan mezhebi olan Bogomilliği benimsedi. Bosna'da doğusundaki Sırbistan ve batısındaki Hırvatistan'dan farklı olarak müstakil krallıklar oluştu. Sırp, Venedik, Hırvat ve Macar baskısı altında kalan Bosna 12. yüzyılda Macar krallarının egemenliğine girdi.

14. yüzyılda Kosova Meydan Savaşı'nın ardından Sırp İmparatorluğu'nu egemenliği altına alan Osmanlı Balkanlar'da ilerlemeye başladı. Aynı dönemde Bosna sınırlarını Hırvatistan ve Dalmasya'ya genişletti, fakat Macar krallarının bu bölgeleri almasıyla gücünü ve merkezileşme eğilimini yitirmeye başladı. Tüm bu zayıflama süreci 1461'de Bosna'nın direniş gösteremeden Osmanlı egemenliğine girmesi ile sonuçlandı. Osmanlı'nın Balkanlar'daki ilerleyişi karşısında bağımsızlığını koruyan son bölge Güney Bosna'daki eski Hum Prenslığı idi. Osmanlı'da "Hersek" diye anılan bu bölgenin 1483'te Osmanlı'ya bağlanmasıyla bütün Bosna Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğine girmiş oldu.¹

Osmanlı egemenliğine giren ve Sırlar, Hırvatlar ve Boşnaklardan oluşan Bosna-Hersek nüfusunun yaklaşık %40'ı Müslüman oldu. Bosna Kilisesi de bir süre varlığını korurken daha sonraları Bogomillerin Müslüman olmayan kısmının çoğu Katolik, daha az bir kısmı ise Ortodoks oldu. Egemenliği altındaki diğer topraklarında uyguladığı tımar sisteminden farklı bir uygulamaya giden Osmanlı, Bosna-Hersek'te Müslüman toprak sahiplerinin statülerini korudu.²

Osmanlı'nın merkez devlet yapısının zayıflaması ile egemenliği altındaki topraklarda tımar sistemi çöküşe geçti. Bununla birlikte kırsal bölgelerde küçük ayaklanmalar da kendini göstermeye başladı. 1875'te Bosna-Hersek kırsal bölgelerinde beylere karşı başlayan ayaklanma tüm ülkeye yayıldı ve Osmanlı'ya karşı milli bir isyana dönüştü. Aynı dönemde açığa çıkan Bulgaristan ayaklanması ve Rusya ile savaşa girilmesi Osmanlı'nın Balkanlar'daki çöküşünü getirdi. 1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması ile Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan'ın denetimine girmesi de bu çöküşe resmiyet kazandırdı. Bosna-Hersek'e giren Avusturya-Macaristan ordusu Müslümanların direnciyle karşılaşınca sert çatışmalar yaşandı ancak kısa sürede Bosna-Hersek üzerinde denetim sağladı. Avusturya-Maca-

---

1 Tanıl Bora, *Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası Bosna-Hersek*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, s. 23.

2 *A.g.e.*, s. 24.

ristan hâkimiyetine giren ve baskılara maruz kalan Boşnakların yaklaşık 300 bini 1878-1910 yılları arasında Bosna-Hersek'ten başta Anadolu olmak üzere, daha sınırlı olarak Arnavutluk ve Makedonya, Filistin, Tunus ve Cezayir'e göç etti.³

Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Avusturya-Macaristan'ın ilhaki bölgede bir bunalım açığa çıkarırken, hem Rusya ve Sırbistan ile ilişkiler hem de bölgedeki milliyetçi hareketler gerginleşti. Özellikle Hırvat-Sırp ittifakının bölgeye ilişkin tasarımları darbe yediği için hayal kırıklığına neden oldu. Hırvat-Sırp ittifakı Güney Slavlarını bir federasyon içinde birleştirmeyi amaçlıyordu. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Sırbistan ile Karadağ Krallıkları, Makedonya'nın büyük bir bölümü, Avusturya-Macaristan'ın dağılması ile ortaya çıkan Hırvatistan, Slovenya ve Bosna-Hersek topraklarını kapsayan 1. Yugoslavya olarak adlandırılan Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı kuruldu. Yugoslavya'da siyasal yaşamın belirlenmesinde, devletin feodalizm çevresinde yapılanmasını isteyen Hırvatlar ve Büyük Sırbistan ideali ile merkeziyetçi devlet yapısını savunan Sırp lar arasındaki çatışmalar önemli bir etkendi.

Yugoslavya'nın kuruluşunda Bosna-Hersekli toplumsal-politik güçlerin dahiliyeti pek olmadığı gibi Anayasa'da Boşnaklar, kurucu millet statüsünde olmayan Karadağlılar, Makedonlar, Arnavutlar, Macarlar vd. gibi, milli-kültürel kimlikleri tanınmayan, ikinci sınıf vatandaş konumundaydılar. Ancak Boşnakların statüsü fiilen Hıristiyan topluluklardan da düşüktü ve Müslümanlara Balkanlar'daki Osmanlı işgalcilerinin vârisleri gözüyle bakılıyordu.⁴ Yugoslavya'da Boşnaklar üzerinde büyük bir resmi ve toplumsal baskı vardı. Özellikle Bosna-Hersek'in Güneydoğu sınırı ile Karadağ ve Sırbistan arasında bulunan Sancak bölgesinde Boşnaklar, resmi destekli kitlesel saldırılara maruz kaldılar. Bosna-Hersek nüfusu 1910'da yaklaşık 2 milyon olarak saptanmıştı. Nüfusun %44'ü Sırp, %33'ü Müslüman Boşnak, %23'ü Hırvat idi. Ancak 1870'ten 1920'lere kadar olan dönemde Boşnak nüfusu yüzde olarak giderek düş-

3 A.g.e., s. 35.

4 A.g.e., s. 42.

tü. 1910-1935 döneminde 100 bin kadar Boşnak daha Türkiye'ye göç etti.⁵

1929 yılında Kral darbesiyle kurulan monarko-faşist rejim, Yugoslavya'yı tarihi-millî sınırlarla bağı olmayan 9 eyalete ayırırken; Bosna-Hersek'in topraklarını Müslümanların hiçbir eyalette çoğunluk olmayacağı şekilde 4'e böldü. Hırvatların artan muhalefeti karşısında Hırvat milliyetçi önderliği ile uzlaşmaya giden rejim, Bosna-Hersek'i bu kez Sırbistan ve Hırvatistan arasında böldü. 20 Ağustos 1939'da ise Yugoslavya hükümeti ile Hırvat Köylü Partisi arasında imzalanan anlaşma ile Hırvatistan'ın özerkliği tanındı. Durumdan rahatsız olan radikal Sırp milliyetçileri ve ordu 27 Mart 1941'de Kral'ı devirerek yönetime el koydu. Ordu darbesi ile Hırvatistan'ın özerkliği sona erdi ancak Almanya ve mihver devletlerin Yugoslavya'yı işgal etmesinin ardından Nazi Almanya'sının desteklediği "Bağımsız Hırvatistan"ın kuruluşu ilan edildi. İrkçı bir ideolojiye dayanan ve Hırvatların en soy Güney kavmi olduğunu savunan Ustaşa rejimi, Hırvatistan'ın Krayina bölgesinde ve Bosna-Hersek'te Sırp'ları katolikleştirmeye ve toplu kıyımdan geçirmeye yönelik harekâtlar yürütürken Müslüman topluluklarının önemli bir kısmı İkinci Dünya Savaşı başlarında rejime destek verdi. Büyük çoğunluğunu Sırp'ların oluşturduğu 400-600 bin arası kişi bu harekâtlarda katledilirken, İkinci Dünya Savaşı nedeniyle 20 bin ila 30 bin Müslüman ağırlıklı olarak Anadolu'ya göç etti.⁶

Josip Broz Tito önderliğinde kurulan Federal Yugoslavya'da uzun tartışmaların ardından 1943 yılında Bosna-Hersek altıncı cumhuriyet olarak kabul edildi. Bosna-Hersek, ulus devlet yerine tarihsel bir devlet olarak ve 3 etnik topluluğun bir arada yaşadığı ortak vatan olarak tanımlanıyordu.⁷ Avusturya-Macaristan dönemindeki sınırlar esas alınarak belirlenen Bosna-Hersek sınırları Yugoslavya'nın yaklaşık beşte biri büyüklüğündedir.

---

5 A.g.e., s. 44.

6 A.g.e., s. 46.

7 Behlül Özkan, "Kalıcı ir Barış Mümkün mü?", *Bilge Strateji: Jeopolitik, Ekonomi-Politik ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 6/10, 2014, s. 68.

Sosyalist Yugoslavya’da dinî kurumlara yönelik alınan kararlar ile gerek Müslüman topluma gerekse İslâmiyet’e yönelik baskılar 1960’lı yıllara kadar sürdü. Otoriter yönetimin hâkim olduğu 1950’li yıllarda Yugoslavya’dan Türkiye’ye göç eden 70 bin kadar Müslümanın arasında binlerce Boşnak vardı. 1960’lı yıllara gelindiğinde yükselen Hırvat milliyetçiliğine tepki olarak artan Sırp milliyetçiliği görülmektedir. Artan bu iki milliyetçilik arasında Bosna-Hersek’in Müslüman kimliğinin dengeleyici olacağı inancıyla, bir milli kimlik olarak Müslüman kimliği kamusal hayattaki uygulamalarda yer almaya başladı. 1968’de ise Boşnakların “milli anlamda Müslüman” oldukları anayasa değişikliği onaylandı.⁸

1980’li yıllara gelindiğinde, sosyalist ülkelerin içinde oldukları iktisadi bunalımın etkileri Yugoslavya’da da derinden hissedilmekteydi. 80’lerin ikinci yarısında IMF’nin Yugoslavya’ya karşı artan baskılarıyla birlikte sınıflar arası dengesizlikler ve cumhuriyetler arası eşitsizlikler giderek derinleşti. Bunalım döneminde Bosna-Hersek’te kırdan kente artan iç göçler ile Orta Bosna şehirlerinin nüfusu iki katına çıkarken düzensiz bir kentleşme başladı. Sırbistan’ın otoriterleşen merkezîyetçi baskısı ise Bosna-Hersek üzerinde oldukça hissedildi.

Yugoslavya’nın çözülme sürecine girdiği 1990’lı yıllarda, kurulan yeni partiler ile seçimlere gidildi ve yeni oluşan partiler bağımsızlık sürecini yürütmeye koyuldu. Oluşturulan yeni Anayasa’da, Müslümanlar, Sırp lar ve Hırvatlardan oluşan Bosna-Hersek milli devlet özelliği taşımayışıyla diğer cumhuriyetlerden ayrılıyordu ve bir milletin sahibi olarak tanımlanmayan tek cumhuriyetti.⁹ Bosna-Hersek’in çok milletli yapısı ve milliyetçi akımların politik ortama hâkim olması barışçıl bir ortam sağlanmasını zorlaştırıyordu. Sırp Demokratik Partisi (SDP), Hırvat Demokratik Birliği (HDB) ve Müslüman toplumuna dayalı Demokratik Eylem Partisi (DEP) Bosna-Hersek’te 3 milli topluluktan birisini temsil etmekteydi. Topluluk-

8 Tanıl Bora, *Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası Bosna-Hersek*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, s. 56.

9 *A.g.e.*, s. 64.

lar arasında barışın ve işbirliğinin sağlanmasına yönelik, kurulan ortak hükümette 3 milliyetten 6'şar bakanın yer alması gibi eşitlikçi adımlar atılsa da artan milliyetçilik karşısında kalıcı bir barış ortamının tesisi mümkün olmadı. Boşnakların sayıca çoğunluğunun politik üstünlüğe yol açacağı düşüncesi Sırp ve Hırvat toplumlarında kaygı yaratıyordu. Bu nedenle Bosnalı Sırplar, Sırp yoğunluklu yerleşim bölgelerine hâkim olmayı hedefliyordu ve bu hedef ileriki zamanlarda bağımsız bir devlet kurma amacına dönüştü.¹⁰ Sırp egemenliğine dayanan bir sistemde Boşnakların yer almayacağını belirten Aliya İzzetbegoviç önderliğindeki Demokratik Eylem Partisi, Slovenya ve Hırvatistan'ın Yugoslavya'dan ayrılmasının ardından, 1992 yılında yapılan referandum ile bağımsızlık kararı aldı.¹¹ Slovenya ve Hırvatistan'a yönelik Sırp saldırıları başarısız olurken, Sırp'ların Bosna-Hersek'i işgali ile 1992 ila 1995 yılları arasında süren ve büyük kayıplara neden olan Bosna-Hersek Savaşı başladı.

Bosna-Hersek iç savaşında Boşnak nüfusunun yaklaşık %10'unu ölürken, 1 milyon Boşnak göç etmek zorunda kaldı. Savaşın toplumsal yıkımının izlerinin hafızalardaki canlılığı günümüzde dahi sürmektedir. Sırp milisleri ve askerleri tarafından tecavüz Bosnalı kadınlara yönelik etnik bir temizlik aracı olarak kullanılmıştır.¹² Birleşmiş Milletler tarafından güvenli bölge olarak gösterilen Srebrenista'da Barış gücü askerlerinin gözetiminde birçok Boşnak Sırp milisleri tarafından öldürülmüş, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ise işlenen insanlık suçlarını Soykırım Sözleşmesi uyarınca harekete geçmek zorunda bırakmayan, "etnik temizlik" olarak tanımlamıştır.¹³ Bosna-Hersek'teki kıyım bütün dünyanın izlediği bir kor-

---

10 Mehmet Dalar, "Dayton Barış Antlaşması ve Bosna-Hersek'in Geleceği", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/16, 2008, s. 95.

11 Cüneyt Yenigün ve Ümit Hacıoğlu (der.), *Bosna-Hersek: Etnik Savaş Eksik Antlaşma*, Dünya Çatışmaları, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2014, s. 197.

12 Mehmet Dalar, "Dayton Barış Antlaşması ve Bosna-Hersek'in Geleceği", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/16, 2008, s. 96.

13 "Dayton Barış Antlaşması ve Bosna-Hersek'in Geleceği", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/16, 2008, s. 97.

ku gösterisi halinde rutinleşmiştir.¹⁴ Sırpların Bosna-Hersek'e yönelik soykırım eylemlerinin engellenmesi ve barışın yeniden inşa edilmesi için, koşulları her ne kadar kötü olsa da Dayton Antlaşması imzalandı. 21 Kasım 1995'te imzalanan Dayton Antlaşması ile kurulan Bosna-Hersek devleti Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti olarak iki esas birime ve Brcko özerk bölgesine ayrıldı. Dayton Antlaşması savaşı sonlandırsa da mutlak bir barış ortamı sağladığı söylenemez. Savaş sonrasında Savaş Suçları Mahkemesi'nin kurulması oldukça önemliyken, savaş suçlularının tesliminde yeterince işbirliğine gidilmediği görülmektedir. Ayrıca Srebrenista'da yaşananların Uluslararası Adalet Divanı tarafından soykırım olarak tanımlanırken Sırbistan'ın suçsuz bulunması Balkanlar'da çıkabilecek soykırım suçlarını teşvik eder niteliktedir.¹⁵

---

14 Tanıl Bora, *Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası Bosna-Hersek*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, s. 15.

15 Cüneyt Yenigün ve Ümit Hacıoğlu (der.), *Bosna-Hersek: Etnik Savaş Eksik Antlaşma, Dünya Çatışmaları*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2014, s. 215.